

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

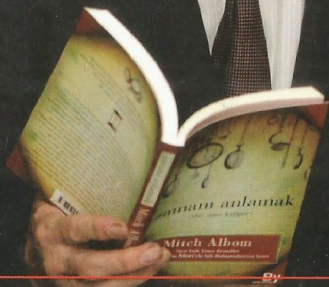
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

arolat'ın kitaplığı

osman arolat

OSMAN AROLAT

1942 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve Orta Öğrenimi bu kentte tamamladıktan sonra yüksek öğrenimini İ. Ü. İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nde yaptı.

1962 yılında amatör olarak Ankara'da Öncü Gazetesi'nde gazeteciliğe başladı. 1965 yılında profesyonel oldu. O günden bu yana gazetecilik mesleğini sürdürüyor.

ANT ve Yeni Ortam Dergileri, İSTA ve THA Ajansları, Milliyet, Sabah, Güneş ve Günaydın Gazeteleri'nde çalıştı. 1993'te girdiği Dünya Gazetesi'nde Genel Yayın Yönetmenliği görevini 15 yıl sürdürdükten sonra, Baş Yazar olarak bu gazetedeki görevine devam ediyor.

Son 15 yıl içinde farklı televizyon kanallarında, televizyon programları yaptı;

NTV'de (Prof. Dr. Kenan Mortan ile) 113 hafta süren "Kent ve Sanayi" ile "Dünya Gözüyle Anadolu" programlarında yönetici olarak yer aldı.

Prof. Çelik Kurtoğlu ile Bloomberg HT'de "Yeni İş Yeni Fırsatlar" programını ekrana getirdi. Bloomberg HT'de "Tecrübe Konuşuyor" isimli programı yaptı.

Gazetecilik ve edebiyat alanında ödül sahibi olan Arolat çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından "Yılın En İyi Ekonomi Yazarı" seçildi. "Türkiye'deki Gençlik Hareketleri" araştırmasıyla TRT Araştırma Ödülü sahibi olan Arolat çeşitli üniversitelerde eğitim verdi.

Son 15 yılda Anadolu'da 300'ün üzerinde konferans ve panelde konuşmacı ve yönetici olarak yer aldı.

Kısa dönemlerle Koleksiyon Mobilya, Dardanel-Önentaş Şirketleri'nde yönetim kurulu üyeliği yaptı. Dünya Şirketler Grubu'nda da yönetim kurulu üyeliği yapmaya devam ediyor.

Arolat'ın; "Yaşamımda Bir Gezinti", "Kültürlerin Keşifleri Anadolu" (Prof. Metin Sözen, Prof. Dr. Ara Altun, Prof. Dr. Kenan Mortan ile birlikte), Yapı Kredi Bankası Yayınları'nın "KARS", "KONYA", "MARDİN", "GAZİANTEP" kent kitaplarının Ekonomi Bölümü (Prof. Dr. Kenan Mortan ile birlikte), "Sümerbank ve Garanti Bankası Tarihçeleri" (Dr. Murat Koralıtkı ile birlikte), "Yeni İş Yeni Fırsatlar" (A. Çelik Kurtoğlu ile birlikte), "Tecrübe Konuşuyor" kitapları arasında yer alıyor.

arolat'ın kitaplığı

osman arolat

EFİL YAYINEVİ

AROLAT'IN KİTAPLIĞI

Genel Yayın Nu.: 174

ISBN: 978-605-4579-42-6

1. Basım Eylül 2013

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti. ©2013
Efil©2013

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.

Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.

Sertifika Nu.: 12131

Sayfa ve Kapak Tasarımı: Türcan Sarı

Baskı ve Cilt: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.

Tel: (+90) 312 394 55 90

Sertifika Nu.: 13987

EİL YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Dan. Yat. ve Tic. Ltd. Şti.

Vedaı Dalokay Caddesi, Ulubey Sokak, No: 6/2, GOP,

Çankaya/Ankara, Türkiye

Tel : (+90) 312 442 52 10

GSM : (+90) 541 232 00 96

Faks : (+90) 312 442 52 12

www.efilyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

© Önsöz	v
© Tanımadığım dedem üzerine kuzenimin kitabı	1
© 68’de sokakta olanlar konuşuyor	8
© Bildiğini düz anlatan, aydın bir hoca: Korkut Boratav	17
© Bir tarihçinin seyahatleri	25
© Bizim küçük ailelerimiz	35
© Bizim çocuklarımız şiirsiz mi büyüyor?	44
© Cumhuriyet’in coşkulu yıllarının görsel tanığı... .	51
© Geçen yüzyılın ilk yarısına acılı bir tanıklık	61
© Harun Karadeniz’den kırk yıl önce eğitim üzerine düşünceler.	71
© Nezih Demirkent’in unutamadığımız “Salı Yazıları”.	79
© Geçen yüzyılın büyük mimarının İstanbul seyahati	84
© Artık bu kitabı okumadan önceki gibi değilim	91
© Bir sivil toplum karıncası: Türkan Saylan	97
© İş yaşamı birikimlerini kaleme almanın önemi.... .	105

© Biz bilimi yeterince sevemedik	112
© Doğu ve batıyı içinde özümlemiş bir aydın	117
© Kafasını işletmelere takmış adam	125
© Kitap okumamış bir halk ozanının kitabı	136
© Liderler Abdi İpekçi'ye diyor ki...	145
© Para-kredi kurumlaşması ve merkez bankası. . . .	152
© Sadun Hoca'ya sekseninci yaş armağanı	158
© Sait Faik'le tanışmak...	165
© Şiirsiz çekilmiyor bu hayat...	172
© Tasarrufun ilk adımı kumbara	180
© Tek dikenli denizkeşanesi topal mıdır, kel midir?. .	189
© Usta iktisatçının 60 yıllık tanıklığı.	196
© Yakın tarih bilgisizliği körlük getirir	204
© Çağımızda “değişimin tanığı” Mübeccel Kıray . . .	211
© Çok kültürlü bahçenin kaybolan güzelliği	220
© Ürünleri bize tanıtan adam.	227

ÖNSÖZ

BİR KİTAP TUTKUNUNUN KİTAPLIĞI

Benim beş erkek kardeşin en küçüğü olarak dünyaya geldiğim Ali Mümtaz-Fitnat Arolat çiftinin evinde hem bir kütüphane vardı hem bütün ağabeylerim babam ve annem kitap okurlardı hem de büyük ağabeyim Hisar dergisinin teknik yönetmenliğini de yapan bir şairdi. Babam da beş hececilerden döneminin önemli şairlerindendi.

Böyle bir ortamda evin en küçüğü olarak ben de ister istemez kitap, hikaye ve şiir tutkunu bir çocuk olarak yetiştim.

İstanbul'da üniversitede okumaya geldiğim 1960'lı yılların başlangıcında önce edebiyat ve tiyatroya ilgi duyarak sahaflarda o alanın kitaplarını satın almaya gider oldum, sonra siyasal konulara duyduğum ilgi ile siyasal kitaplar edebi olanların önüne geçti. 1968'de bir yandan sokakta eylemci bir gençken, bir yandan da arkadaşlarımla paylaştığım bekar evimizin kütüphanesindeki kitap sayısı 3.500'e ulaşmıştı.

O dönemde Ant'ta çalışırken yine politik kitapların yanına edebi kitaplar, şiir kitapları, romanlar da benim kitap seçimime eklendi.

1971 Askeri Darbesi sırasında yeni evlendiğim evdeki 10 bini aşkın kitaptan bir bölümü “sakıncalı” bulunup toplanınca kütüphanemde büyük bir boşluk oluştu. Ben de hapse girdim. O dönemde hapishanede ranzadaki yatağımın duvarının başucuna portakal sandığından çaktığım küçük bir kütüphanem oluştu. Hapis sonrası bazı kaybettiğim kitapları yeniden aradım, bulabildiklerimi satın alıp kütüphaneme getirdim.

O dönemde ilgi duyduğum kitap cinslerinde de değişmeler oldu. Anılar, ekonomi kitapları kitap seçimlerimin içinde yer almaya başladı.

1993 yılında Dünya Gazetesi'ne gelmemden birkaç yıl sonra gazetenin ayda bir yayınlanan kitap dergisini yöneten dostum Faruk Şüyun benden ayda bir bir kitap yazısı yazmamı istedi. “Arolat'ın Kitaplığı” başlığı altında bu yazılarım yayınlanmaya başladı. Yaklaşık 15 yıldır sürüyor. Hastalığım döneminde kısa süre ara verdim sonra yine devam ettim / ediyorum.

Bu kitapta o kitap yazılarımdan bir bölümü yer alıyor. Göreceksiniz ki, şiirden araştırmaya, anı kitaplarından, romana her çeşit kitap o ay benim ilgimi çekmişse “Arolat'ın Kitaplığı”nda yer almış. Belki de dağınıklık taşıyan bir çeşitlilik söz konusu. Ama bunu gizleyip saklamaya gerek yok. Benim kitapla ömrüm boyu ilgim bu çeşitliliği ve dağınıklığı taşıdı. O nedenle de sonuç bu oldu...

Bu kitap sizde bazı kitaplarla ilgili merak uyandırır okumadıysanız okumak ihtiyacı uyandırırsa beni mutlu kılacaktır.

Unutmadan söyleyeyim ben hala kitap dostluğumu “Arolat'ın Kitaplığı”nı büyütmeyi ve dağınıklık içinde okumayı sürdürüyorum...

Osman S. Arolat

TANIMADIĞIM DEDEM ÜZERİNE KUZENİMİN KİTABI

Dedem Hasan İzzet Paşa, 3. Ordu Komutanı'yken Sarıkamış harekâtını elindeki kuvvetlerle yapamayacağı konusunda Enver Paşa'yı iknaya çalışırken hocası olarak tabiye dersinde, kendisine harekâtın yapılamayacağını anlatmasına karşın, kendisini görevden alan Enver Paşa komutayı kendisi alarak, büyük bir kıyıma yol açan harekâtı gerçekleştirmişti. Sarıkamış harekâtı yıllar boyu tartışılan bir konu olur-

ken, üzerine birçok araştırma yapıp, çok sayıda kitap yazıldı. Son kitabı ise Hasan İzzet Paşa'nın torunlarından kuzenim Hasan İzzet Altınanıt, "Ülkem ateş çemberi ile kuşatılmış iken... SARIKAMIŞ" adıyla yayınladı. Kitabın yayına hazırlanmasına son yıllarda konu üzerinde önemli çalışmaları olan Sarıkamış Dayanışma Grubu Başkanı Prof. Dr. Bingür Sönmez katkıda bulunmuş.

...Yaşar Kemal'in benden isteği...

Yaşar Kemal, bir roman çalışması sırasında Sarıkamış olayını incelerken dedemin olay içersindeki durumunu da ele almış. O nedenle son yıllarda bana sürekli olarak, “sen, dedenin romanını yazmalısın. Bunu yapmazsan sana kızarım,” diyordu. Ben de, “dedem ben doğmadan 9 yıl önce vefat etmiş. Ben de onu Şevket Süreyya'nın kitabından ve okuduğum Sarıkamış kitaplarından biliyorum. Aile içersinde çok konuşulmazdı. Çocuklarını alıp İstanbul'dan Trabzon üzerinden eşinin yanına giden ba-baannem de pek anlatmadı. Babam da babasından pek söz etmedi,” diyerek kendimi savundum. Son dönemde topladığım kitaplarla başka ortak kitap çalışmaları yaptığım Murat Koraltürk ile bir ön araştırma yapmaya başladım ama henüz somut bir çalışmamız sözkonusu değil.

...Önce Cihangir Akşit'in kitabından bir bölüme yer verelim...

Altınanıt kitabının girişinde kitabının adında da yer alan Cihangir Akşit'in kitabından yaptığı şu alıntıya yer veriyor:

“Bütün ‘elindeki belgeleri açıkla’ baskılarına rağmen, ‘ülkem ateş çemberi ile kuşatılmış iken, içerde ikinci bir yangın çıkaramam’ diyerek, elindeki belgelerin büyük bölümünü, en önemlisi günlüğünü yaktıran Hasan İzzet Paşa'nın ve tüm şehit ve gazilerimizin hatırasına...”

...Kitabın sunuşu Bingür Sönmez'den...

Altınanıt'ın çalışmalarına katkıda bulunan Bingür Sönmez, sunuş yazısında önemli bir değerlendirme yapıyor:

-2-

“Bir savaşın kaderini değiştiren cümle: ‘...Eğer hocam olmasaydınız sizi idam ettirirdim.’ Hırsla verilen bu cevap onbinlerce genç insanın yaşamını tehlikeye atmak istemeyen Hasan İzzet Paşa’nın, ‘etrafı görüyorsunuz; kış, kar başlamıştır. Bu olumsuzluklar ve bu mevsim içinde ordu harekâtı iyi netice vermez. Kış şiddetini kaybetsin, yollar harekâta imkân sağlasın düşmanı yok edeceğim,” cevabı üzerine Başkomutan Vekili Enver Paşa tarafından verilmiştir. Birçok kitapta yer alan bu karşılıklı konuşmanın tarih önündeki şahidi Enver Paşa’nın Kurmay Başya-veri ve eniştesi olan Kazım Orbay olmuştur.

(...) Bu tarihi anekdotu değerli komutanın torunu Hasan İzzet Altınanıt’ın aile arşivinden alıyoruz. Orbay Paşa tanık olduğu konuşmayı Refik Tulga Paşa’ya aktarmıştır. Bundan sonrası dramın başlangıcı olmuş; bir Başkumandan Vekili Erzurum veya Köprüköy’de Başkomutanlık Karargahı kurarak harekâtı yönetmek yerine kendisini 3. Ordu Komutanlığına atamış (Birinci rütbe-i tenzil), yetmemiş İhsan Paşa ile birlikte 9. Kolordu’ya komuta etmiş (2. rütbe-i tenzil) yetmemiş 29. Tümen’e komuta etmiş (3. rütbe-i tenzil) bu da yetmediği gibi rütbesini bir topçu bataryasına emir verecek kadar alt kadroya indirmiştir.”

...Altınanıt kitabı neden yazdığını anlatıyor....

Bu günlerde 80 yaşında olan Altınanıt, 1944 yılında bir tren yolculuğunda ismini öğrenince, “İnşallah onun kadar büyük adam olursun!” sözleriyle anılan dedesi üzerine bir yandan aile büyüklerinden hikayeler dinlemiş, bir yandan Sarıkamış üzerine bulduğu kitapları

okuyup derin bir araştırma yaptıktan sonra kitabı yazma kararını almış:

“Sarıkamış olayı ile yıllardan beri gerek bulunduğum konum, gerek askerliği ve tarihi çok sevmem nedenleri ile ulaşabildiğim belge temin ettiğim eserler ve belleğime mih gibi saplanmış aile büyüklerimin o devre ait birinci elden anlattıkları ışığında haddim olmadan ilgilendim. Yaptığım araştırmaları, imkânlarım ölçüsünde sizlerle paylaşmak istedim.

Anlatılarımı üç bölümde topladım. Birinci bölümde Birinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası politikaları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu politikalar içindeki yerini, ikinci bölümde bu savaş içinde yer alan Kafkas Cephesini, üçüncü bölümde de, “savaş sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nda sorumlular hakkında dava açılrsa idi, ne olurdu?”; bunları açıklamaya çalışacağım.

(...) Belirtmem gereken bir konu da; bugün hayatta olmayan aile büyüklerimin anlatıları, okuduğum belge ve kitaplardan edindiğim bilgiler ışığında hazırladığım bu satırlar, haksız yere bazı kişi ve yazarlarca yıpratıldığına şahit olduğum, adını ve kanını hayatım boyunca gururla taşıdığım bir kumandana ve O'nun kanına sahip aileme olan borcum nedeniyle kaleme alınmıştır.”

...Taarruz emrine Hasan İzzet Paşa'nın cevabi telgrafı,

-3-

Hasan İzzet Paşa kış şartlarında düşmanı saldırıya geçirip ikmal noktalarından uzak tutarak soğukta eritme taktiği uygulamak için Hasankale-Uzunahmet hattında

bekleyip Rus ordusuna koordineli saldırıyı düşündüğü bilgisi kitapta yer alıyor. Buna karşı Başkumandanlık ilerleyen Rus kuvvetlerinin sayıca 3. Ordu birliklerinden az olduğuna inanarak 3 Kasım 1914 tarihli Rus saldırısı üzerine derhal taarruza kalkınması emrini veriyor.

Hasan İzzet Paşa gönderdiği telgrafla buna karşı çıkıyor:

“...bir zafer kazanılmış olursa dahi, mevcut ordunun ulaştığı yerdeki imkânsızlıklara ve erlerin sıfırın altında 20-30 derecede açıkta karların üzerinde yatacağını ve geri çekilmek zorunda kalacağını, bunun da orduda moral bozukluğu yaratacağını, bu nedenle saldırıya karşı olduğumu, durum uygun olunca saldırırız. “

...Alman sınırında Rus baskının azaltılması için...

Alman sınırında Rus baskısı artınca, Almanların baskısıyla Enver Paşa yine telgrafla taarruz emri verir:

“Rusların gerilerine taarruz edilmesi, aşiret tümenlerinin Rusların gerilerine akmaları, Van'daki kuvvetlerin İran Azerbaycan'ına saldırmaları, umarım ki, ordumuzun çabuk hareket etmesi ile Rus toprağında yeterli yiyecek maddesi bulursunuz. Askerlerin yedirilmesini sağlamak için ulaşım araçları yeterli değilse, bütün halka yiyecek taşıtarak ara depolarını koruyunuz.”

Enver Paşa bu telgrafının ardından silsileyi meratibi hiçe sayarak Van Jandarma Tümen Komutanlığı'na da aşiret birliklerinin Ruslara saldırması emri veren bir telgrafta çekti.

Bundan sonra, Enver Paşa'nın saldırı emri niteliğindeki telgrafları ve Hasan İzzet Paşa'nın "Zamanı olmadığını" bildiren telgrafları birbirini izledi.

...Hasan İzzet-Enver Paşa görüşmesi tanığı...

Bütün bunların sonunda Enver Paşa ile Hasan İzzet Paşa buluşurlar. Bu buluşmadaki konuşmaların tanığı Enver Paşa'nın başyaveri ve eniştesi olan Rauf Orbay'dır. Orbay bu görüşmede geçenleri 1963 yılında dönemin 3. Ordu Komutanı Refik Tulga'ya aktarır. Hasan İzzet Paşa'nın eşi Refia Hanım da kitabın yazarının annesi, kızı Talat Hanım'a anlatmıştır:

Onların anlatımına geçmeden Prof. Dr. Ali Berat Alptekin'inde kitabındaki şu değerlendirmeye yer verelim:

"Hasan İzzet Paşa azarlanmıştı. Enver hocasını kötü anmıştı. İhtirasa, kibre, şana kanmıştı. Bunun hesabını sor Sarıkamış!"

...İki Paşanın sert diyalogu ve azil.

-4-

Evet, geçelim iki paşanın görüşmesinin kitaptan aktarımına:

"Enver Paşa, Hasan İzzet Paşa'yı haşlayan sert bir hava içinde: 'Hatalı hareket ettiniz. Başarılı olamadınız. Rus ordusu burada yok edilmeli idi. Şimdi derhal harekete geçeceksiniz ve Rus ordusunu Sarıkamış'ta yok edeceksiniz!'

Ordu komutanı Hasan İzzet Paşa'nın cevabı da serttir:

'Olmaz! Etrafı görüyorsunuz; kış, kar başlamıştır. Bu

şartlar ve bu mevsim içinde bir ordu hareketi netice vermez. Kış şiddetini kaybetsin, yollar harekâta imkân sağlasın düşmanı yok edeceğim.'

(...) Hasan İzzet Paşa'nın yukarıda belirttiğimiz itirazına karşılık, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili sıfatı ile emrinde ısrar eden Enver Paşa'ya: '...Burada iki ordu olsa idi, siz kumandayı deruhte ederek emir verirdiniz. Fakat burada ben tek mesul komutanım. Bu sıfatla da taarruz emrinizi yerinde görmüyorum.' diye cevap vermiş ve Enver Paşa da bunun üzerine: '...Eğer hocam olmasaydınız sizi idam ettirirdim,' demiştir." Ve bu konuşmanın sonucunda Hasan İzzet Paşa 3. Ordu Komutanlığı görevinden alınmıştır.

...Sarıkamış'ın 100. yılına girerken önemli bir araştırma...

Hasan İzzet Altınanıt'ın kitabı bir yanıla dedesine "korkak" diyen bazı yazarlara cevap niteliğinde olan belgelere yer veriyor, bir yanıla da döneme ışık tutacak çok sayıda belge üzerindeki titiz çalışmayı ortaya koyuyor.

68'DE SOKAKTA OLANLAR KONUŞUYOR

Nadire Mater 68 Kuşağı temsilcisi. Kendisi gibi 68 döneminde sokakta olan 5'i kadın 14'ü erkek 19 kişiyle söyleşiler yapmış. İlk kez 20 yıl önce yaptığı söyleşileri uzun süre kitaplaştırmamış. Sonra muhataplarıyla yeniden gözden geçirerek, "Sokak Güzeldir. 68'de Ne Oldu?" başlığıyla yayına hazırlamış. Ayrıca, kitabı sadece bu 19 söyleşiyle sınırlı tutmamış, dönemin, örgütlerinin, yayınlarının daha iyi

algılanmasını saylayacak geniş bir ek bölümünü kitaptaki söyleşilerin ardına yerleştirmiş. Söyleşilerin akşını bozmayacak şekilde de, kişiler, olaylar, mekânlarla ilgili yan notlar ile anlaşılabilirliği ve okurun bağ kurmasını kolaylaştırmış. Bu titiz çalışma ile 41 yıl öncenin 68'ini yaşayanların doğru hatırlamasına, ilgi duyanların, gençlerin daha iyi algılamasına zemin hazırlamış.

Nadire Mater'in 68'i

Nadire Mater, 1949 Söke doğumlu bir genç olarak “sokakta bağırmanın tadını” ilk kez bir lise öğrencisi olarak İzmir Kız Lisesinde sınıftan çıkarılıp otobüslerle götürüldükleri Kıbrıs Mitingi'nde yaşamış. Sonra ODTÜ İngilizce Hazırlık öğrencisiyken daha ucuz ve iyi yemek talebi ile kafeteryayı boykot eden arkadaşlarına katılıp başarı elde etmiş. Fiyatlar düşürülmüş. Liseden üniversiteye adım atan Mater, soru sormak, itiraz etmek / talep etmek, sokağa çıkmak eylemlilikleriyle ile 68 kuşağının içinde yer almış.

Peki, Ona Göre 68 Neydi?

Belki de onu bu kitabı yazmaya iten bu soruydu. Ama o, “önsöz”de bu konuya değinirken şunların üzerinde duruyor:

“Sadece Türkiye’de değil, dünya da da gençlik 1968’e gelirken sorma, anlama, itiraz etme pratiğini hızla geliştiriyordu. Üstelik 1968’de var olanla yetinmeyen, dayatılan koşullara sorgulayarak karşı çıkan, daha güzel bir dünya isteyenler arasında işçiler, köylüler, öğretmenler mühendisler de vardı. 1968 neydi? Üzerine bunca film, belgesel, araştırma yapılan, romanlar, anılar yazılan, 1960’lı yılların ‘imzası’ olarak kabul edilen 1968’e devrim diyen de var, isyan, ayaklanma, itiraz diyen de. Öyle ki, tek bir yanıtı olmayan bu soru hâlâ soruluyor. 1968’de dünyanın çeşitli parçalarında yaşananlara baktığında, sosyal, siyasal, toplumsal koşullara karşı çıkma ortaklığından söz edilebilirse de homojen bir hareket

vardı demek ve ortak hedefler sıralamak pek kolay değil. Her ülke özelinde biri, birkaçı, ya da hepsi geçerli olmak üzere 1968 hareketi kapitalizm, emperyalizm, faşizm, otorite ve hiyerarşiye karşıydı.

(...) Özgürlük sokaktaydı diye başlamıştım. Bence nedeni önemli değil benim 'Kıbrıs' hikâyem gibi, yeter ki sokağa bir kez çıkmayı başaralım. Sokağın özgürlük anlamına geldiğini özellikle bir kadın olarak ilerleyen yıllarda daha iyi kavradım ve yaşadım. Kadınların sokağı istemesi boşuna değil. 1968'le ilgili tek cümle kuracaksam 'özgürlük vaadidir' derim. Sokak da sadece özgürlük vaadi olmakla kalmıyor, özgürlük arayışının da adresi. O yüzden bu kitapla gençlerin özgürlük, daha az gençlerin de hatırlama yolculuğuna çıkacağı düşüncesi beni heyecanlandırıyor. Sokak Güzeldir'in sizi de çekmesini diliyorum."

27 Mayıs Döneminden Bir Lider Bozkurt Nuhoglu

Kitaptaki ilk söyleşi Bozkurt Nuhoglu ile yapılmış. Nuhoglu 68 İstanbul Üniversitesi İşgal Konseyi'nin eşbaşkanı. Ancak onun üniversite öğrenciliği 27 Mayıs darbesi öncesinden başlıyor ve 11 yıl sürüyor. Hukuk Fakültesi'nde 60 öğrenci olaylarının liderlerinde Nuri Yazıcı'nın (Castro Nuri) yanında eylemciliği öğrenmiş, Hukuk Fakültesi Dernek Başkanlığı, İÜTB Başkanlığı, TMGT Başkanlığı görevlerinde bulunmuş, Deniz Gezmiş'e ağabeylik yapmış, gözaltılar, hapislikler yaşamış, dönemin gençliği arasında adı Bozbey olan bir gençlik lideri.

Bozbey, "68 neydi?" sorusuna yanıt verirken şunları söylüyor: "Devrime doğru yürüyoruz diye düşünüyor-

dum. Tarık Zafer, 'geri kalmış bir ülkeyi geri kalmış kafalar kurtaramaz,' derdi. Aslında kafamız devrim yapacak kadar gelişkin değildi. İşgalden hemen sonra siyasi parti kursaydık, hükümeti düşürebilirdik, pazarlık gücümüz olabilirdi. Ama bugün 68'i 'kitlesele bir ayaklanma' olarak düşünüyorum, egemenlere ve ABD emperyalizmine karşı. Deniz'i en son 13-14 Ocak 1971'de ODTÜ'de görüşürken ikna etmeye, vazgeçirmeye çalıştım. 'Ben yüreksiz bir adam mıyım?' dedim. Yanıtı, 'bir sene sonra senin de legal siyaset yapma imkânın kalmayacak, dağda bekliyoruz' oldu.

Delikanlım! / sen ki, ya bir köşe başında / kan sızarak başından / gebereceksin / ya da darağacında can vereceksin. / İyi bak yıldızlara / onları göremezsın bir daha... 'Deniz, Nâzım'ın bu şiirini çok okurdu, yasal imkânları olsaydı o maceraya girmezdi. En büyük yanılığımız gençliğin heyecanının kitlelerde de olduğunu sanmaktı. Deniz'le çok tartıştık; herhangi bir olayda Deniz, 'hemen bahçeye çıkalım, eylem yapalım,' derdi; ben de 'öğrencilerin dörtte biri Rektörlüğe kadar gelirse bahçeye de çıkarız,' derdim. Tabi çıktığımız da olurdu ama öğrenciler çoğu zaman Rektörlüğe kadar da gelmezdi.

O tarihlerde orduyu ya çok yerdik, ya da abarttık, yandaş olduk. İkisi de yanlış. Ordu da bir kurum, içinde faşisti de devrimcisi de var, mesafeli duracaksın, tabanında da örgütleneceksin. Bir kurmay albay vardı, 'Ordudan bir şey beklemeyin, siz kitleleri peşinize takın, ordu da peşinize gelir'derdi. Ben ordudan ümidimi kesin olarak 12 Mart'tan bir yıl önce kestim. Ama o dönemlerde hâlâ yoğun olarak orduya bir bel bağlamışlık vardı."

68 İşgal Konseyi'nin Diğer Eşbaşkanı Kemal Bingöllü

Kemal Bingöllü, Nuhoğlu ile birlikte İstanbul'da İşgal Konseyi'nin eşbaşkanıydı. Lise döneminde Ziya Gökalp'ten etkilenen bir Türkçü genç iken, Deng dergisine yazdığı bir makale nedeniyle "23'ler davasında" Kürtçülükten idamla yargılanıyor. Askerlik sonrası üniversiteye dönüp hukuk fakültesine giriyor. Kemal Bingöllü, 68 işgalinin sonrasında binayı nasıl temizleyip teslim ettiklerinden başlayıp, işgal öncesinden başlanarak nasıl hazırlandığını şöyle anlatıyor:

"İstanbul Üniversitesi işgali deyince aklıma önce sabunlu sularla üniversiteyi yıkayıp temizlediğimiz anlar geliyor. Diyarbakırlı orta halli bir ağabeyimiz vardı; kendi cebinden kutu kutu bezler, fırçalar, arapsabunu ne varsa almış gelmiş, ortalığı iyice temizleyelim diye. Pırıl pırıl bir üniversite teslim ettik rektörlüğe.

Her şey nümayiş şeklinde bir toplanmayla başladı. Bir yıl önce yönetmeliklerin kötülüğü, yabancı dil barajı, yazılı sözlü imtihanların olması, yazılıdan geçip sözlüden kalınca yazılıya tekrar girilmesi gibi sıkıntıları konuşmaya başlamış, hatta Hukuk Fakültesi Dekanlığını da birkaç saatliğine işgal etmiştik. İdare, 'sorunları mutlaka Senato'ya getireceğiz,' deyince eylemi durdurmuştuk. Güvenmiştik ama maalesef sözlerini tutmadılar. O gün 'bir şeyler yapmak lazım' düşüncesiyle Deniz (Gezmiş) ve arkadaşlarının öncülüğünde üniversiteyi işgale karar verdik Yani spontane bir olaydı. Dekanlığa, Rektörlüğe gidildi, 'Üniversiteyi işgal ediyoruz,' dendi, kapılar kapatıldı, hocalar dışarı çıkartıldı. Diğer fakültelerin temsil-

cileriyle İşgal Konseyi oluştu, Bozkurt'la beni eşbaşkan seçtiler. Türkiye'de bir Türk devrimci hareketi yapılıyor, Kürtler ve Lazlar ağırlıkta. Aslında üniversitede Kürtler ve Lazlar arasında bir gerilim de vardı. Kürt-Laz diye ayırmak istemiyorum, hayatım boyunca da ayırmadım ama gerçek böyle. Öğrenciyi hareketin içine sokmak için biri Kürt biri Laz kökenli ağabey denebilecek iki kişinin başa geçmesinde yarar görülmüştü herhalde.”.

Bingöllü, öğrenci hareketlerini değerlendirirken de şu görüşleri ortaya koyuyor:

“Öğrenci hareketleriyle devrim olmayacağını o zaman da biliyordum, bunlar bilinçlendirici eylemler diye bakıyordum. 68 bence bir itirazdır, ayaklanma hiç değil. Bir devrime başlangıç olabilir miydi? İşçisiz devrim olmaz, öğrenciyle, militarizmle devrim olmaz. 68 herkese siyasi otoriteye, devlete baş kaldırılabilceğini gösterdi, bir bilinç yarattı. Şimdi aradan 40 yıl geçmiş halkımız 68'lilerle ilgili hâlâ iyi şeyler düşünüyor. Türkiye'de herhangi bir ihlale, hukuk dışılığı karşı beş bin kişi yere yatsa tanklar üzerlerinden geçemez, hiçbir tank beş bin kişiyi ezemez çünkü ihtilal de olmaz, bunun bedelini göze alacak komutan bulunmazsınız. 150 kişi olursa geçer...”

TİP-FKF-DEV-GENÇ İçinden Bir Genç: Ruhi Koç

Ruhi Koç dönemin çoğu öğrencisi gibi TİP'te siyaset yaparak yola çıkıyor. FKF'de çalışıyor. DEV-GENÇ olduktan sonra bu kuruluştaki genel sekreterlik yapıyor. Öğrenci eylemleri, toprak işgalleri, 6. Filo protestolarında bulunuyor. 12 Mart sonrası Mamak Cezaevi'nde 3.5 yıl

geçiriyor. Koç'un kendilerinden sonraki 78 Kuşağı değerlendirmesini birlikte okuyalım:

"Bizden sonraki kuşağı çok perişan ettiler; saldırılar, ölümler, idamlar. Bizler mahkemelerde bozgun yemedik. Hapishanelere akıllı uslu girdik, akıllı uslu çıktık. 12 Eylül cuntası 50 kişi astı bu ülkede. 78'liler kaç arkadaşlarının asıldığını, öldürüldüğünü bilemiyorlar. 12 Eylül mitingleri oluyor, öldürülenlerin, işkencede ölenlerin resimleri yerde kalıyor, taşıyacak insan yok, o kadar çok öldüler ki... Onlar da şimdi bizimle birlikte hâlâ Deniz, hâlâ Mahir diyorlar... Şimdiki gençleri yorumlamamız kolay değil. Dünya küçük bir köy oldu. Biz 'dergi, gazete etrafında örgütlenme diyorduk. Şimdi öyle bir şey yok; otur yaz görüşlerini, bildirini, bas bir tuşa en ücra köye kadar ulaş. İki kızım üniversitede, çok kitap okuyorlar, her şeyle ilgililer ama herhangi bir gruptan değiller. Gençleri legal bir siyasi partide örgütlemeyi başarabilirsek solu bir yerlere taşıyabiliriz."

68'in Kızları Yönetimde Değil Destek Görevdeydi...

68'in kızların çoğu kendilerinin daha ziyade destek görevlerini yürüttüklerini, kendilerini önde tutan eylem önderi yapan girişimlerde yer alamadıklarını söylüyorlar. Çimen Keskin Turan, öğrencilik döneminde işçi sendikasında çalışan, Çemberlitaş Kız Yurdu Başkanlığı'nda bulunan, ayrıca TİP içinde çalışmış bir genç. Yaptıkları Kızlar Yürüyüşü'nü nasıl organize ettiklerini söyle anlatıyor:

"Kızlar Yürüyüşü; Halide Edip'in Sultanahmet'te yaptığı bağımsızlık mitingini andırır bir şey yapsak! 6. Filo

yine İstanbul'a geliyor. Yurtta hemen faaliyete başlıyoruz. Bildiriyi Nurseli (Varlı Sarısözen) ile birlikte yazacağız. Bildirileri mumlu kağıda geçirmiş, teksir makinesinde basmışım ama hiç bildiri yazmamışım. Deneyeceğiz. Sonunda, 'demek ki yazabiliyormuşuz,' dedik. Siyah bezden kocaman bir pankart yaptık, üzerine 'Ya istiklal ya ölüm' yazdık, ay yıldızı da beyaz olarak işledik. Hatırladığım kadarıyla 'Yeni Halide Edipler geliyor', 'Türkiye 6. Filo'nun genelevi değildir!' yazılı küçük pankartlar da hazırlamıştık, Eminönü TİP'ten de hazır pankartlar geldi, '6. Filo defol' yazılı. Böyle bir eylem fikri de hatırladığım kadarıyla Osman (Saffet Arolat) ya da Veysi'den (Sarısözen) gelmişti. Bu arada mitingin duyurusunu yapıyoruz; sadece bizim yurdun kızları değil, üniversiteden de, sokaktan da kadınlar katılsın istiyoruz.

Beyazıt'ta toplandık yollarda bildirilerimizi dağıta dağıta Sultanahmet'e doğru yürüyoruz. Bin-iki bin kişi kadar vardık diye hatırlıyorum. Halide Edip'in büstünün orada toplanıyoruz. İlk ben konuşuyorum, 'Halide Edip'in açtığı kara bayrağı' hatırlatıyorum, onun gibi kadınların erkeklerle omuz omuza savaştığını söylüyorum, doğuracağımız çocukları antiemperyalist savaşa adadığımızı haykırıyorum.

(...) Hiçbir olay falan olmadı, mitingden polis de hatırlamıyorum, sivilleri bilemeyiz elbette. Sonraki gün gazetelerde de haber olduk. Birkaç gün sonraydı herhalde, cumartesi olmalı, tesadüfen yurttayım. Müdire hanımın odasına çağırılıyorum. Bir baktım, polis bekliyor, 'ifade için götürüleceğiz' diyor. Birden paniğe kapılıyorum, 'bir da-

kika!' deyip odadan çıkıyorum, arkamdan müdire hanım da geliyor. Polis 'yürüyüşü kim yaptı, nasıl toplandılar?' gibi şeyler de soruyor. 'Müdire hanım'dedim, 'siz hiçbir bilgi vermeyeceksiniz, bilmiyorum diyeceksiniz.' Avukatla konuşmadan polisle, savcıyla konuşmak istemiyorum. Nasılsa bir avukatla konuşmadan bilgi verilmesinin yanlış olduğunu toparlayabilmişim. Kayboldum yurdun içinde. (...) Sonra tebligat geldi. 'Amerikan işbirlikçisi hükümet öyle baskılar uyguluyor ki her yere kan damlıyor!' gibi bir ifade verdim. İfadem yüzünden de 159'dan dava açıldı, iki-üç sözcüğü değiştirseydik, suç olmayacaktı. Avukat, 'bunları siz yazmadınız, Çemberlitaş Kız Öğrenci Yurdu Öğrenci Temsilciliği yazıyor ama damga yok, imza yok!' dedi. Ben de duruşmada, 'birisi bizim bildirimizi almış, altına bunları eklemiş, bir bildiri daha üretmiş,' gibisine bir savunma yaptım. Gözaltına falan alınmadık ama kızlar çok korktular, telaşa kapıldılar, hatta bir kısmı o günden sonra siyasetle ilgisini kesti. İyi bir eylem olmuştu ama bu nedenle özel bir takdir de görmedik, 'kızlar da üstlerine düşen görevi yapmış oldular,' diye bakıldı herhalde. Harun Karadeniz, 'Olaylı Yıllar ve Gençlik' kitabında bize yer vererek takdir etmiş oldu."

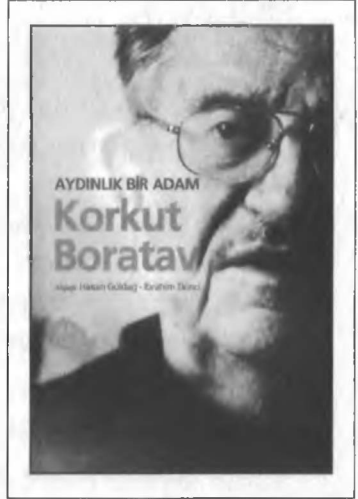
Çok Farklı İnsanlar 68'de Yer Almış

Söyleşiler 68'e katılan gençlerin çok farklı yerlerden, farklı yetişme tarzlarından, kültürlerden gelerek 68 eylemlerinde buluştuklarını gösteriyor. Mater'in kitabı bu farklı insanların öyküleriyle bizi buluşturuyor. Dönemi daha iyi anlamamıza fırsat veriyor.

BİLDİĞİNİ DÜZ ANLATAN, AYDIN BİR HOCA: KORKUT BORATAV

Arkadaşlarımız Dünya Gazetesi Genel Yönetmeni Hakan Güldağ ile Yazı İşleri Müdürü İbrahim Ekinci'nin Korkut Boratav Hoca ile birkaç yıl önce yaptığı nehir söyleşide onun yaşam öyküsü, yaşadığı zorluklar ve solcu bir öğretim üyesi olarak dünya daki gelişmelerle ilgili değerlendirmelerini öğreniyoruz. Korkut Hoca, yaşadıklarını aktarırken açık ve düz bir anlatımı tercih ediyor. Net ve aydın bir kişilik ortaya koyuyor. Yer yer kendisi gibi üniversite ile ilişkisi kesilen babası Türkiye'nin ünlü folklor bilgini Pertev Naili Bey'in yaşamıyla ilgili konulara da değiniyor.

Kitapta bu söyleşinin yanında Prof. Dr. Bilsay Kuruç'un "İyi gidiyorsun Korkut devam et!" yazısı ile Prof. Dr. Oktay Türel'in "Prof. Dr. Korkut Boratav İçin" yazıları da yer alıyor.

Önce Bu İki Dostuna Kulak Verelim

Korkut Hoca'nın söyleşisine geçmeden önce bu iki dostunun yazılarından kısa aktarmalar yapalım; önce Bilsay Hoca'ya kulak verelim:

“Bu yazıyı yazmak benim için çok zor; çünkü Korkut'un bunu okurken ne kadar sıkılacağını, utanacağını biliyorum. Bir yandan memnun olur gizli gizli ama esas olarak da sıkılır, utanır.

Benim için de zor, çünkü Korkut benim kardeşim gibidir. Ve insan kardeş gibi yakınına hele böyle hayatta çok başarılı olmuş, sürekli kendini geliştirmiş yakınına, ‘yahu sen ne muazzam adamsın!’ demez. Dese dese benim gibi: “Tamam oğlum, iyi yapıyorsun, iyi gidiyor,” der. Onun için pohpohlamam imkânsız. Fakat pohpohlamazsam, bu kez de bazı şeyleri esirgemek problemi çıkar ki, Korkut'a haksızlık olur.

İki arada bir derede bir yazı bu anlayacağınız.

(...) Korkut, sadece Mülkiye'den ibaret bir insan değildir. Belki birçoğumuz kendimizi Mülkiye'den ibaret saymakla yetinebiliriz, memnun olabiliriz ama Korkut dünya ölçüsünde bir adamdır. Bunun için, ‘aman meşhur olayım,’ filan gibi bir çaba göstermiş de değildir. Onu çizgisi, dünya ölçüsüne girmiştir.”

Simdi de Oktay Türel Hoca'ya kulak verelim:

“Prof. Boratav sadece benim kuşağımın sosyal bilimcileri ve İktisatçıları için değil, eğitimini 1960'lı, 1970'li ve 1980'li yıllarda tamamlamış olan akademisyenler ve meslek adamlarının çoğu için öğretmen, meslektaşımız

Prof. Ergun Türkcan'ın bir deyimini çalarak söyleyeyim, bir 'başöğretmen'dir. Bugün akademik hayatta ya da akademi dışındaki meslek hayatında çalışan sosyal bilim eğitimi görmüş kişilerin fikir dağarcığında Prof. Boratav'dan ve onun yapıtlarından öğrenilmiş veya esinlenmiş bilgi, varsayım ya da çıkarsama bulmamak mümkün değildir. Bu saptamam, sadece onun analiz yöntemlerini ve hayat felsefesi paylaşımları için değil, mesleki çalışmalarını farklı yörüngelerde sürdürenler, hatta bazen ona çok yakışksız sözcüklerle sataşanlar için de geçerlidir. Tekrar söylemek gerekirse, Prof. Boratav, Türkiye'nin bugün yaşayan iktisatçılar ailesindeki herkesin öğretmeni olmuştur ve eminim ki, daha uzun yıllar öğretmeni olmaya devam edecektir.

Baba-Oğul Üniversiteden İhraç Toplantısında Buluşuyor

Korkut Hoca'nın babası Pertev Naili Bey 1948'de Behice Boran ve Niyazi Berkes ile birlikte dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin tarafından üniversiteden uzaklaştırılmak istenir. Ancak, Üniversitelerarası Kurul, Bakanlığın başvurusunu reddeder. Bunun üzerine Bakanlık görevi kötüye kullandıkları iddiasıyla dava açar, beraatla sonuçlanacak davanın sonucunu beklemeden de bütçe kanununda bu üç öğretim üyesinin kadroları lağveder ve bu üç öğretim üyesi "açık memur" kadrosuna alınır. Maaşları yarıya indirilip, kadrosu olmayan, görevi olmayan emeklilik için iki yılı bir yıl sayılan bir konauma getirilir. Pertev Naili Bey bunun üzerine yurtdışına, Fransa'ya gider. Uzun süre zorluklar çeker.

1980 Askeri Darbesi sonrasında bu kez Korkut Hoca, 1983 yılında kendisine sunulan “sarı zarfla” benzer birçok öğretim üyesi gibi üniversiteden ihraç edilir.

Baba oğul Boratavlar Almanya’da Bielefeld’te düzenlenen “Üniversiteden tasfiyeler” toplantısına konuşmacı olarak davet edilirler. Korkut Hoca Türkiye’den, Pertev Hoca Paris’ten bu toplantıya katılırlar.

Korkut Hoca o toplantıda soru-cevap bölümündeki bir gelişmeyi şöyle aktarıyor:

“Son oturumlardan birine birlikte katıldık. Sunuşlardan sonra soru-cevap faslına geçildi. Kendisi de 12 Eylül mağdurlarından olan Mete Tuncay, aynı zamanda Türkiye’de sol hareketler üzerinde çalışan bir kişi olduğu için, üstelik biraz da dedikoduyu seven bir arkadaş olarak, ‘sizinle Behice Hanım ve Berkes arasında, dünya görüşü, sol siyaset vesaire bakımından ne gibi anlaşmazlıklar, farklılıklar vardı?’ anlamına gelen bir soru yöneltti. Tasfiyeden önce Behice Boran’ın Adımlar dergisi girişimini, tasfiye sonrasında aktif siyasete yönelmesini, babamın bunların dışında niçin kaldığını merak ediyor. Geçimsiz, kavgacı bir insan olarak bilinen Berkes’le ilişkilerini merak ediyor filan... Babam bu soruya, biraz tebessüm ederek, ‘Biz üç ayrı insandık. Elbette birbirimizden farklılarımız olacaktı. Bundan daha tabi ne olabilir?’ diye cevap verdi.”

Askerliğin Son Ayında “Sakıncalı” Olunca

Korkut Hoca, 1967 yılında askere gider. Askerliğinin 6 ayı Mamak Muhabere Okulu’nda geçer. Ondan sonra,

ilk bölümü yüksek gizlilik taşıyan Genel Kurmay'ın ilgili bölümünde son ayı "sakıncalı" olarak süren askerliğini ondan dinleyelim:

"Ben, Muhabere Okulu'nda iken Atilla Sönmez, Genelkurmay'da Plan ve Prensipler Dairesi'nde yedek subaylığını tamamlamak üzereymiş. Benim de askere gittiğimi biliyor. Atilla Sönmez ayrılacağı görev için beni tavsiye etmiş. Muhabere Okulu'ndan Genel Kurmay Plan ve Prensipler Dairesi Başkanlığı'na beni isimle istedi. Dolayısıyla kura dışı kaldım.

(...) Plan ve Prensipler Dairesi yüksek gizlilik derecesi olan evraklarla çalışıyor. Bir ara Nato'dan bir Norveçli, bir de İtalyan subay geldi, Türkiye'deki Nato kozmik belgelerinin güvenli bir şekilde saklanıp saklanmadığını kontrol etmek için bir tefriş gezisine çıktılar. İngilizce bildiğim için beni bir Türk subayının yanına verdiler. Ben bunlarla Eskişehir'e, İstanbul'da Selimiye'ye, şimdi unuttuğum yerlere beraber gittim. Evrakların gizlilik koşullarına ne kadar uygun saklandığını birlikte teftiş ettik. Sonra geri geldik. 11 ay böyle gizli belgelerle içli dışlı geçti. Terhisime bir ay kala bir emir geldi. Sakıncalı olduğum anlaşıldığı için beni 28. Tümen'e sürdüler.

Mamak'ta Necdet Uruğ'a gittim: 'Paşam 11 ay sizin emrinizde çalıştım. Son bir ayda sakıncalı olduğum anlaşıyor. Bu garip bir şey. Sizden ricam, eğer uygun görürseniz en azından Mamak'taki komutanlara benim hizmet kusurundan gitmediğimi belirtin,' dedim. O da 'hay hay, işte böyledir bizde işler!' dedi ama olayı fazla tartışmadı. Ben Mamak'a gittim. Sakıncalı olmak aleyhime değil, le-

hime sonuç verdi. Zira beni verdikleri birliğin komutanı yüzbaşı devrimci bir adamdı.”

Zimbabwe’de Harare Üniversitesi’nde 2 Yıl 3 Ay

Korkut Hoca 1983 yılında “sarı zarfla” gelen tebliğ ile Siyasal Bilgiler’den ayrıldıktan sonra, bir yayınevine dergi çıkarır, bir yayınevinin isteğiyle ‘İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları” kitabını yazar, ünlüler ansiklopedisine maddeler yazar, arkadaşlarıyla Kent Koop’un bir araştırma projesinde çalışır. Babasının yanında Paris’teyken, Samir Amin’in kongresi için gittiği Napoli’de İtalyan iktisatçı Giovanni Arrighi ile karşılaşır. Onun Afrika’da iyi tanındığını bildiği için kendi durumunu anlatıp, Afrika’da üniversite mesleği için uygun bir ülke var mı?” diye sorar Arrighi, “Afrika’nın her yeri kötüye gidiyor, yalnız Zimbabwe iyi durumda,” cevabını verir. Ardından 1980’de bağımsızlığını ilan etmiş olan Zimbabwe’de bir üniversite için şu tavsiyede bulunur: “Harare Üniversitesi İktisat Bölümü Başkanı Nelson Moyo’dur. Benim de ismimi vererek başvurabilirsiniz.” Korkut Hoca, bazı üniversitelere Viyana’dan Papua Yeni Gine’ye başvuru yapmışken Zimbabwe’ye de başvurur:

“Bir gün bir telgraf geldi: ‘Ayrıntılı CV’nizi yollayın.’ Fakat yazarın kim olduğu, adres belli değil. Mount Pleasant diye bir yerden atılmış. Neresidir? Yani o sırada Amerika’dan da bizde iş arayan arkadaşlar var. Ben de bunun üzerine evde bir atlas var. Onun indeksine bakıyorum. İndeksteki Mount Pleasant, Amerika’da bir yer çıktı. ‘Ne alakası var?’ derken bir mektup geldi. Zimba-

bwe'den olduğu anlaşıldı. Ben de yolladım belgelerimi. Bunlar beni önce Londra'da mülakata aldılar. Ardından iki yıllık bir sözleşme yolladılar. Harare Üniversitesi'nde 'associate professor' olarak kadro teklif ettiler.”

Korkut Hoca bu teklifi kabul eder. O sırada Aydınlar Bildirisi nedeniyle haklarında dava açıldığı için bir süre gecikmeli olarak 1984 yılının sonbaharında Zimbabwe'ye gider. Keyif duyduğu bir çalışma ortamında 2 yıllık sözleşmesi sona erdikten sonra, sömestr sonuna kadar üç aylık uzatma sonunda 1986 yılı sonunda Türkiye'ye döner. Danıştay'da açtığı dava ile 1988 yılında yeniden üniversite öğretim üyeliğine döner.

Hoca'dan Bir de Son Değerlendirme Alalım

Korkut Hoca söyleşisinde önemli değerlendirmeler yapıyor. Şimdi onun küresel kriz ve gelecekle ilgili değerlendirmelerinden bir bölümünü kısaca buraya aktaralım:

“Kapitalizmin ‘altın çağı’nın defterini düren çok kötü bir otuz yılı, ağır bir uluslararası krizle birlikte geride bırakıyoruz. Bu dönüşümün öncesini ve sonrasını kavrayarak yaşamış bir kişi olarak zaman zaman kötümserliğe kapıldım. Bence kapitalizmi yaşanabilir hale getiren iki öge vardı. Birincisi, kapitalizmin devrimci geleneğinin bugüne taşıdığı tarihi mirasla ilgilidir. Batı burjuvazisi feodalizme, ortaçağın gerici değerler sistemine karşı ayaklanarak, bunları yıkarak, Aydınlanmanın değerlerini sahiplenerek toplumlara egemen oldu, kapitalizm böyle oluştu. Avrupa’da bugün hâlâ özendiğimiz fikir ve ifade çeşitliliği, eleştirel düşüncenin kök salmış olması o geçmi-

şin yansımasıdır. İkinci öge, yüzelli yıllık bir işçi sınıfı mücadelesinin, ihtilaller Avrupa'sının kapitalizmini sonunda refah devleti doğrultusunda islâh etmesi, bu dönüşümün toplumsal hayatın niteliğini kökten düzeltmesi olmuştur.

Her iki öge, Türkiye'ye farklı biçimlerde, farklı kanallardan ve çeşitli eksikliklerle damgasını vurdu. Aydınlanma geleneği Kemalist devrimlerle, refah devleti kazanımları sosyal devlet biçiminde taşındı. Son otuz yıl boyunca, hem Batı'da, hem Türkiye'de kapitalizmin bu tarihi kazanımları hızla eridi”.

Doğaldır ki Korkut Hoca bu değerlendirmesinin dışında söyleşisinde birçok farklı konuya da değiniyor. Ancak, biz bu ilginç söyleşiden sadece bir bölümünü size aktarabiliyoruz.

BİR TARİHÇİNİN SEYAHATLERİ

Türkiye’de kendi çalışma alanında derinleşen, birikimini topluma katkı açısından kullanabilen ve hepsinden önemlisi bunu yaparken anlaşılabilir olan insan sayısı çok azdır. Bizim kuşağın önemli tarih bilimcisi İlber Ortaylı bu tanıma uyan önemli bir entelektüeldir. Son dönemde hem konuşarak, hem de yazarak birçok kalıplaşmış önyargıları sarsan analizler ortaya koyuyor.

Ortaylı çocukluğundan bu yana seyahat eden, seyahati seven bir insan olarak bu alanda gezip gördüklerinden üst üste biriktirdiklerini “Eski Dünya Seyahatnamesi” kitabından bize sunuyor. Bu gezi notlarında bir yandan gezip gördüğü yerlerin betimlemesini yapıyor bir yandan da bizi o toprakların tarihi başarılarıyla buluşturuyor, tarih içersindeki değerlerini ortaya koyuyor.

ESKİ DÜNYA
SEYAHATNAMESİ
İLBİR ORTAYLI

Gözünü Seyahatle Açmış

Ortaylı kitabının önsözünde dünyaya gözünü seyahatle açtığını belirtiyor: “Hiç alakası olmayan bir ülkede doğdum, alakası olmayan yerlerden geçip ülkemize ulaştım.” Sonra ilk seyahatinin nasıl gerçekleştiğini şöyle anlatıyor:

“Şuursuzca tamamladığım bu uzun gezileri, şuurlu olarak çok erken yaşta tekrarlamaya başladım. Kıt paramla Avrupa’daki demir yollarının ikinci mevki vagonlarında oradan oraya gezindim. Küçük bir bavul ve seyahat rehber kitaplarımla çıktığım yolculuklarda insanlarla gevezelik etmekten büyük zevk duydum. Viyana kafelelerinde ihtiyarlarla konuştum, Şam’da baklava ve meyve tatlısı yedim ve imparatorluğun Ortadoğu’da hepimize bıraktığı en önemli ortak miras yani Türkçe sayesinde her yere girip çıktım. 42 yıl evvelinin imkânlarıyla Suriye’yi tanıdım. Venedik’i tanıdım soğuk harp sıralarında Viyana’da bulunmanın imtiyazından yararlandım. Çekoslovakya’ya, Macaristan’a rahatça girip çıktım.”

Ortaylı’nin Ecdat Toprağına Seyahati

Ortaylı anlatımına “ecdat toprağı” diye tanımladığı Kırım gezilerini anlatarak başlıyor ve üç gezinin sonunda vardığı olumsuz gözlemini şöyle aktarıyor:

“Üç gezide de göze çarpan bir şey vardı: Sovyetler idaresi maalesef halklar arasında bir dostluk yaratamamıştı. Aksine yıkıldıktan sonraki harabede milletlerin birbiriyle günlük hayatta çatıştıklarını görüyorsunuz. Demir-

yolu bileti mi alacaksınız, istasyon şefinin hangi milletten olduğunu bilmek zorundasınız. Kıt olan bileti böyle bulursunuz. Mağazalarda da aynı yola başvurmak gerekir. Adeta elinizde bir milliyetler matriksi ile dolaşacaksınız. Her yerde Ukraynalı Rus ve yeni gelmeye başlayan Kırım Türkleri arasındaki çatışma ve gerilimi görüyorsunuz. Bu gerilimin içinde enteresan uzlaşmalar çıkıyor. Karaylar, ırken yakın olmalarına rağmen, Kırım Tatarlarından ziyade Ruslara yakın olmayı tercih ediyorlar. Ukraynalılar da kardeşleri olan Ruslar yerine Kırım Türkleriyle yakın oluyorlar. Bu gibi kombinasyonlar ne siyasi parti ne hükümet çalışmaları safhasında kalır. Dediğim gibi günlük hayata ve alışverişe kadar akseder.”

Evliya Çelebi Ve Ortadoğu'nun Fakir Seyyahlığı

Kitapta 400 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalıp 80 yıl önce ayrılan Ortadoğu'da Evliya Çelebi dışında çok az seyyah bilgisine rastlanması, bu alanda bir kısırlık olarak görülüp şöyle değerlendiriliyor:

“Dört asırlık hakimiyetimiz boyunca Yemenlilerin başlıca meşgalesi olan, öğleden geceye kadar çiğnedikleri ve her Allah'ın günü dağda şehre aparttıkları, ‘Kat’ yaprağının ne menem bir şey olduğunu ancak on dokuzuncu yüzyılda resmen merak etmişiz. Tanzimat bürokratları, ‘Yemen vilayetindeki’ kat yaprağının ne olduğunu sorup rapor istiyorlar. Dört asır boyu Evliya Çelebi olmasa, topunu elde tuttuğumuz Arap ülkelerinin, Mısır'ın geniş tasvirini yaptık diyebileceğimiz bir eser yok; yıllık hacla ilgili bir hoş edebi eser ararsanız, Urfalı Nabi'nin ünlü

manzum eseri vardır. Buharlı gemiler ve demiryolu çağı olan son asırda dahi Direktör Âli Bey'in 'Seyahat Jurnalı' veya daha geç devirde Babanzade'nin 'Seyhatname'si gibi eserler, batılı seyyah ve ziyaretçilerin binlerce günlük ve seyahat rehberi ile kıyas kabul etmez."

Renkli Ortadoğu ve Yönetim

Ortaylı Ortadoğu'nun bazı bölgelerini renkli ve farklı bulur:

"Ortadoğu coğrafyasının en renkli bölümü Türkiye-Suriye-Lübnan-Filistin çizgisidir. İklim renklidir, mevsimden mevsime, bölgeden bölgeye fark eder. Bu bölgelerde Akdeniz'in bereketiyle, step ve çölün gizemli kıtlığı yan yanadır. Tarihin katmanları ve beşeriyetin macerası her an önümüze çıkar. 1960'lı yıllarda yarısının geçince ayrı bir dünyaya girdiğimiz açıktı. Bu ülkelerde orta sınıfın farklı bir yaşamı vardı. Güney ülkelerinde sanayileşme ve gümrük duvarı ya yoktu ya ciddi uygulanmadığı için Türkiye orta sınıfının kahve sıkıntısı ve yerli malına hapsi gibi dertler buralarda pek yoktu. 40 yıl önceki öğrenci gezilerinde hissettiğim egzotik havayı yine hissediyorum."

Ortaylı bu bölgedeki yönetimle ilgili gözlemlerini de şöyle dile getiriyor:

"Arap köylerinin yanında iki bin yıllık geleneğini koruyarak halen Hz. İsa gibi Aram dili konuşan, mesela Malula gibi köyler var. Bu kadar renkli bir bölgeyi Bizans kolay yönetemedi. Ancak eski büyük Roma ve Osmanlı buraya birkaç yüzyıl hükmedebildi. Halep halkı içinde

sadece Türkler değil, Araplar da Türkçe'ye düşkün. İyi bilenler var, kırık dökük konuşanlar ve kalabalık sayıda öğrenen genç var.”

Dini Oyunlaştıran Garp Tiyatrosu Kudüs

Ortaylı Kudüs'ün Osmanlı İmparatorluğu'nda payitaht İstanbul'dan bile daha çok ziyaret ve tasvir edilen bir şehir olduğunu belirtip, “ne var ki tasvirler çoğunlukla saf bakışlı ve soğukkanlı adamlar tarafından değil daha çok bir dinin sadık veya bağnaz mensuplarınca yapılmıştır,” dedikten sonra Murat Bardakçı'nın Falih Rıfkı Atay'dan aldığı bir deyişi aktarıyor: ‘Kudüs, dini oyunlaştıran garp tiyatrosudur.’ Buna dayanarak da şu yargıyı öne sürüyor. “Barış şehri her zaman savaşın ve gerilimin yeri olmuştur.”

Ortaylı Kudüs'ten bahsederken Yavuz Sultan Selim Han ve Kanuni Sultan Süleyman'dan da söz etmekten geri kalmıyor:

“1516 Aralık'ı sonunda Yavuz Sultan Selim Han kendine özgü yıldırım savaşları ile Filistin'i Osmanlı mülküne kattı. Kudüs, Mekke ve Medine ile birlikte Osmanlı mülkünün gözdesiydi. Museviler ve Hristiyanlar gibi Müslümanların da kutsal yeri idi. Dört asır boyunca Kudüs şehri ve halkı imtiyazlı statüsünü korudu. 16'ncı asırdan beri burada önemli vakıflar kuruldu. Vakıfların arazilerindeki köylüler daha hafif vergi yükümlülüğü altında bırakıldı. Memluklar devri eserleri önemli ölçüde tamir gördü, yeni çeşmeler, mescitler, çarşı ve hanlar hanedan üyeleri ve padişahlar tarafından yaptırıldı. Kanuni Sultan

Süleyman devrinde 1532-1539 arasında yeniden inşa edilen Kudüs surları halen bütün haşmeti ile şehri çevreliyor ve bu nedenle de surların etrafındaki cadde Sultan Süleyman Caddesi olarak adlandırılıyor, üstelik bu ismi kullanan İsrail yönetimi.”

Tarihin ve Coğrafyanın Kimliksiz Irak'ı

İlber Ortaylı bugün de bizim gündemimizde önemli bir yer tutan Irak'ı, tarih ve coğrafya açısından kimliksiz bir ülke olarak tanımlayıp şimdi nasıl değerlendirmemiz gerektiğini şöyle ortaya koyuyor:

“Peki, Türkiye nasıl bir yol izleyebilir? Bölgedeki Türk yükümlülüğü bizi bataktan koruyacak düstur olmalıdır. İmparatorluğumuz tarihe karıştı ama onun kalıntısı olan Türkmenleri göz ardı edemiyoruz. Çatışmayı barışsever girişimlerimizle yatıştıramazsak hiçbir şeye karışmamanın da her şeye karışmak kadar tatsız sonuçlar doğurmasından korkulur.

Arap dünyasını tanımıyoruz. Daha dün terk ettiğimiz bir sahayı, bir kaymi ve bölgenin dillerini bilmemek, uzmanlara sahip olmamak, olanlar da bu dünyadan git-tikçe, yerine yenisini yetiştirememek bizim ayıbımız. Batı dillerinde çiftter çiftter tercümesi olan Arapça ve Araplar hakkındaki eserlerin çoğunu Türkçe'den izlemek mümkün değil. Arapça sadece diyanet işlerinde çalışanlara bırakılmış, bilgisizlikle övünüyoruz. Petrolümüzü temin ettiğimiz bu bölge hakkında bilgisizliğimiz sürüyor. Politikasının karmaşıklığından korktuğumuz Arap halklarından uzak durmayı marifet addediyoruz. Oysa Araplara

belki çok karışmadan, onlarla birlikte olmayı bilmeliyiz; bunu yapmak zorundayız, çünkü bu dünyayla iç içeyiz... Oradan ülkemize ateş de gelebilir barış rüzgarlarının serinliği de... Marifet bilgili ve becerikli olmaktır. Ortadoğu dünyası romantizmle veya buluş çağı bebesinin kinciliğiyle yanaşılacak bir saha değil. Çünkü bilsek de bilmesek de, istesek de istemesek de Ortadoğu'dayız."

Kandiya'da Mevlevi Dergâhı

Yazarın Girit gezisi ardından aktardığı izlenimleri içinde şu değerlendirmeler yer alıyor:

"Osmanlı Girit'inden kalan sadece çeşme, sebil, cami ve Kandiya'daki Mevlevi dergâhı değil. Zaten bu eserleri Osmanlı taşrasının en iyi örneklerinden de sayamayız. Üstelik Girit, medresenin ve ulemanın etkisiyle değil halk tipi dervişlerin sayesinde Müslüman olmuş. Gelip yerleştirilen Müslümanlar da anlaşılan Sünni takımdan çok, Bektaşilik ve Alevilik'e meyil edenler. Mevlevihane bile adaya 19. asrın ikinci yarısında Manisa'daki Mevlevilerin görevlendirilmesiyle taşınmış. Girit Ortodoks bir ada, kilisesi ise Atina'daki patrikhaneye değil doğrudan İstanbul'daki patrikhaneye bağlı. Aynı keyfiyet Aynaroz ve Oniki Ada için de söz konusu. Avrupa'nın Afrika'ya uzantısı, uygarlıkların ve adetlerin de garip ama gerçekten garip bir kesişme ve yığılma noktası Girit... Giritliler misafirperver, sebze yemekleri nefis, içlerine kapanmış bir görünümüleri var ama ilk anda uysal ve cana yakınlar. Bunlar kişisel özellikler değil, ada halkının kültürü, yaşam biçimi her yerde olduğu gibi nesilden nesille geçmiş."

Bir Atina Değerlendirmesi

İlber Ortaylı seyahati içinde Atina'da yer alıyor ve Ortaylı Atina ile ilgili şu değerlendirmeye de yer veriyor: "Atina değişmiş. Avrupa Birliği'nden ve olimpiyat oyunlarından gelen yardımların ötesinde; Dışişleri Bakanı Dora Bakoyani'nin estetik zevki de bunda rol oynuyor. Metro, havaalanı yolu, birtakım binaların restorasyonu malum. Parthenon'un etrafını çepçevre saran ılık bahar güneşi altında tıpkı M.Ö. 5. yüzyıl kırsal havası içerisinde dolanabileceğiniz taş bir yol yapılmış, buradan bir takım binaların temizlendiği açık. Acaba, Süleymaniye'nin, Selimiye'nin, Kasımpaşa'da Piyalepaşa Camii'nin etrafındaki mezbeleleri temizleyecekler nerede? İsteyince oluyormuş, demek ki Dora Hanım, Atina'daki şer kuvvetlerinden çekinmemiş, biz de çekinmeyelim."

Atatürk'ün Doğduğu Şehir Selanik

Ortaylı'nın gezdiği kentlerden biri de Selanik, yazar bu kenti de tarihi bütünü içinde değerlendiriyor:

"İmparatorluğun asıl unsuru olan Türkler ise irfanı kıraathanelerde, tekkelerde, arkadaş evlerindeki sohbet toplantılarında kulaktan kulağa yöntemiyile ediniyorlardı. Atatürk'ün doğduğu Selanik buydu. Kıyıdaki beyaz kulenin bulunduğu yerdeki kafe ve lokantalarda toplananlar iktisadi ve içtimai nazariyeleri ve tarih bilgilerini sohbet üniversitelerinde ediniyorlardı. Ama şehir hayatında edebi faaliyetin ve akımların yeri Türk unsur için her şehirde olduğundan daha yoğundu. Zaten şehirdeki mükemmel

resmi eğitim kurumları yanında, sayıları artan özel eğitim kurumlarının varlığı da bunu gösteriyordu.

(...) İşte Mustafa Kemal'in doğup büyüdüğü ortam buydu; buralarda yetişen genç adamın kısa süre sonra Şam'da, Trablusgarp'ta erkenden olgunlaştığını gördük. İmparatorluk son muhteşem neslini yetiştiriyordu."

35 Yıl Önce Bosna

Ortaylı 35 yıl önce Bosna'da kent içinde durduğu bir noktada şu anlatımı yapıyordu: "1971 Haziran'ında, Saraybosna'da, Avusturya-Macaristan veliahtı Franz Ferdinand'ı katleden ünlü suikastçı Prinkipo'nun adını taşıyan köprüde durmuş, şehri uzun uzun seyretmiştim. Dört asırlık Bosna, Fatih Sultan Mehmet'ten II. Abdülhamit Han'a Berlin Kongresi'nden I. Dünya Savaşı'na renkli ve olaylı Bosna tarihi gözümün önünden geçmişti. Saraybosna şehrinin ve hepten Osmanlı Bosnası'nın gerçek kurucusu Gazi Hüsrev Bey'dir. Akıncı beylerinden Ferhat Bey ve II. Bayezıt Han'ın kızı Selçuk Sultan'ın oğludur. Yani padişah torunudur. Kanuni Sultan Süleyman Han'ın halazadesi olur. Şehrin iktisadi hayatını da etrafın güvenliğini de zapturapta alan büyük fahri Bosnalı'dır. Saraybosna'nın merkezi hiç şüphesiz Gazi Hüsrev Bey Cami ve etrafındaki medrese, han ve bedestenden oluşan külliye'dir."

Prag'ı efsanevi buluyor

Ortaylı gezdiği Prag kentini efsanevi güzellikte bulduğunu söyleyerek şu yorumu yapıyor:

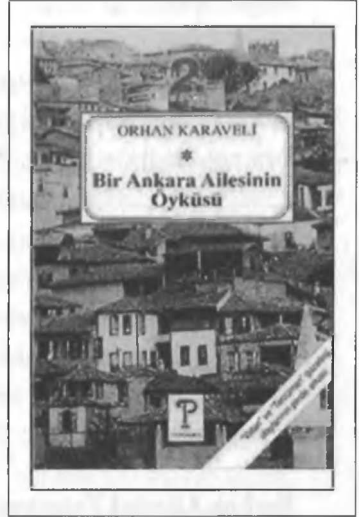
“Efsanevi güzellikteki Prag, Alman-Avusturya şehirlerinin hiçbirinde görülmeyecek kadar Gotik ve Rönesans  sluplu  aheserlerle dolu. Alman - Avusturya İmparatoru Rudolf’un b şkenti Prag Manierizm denen geç Rönesans döneminin ve Orta Avrupa Yahudi kültürünün en orijinal örneklerine sahip. Nazi işgalinin tahribatına rağmen hiçbir yer Prag kadar Yahudi E kinaz kültürünün güzel örneklerini barındıramaz.

Tabi Gezilen Yerler Bu Kadar Değil

İlber Ortaylı’nın Eski Dünya Seyahatnamesi kitabından gezdi i yerler sadece benim sözünü ettiklerimle sınırlı değil.  am, Halep, Lübnan, Mısır, Aynaroz, Arnavutluk, Makedonya, Budapeşte, Rusya, Kafkasya, Venedik, Endülüs, Barselona, Madrid, Berlin, Hindistan,  in ve Japonya gezileri de kitapta yer alıyor.

BİZİM KÜÇÜK AİLELERİMİZ

Dünya Gazetesi'nin Cumartesi ve Pazar eklerinde yazdığım yazılarda anılara değinirken sık sık kendi ailemden söz ediyorum. Babamın, babaannemin, halalarımın, teyzelerimin yaşamlarıyla hayata bakışlarıyla ilgili anımsadıklarımı aktarıyorum. 1950'lerin İstanbul'undaki aile ilişkilerinden, yeme içme kültürlerinden, hatta kağıt oyunu alışkanlıklarından söz ediyorum.

Her aktardığım olay bana yenilerini çağrıştırdığı gibi, benim bu yazılarımı okuyan, hatta ne zaman kitap olacağını soran bazı dostlarım, kendi ailelerinden, kendi çocukluklarından, kendi ilk gençliklerinden benzeri olaylar aktarıyorlar. Benim 1950'lerin Cihangir'ini anlattığım bir yazı üzerine, Erdoğan Hoca aynı dönemin Nişantaşı'sıyla ilgili bir anlatımla karşıma çıkıveriyor.

Benim Ankara'mdan 20 Yıl Öncesi

Orhan Karaveli dostumun "Bir Ankara Ailesinin Öyküsü" kitabını okurken, ilk düşündüğüm, "benim yaşa-

dığım Ankara'nın 20 yıl kadar öncesi anlatılıyor,” oldu. Benzer hesaplamaları ve karşılaştırmaları Altan Öymen'in çocukluk anılarını kaleme aldığı kitabı okurken de duymuştum. Bir semt örneğın Etlik anlatılıyor. Ben birden benim çocukluğumdaki Etlik semtini ve okul arkadaşım Yalçın'ların bağ evini düşünüyorum. Sonra birden bir film şeridi gibi geçen zaman içersinde, ağabeyimin Etlik eteğinde Ordonat okulundaki askerliği geliyor aklıma. Hemen Ordonat okulunun yanı başındaki bir zamanların Ankara otobüs garı... Kale'den, Samanpazarı'ndan söz eden bölümleri okurken, o semtlerin benim çocukluğumdaki yapılarını, özelliklerini hatırlıyorum önce. Sonra üstüne daha sonraki dönemlerdeki gelişmeleri ekliyorum. Ortaokuldaki sınıf arkadaşım Ertan'ların Samanpazarı'nın girişine yaptırdıkları 4 katlı apartmanı görünce onları Ankara'nın en zenginleri hatta Türkiye'nin önemli zenginleri zannettiğim dönemler geliyor aklıma...

Herkes Ailesini Yazmaya Çalışmalı

Orhan Karaveli, “niçin yazdım?” başlıklı önsözünde 40 yıl kadar önce konuğu olduğı bir İsveçli ailenin kili-se kayıtlarına dayanarak 480 yıllık soyağaçlarını gururla gösterdiklerini, kendisinin yazma kararı aldığında buna bir 40 daha eklenip 520 yıla vardığını söylüyor. Ayrıca o ailenin evlerinin de bir sicili olduğundan bahsediyor.

Sıradan ailelerin de yaşam öykülerinin ilginç yanlarının olabileceğı konusundaki saptamasını ise kitabının ikinci baskısının önsözünde yapıyor: “Sıradan aileler de sıra dışı olayların içinden geçebilirler.” Aslında benzeri ör-

nekler bizde de yok değil. Beyoğlu'nun arka sokaklarında bile birçok binada yaptırandan günümüze oturanların çetelesinin tutulduğuna tanık olduğum olaylar biliyorum. Ama bunlar da özellikle gayrimüslimlerin yerleşim alanlarında karşımıza çıkıyor.

Bizim Ailenin Şeceresi

Bundan on yıl kadar önce daha sonra vefat eden rahmetli Lulu Halam beni yanına çağırmıştı. Birbirine eklenmiş büyük bir soyağacı kağıdını açıp, bizim kuşağın onun bildiği çocukların, evli olanlarının, eşlerinin isimlerini, çocuklarının isimlerini sorup özenle o kağıt üzerine yeni çizgiler çekerek not etmişti. Sonra da, “Bu şecere çalışmasını Güzide'nin damadına Ahmet Güner Sayar'a yaptırıyoruz. Yakında tamamlanacak sanıyorum,” demişti. O arada babası Talat Paşa ile Enver Paşa arasında geçen yazışmalardan söz etmiş, tarihi değeri olan ve Sarıkamış Harekâtı açısından büyük önem taşıyan bu belgelerden bir kısmını İlhan Bardakçı'ya verdiğini, onun incelemesinden sonra geri alacağını söylemişti. Halam sağlığında bir ara kendisi aileyle ilgili bir şeyler yazma kararındaydı. Bu 90 yaşının üzerinde vefat etmeden birkaç yıl öncesine kadar, hep onun tarafından dile getirildi. Ben de, bir ara halama o anılarını dile getirmesi için yardımcı olmayı, onun anlatımını teybe çekerek, çözümlemelerini kendisine vermeyi çok düşündüm ama olmadı. Bu konu şimdilerde çok üzüntüyle hatırladığım bir konudur. Günün hayhuyundan kurtulup notlarını toparlamaya çalışmak ne büyük yanlış!

Belki de Bu Nedenden

Belki de bu nedenden Orhan Karaveli'nin Bir Ankara Ailesinin Öyküsü gibi kitaplarını gördüğümde bir yandan hüzne kapılsam da, bir yandan da büyük bir mutluluk duyuyorum.

Gazeteci ağabeyim Orhan Karaveli kitapta esas olarak babasını, onun çevresinde gelişen olayları anlatıyor. Ama önce bir geriye bakışla, büyük babası nalbant Seymenbaşı Halil Efe'nin bir tören sabahı, komşusunun daveti üzerine içtiği bir kahvenin ardından ölümünü ya da öldürülmesini anlatarak konuya giriyor.

Ani Gelen Ölümün Ardından Değişen Hayat

Bu ölüm 1901 yılında doğan babası Seymenbaşı Halil Ağa'nın büyük oğlu Mahmut'un henüz 7 yaşında olduğu sırada meydana gelir. Ve Karaveli'nin aktardığı kadarıyla 7 yaşında aile reisi olan Mahmut'a babası Seymenbaşı Halil Ağa'dan da pek bir şey kalmamıştır.

Kitapta kendi ağzından babası olayı şöyle anlatır: “İslamiyet öncesi Türk törelerinden süzülüp gelen seymenlikte paraya pula fazla önem verilmezdi. Nitekim ölümünün üzerinden fazla bir zaman geçmeden, onca güçlü ve etkili Halil Efe'nin fazla bir maddi varlığı olmadığı anlaşıldı. Daha kötüsü, gencecik annem de –sanırım üzüntüden ve kendine yeterince özen göstermediğinden- “ince hastalığa” yakalanmıştı.

İlkokulun ikinci sınıfına yeni başlamıştım. Hocalarımın gözdesi, çok iyi bir öğrenciydim. Okumak ve öğrenmek

için yanıp tutuşuyordum. Bir keresinde akıllıca bir söz söylemiş olmalıyım ki babam nadiren yaptığı bir şeyi yapmış ve beni kucağına alarak 'sadrazam oğlum' diye sevmiştir."

Ve babasının öldüğü günün akşamı annesi kardeşlerini erkenden yatırıp 7 yaşındaki Halil'in yanına gelerek, "sen artık ailenin reisi oldun. Okula şimdilik ara verecek ve yarından tezi yok eve ekmek getireceksin," der.

Halil doğaldır ki, 7 yaşında babasının bıraktığı nalbant dükkanını yönetebilecek, işletecek durumda değildir. Önce, bir arkadaşından öğrendiği ceride (gazete) satıcılığına başlar. Ve bir değil, birkaç ekmek alarak akşam eve döner.

"Ceride Satmak Yaraşmaz Meslek Öğren"

Bir süre sonra babasını yakından tanıyan bir terzi Halil'i ceride satarken görür ve öyle bir işi ona yakıştırmaz, meslek sahibi olması gerektiğini söyleyip kendi dükkanında çalışması için onu işe alır.

Babasının bir başka okul arkadaşı Cumhuriyet döneminde aralıksız 6 devre milletvekilliği yapan işadama Kınacızade Şakir Bey bir gün, "Oğlum Mahmut, neden kafanı ticarete yormuyorsun? İstersen ortak bile çalışırız seninle!" der. Şakir Bey daha o yıllarda milletvekili değildir. Mustafa Kemal, Ankara'ya yeni gelmiştir.

Yine Karaveli'nin babasının ticarete başladığı bu gençlik yıllarının Ankara'sını kitaptan aktaralım: "Mustafa Kemal'in ayak basmasıyla birlikte bu gün görmüş Anadolu kentinde müthiş bir canlılık başlar. Ne var ki, Ankaralıların O'na gösterdiği yakınlık muhteşem bir kar-

şılama töreniyle sınırlı kalmaz. Müftü Börekçizade Rıfat Efendi, eski bankacı tüccarlardan Ecderzade Mehmet Bey ve şehrin ileri gelenleri, üniformalarını çıkarıp, Sine-i Millet'e dönen Paşa ve arkadaşlarının Ankara'ya beş parasız geldiğinin farkındadırlar. Ankara halkının topladığı 1000 lirayı vakit geçirmeden kendisine götürürler. Bu tarihte Paşa ve arkadaşlarına fakir bütçesinden Ankara Belediyesi bakmaktadır. İlk 1000 liranın ardından Ankara'lılar 5500 lira daha toplarlar. Memur, subay ve erler de aylık ve tayınlarından kestikleri 32.165 kuruşu aynı yoldan paşaya ulaştırmakta gecikmezler.”

Mahmut Efendi Zahire Tüccarı Oluyor

O tarihlerde Mahmut Efendi daha silah altına alınmamıştır. Tüccarlığa başlamıştır. Ankara'ya yakın ilçelerden küçük bir sermaye ile arpa ve buğday toplamaya başlamıştır. Bu konuda kendisine bir Ankaralı esnaf akıl verir: “Git erzak topladığını askeriyeye bildir. Ordu aç.” Öyle yapar ve Milli Savunma elindeki arpa ve buğdayları satın alıp parasını peşin olarak öder. Aldığı parayla daha çok erzak toplayıp askeriyeye tekrar satar. Bir süre sonra bu peşin para ödeyerek alım yapan tüccarın kapısında köylü zahire satmak için sıraya girer.

Celal (Bayar) Bey'den Kredi Alma Hikâyesi

Mahmut Efendi'nin zahire tüccarlığı 10 yılı aşarken, epey büyümüştür. “İstanbul'daki değirmenlere Ankara ve civarında kurduğum teşkilatla buğday toplayıp gönderiyordum. Rum Kozmato'lar, Konyalı Hüseyin Bey'le

kardeşi Hasan Bey'in değirmenlerine ve diğerlerine. İstanbul'u neredeyse ben doyurur hale gelmiştim ama sermayem de yetmemeye başlamıştı." Bu sermaye yetersizliğini kendisini ticarete sokan ve Ankara Mebusu olan Kınacızade Şakir Bey'e açar. Şakir Bey iki gün sonra kendisinin İş Bankası Müdür-i Umumi'si Celal (Bayar) Bey'e gidip konuşmasını söyler. Celal Bey'de o günlerde Şakir Bey'e, "işlerimiz çok iyi gidiyor. Ama plasman yapmakta zorlanıyoruz. Tanıdığın güvenilir esnafa kredi açalım." demiştir. Bu kredi alma hikâyesini yine kitaptan olduğu gibi aktaralım:

"İşte ben İş Bankası'nın ilk merkez binasına giderek Celal Bey'i göreceğimi söyledim. Bekliyormuş. Hemen yanına aldılar. Celal Bey vakit geçirmeden söze girerek:

— İki değerli dostum ve aynı zamanda Bankamız Yönetim Kurulu üyeleri İhsan ve Şakir Beyler senden sitayişle söz ettiler. İstikbal vadeden bir işadamı imişsin, dedi. Odasına çağırdığı yardımcısı da sürekli not alıyordu.

Teşekkür ettim:

— Teveccühünüz efendim, diyerek yaptığım işleri anlattım.

Birden durdu:

— Kaç lira kredi istiyorsun, diye sordu.

Ben sabah İş Bankası'na "5000 lira istesem acaba verirler mi, yoksa çok mu bulurlar?" diye düşünme düşünme gitmiştim.

Ama birden cesaretlendim:

— 10000 lira istesem çok mu bulursunuz?

Hiç beklemediğim, beni çok şaşırtan bir cevap verdi düşünmeden:

— Hayır... Yaptığın işe göre az bulurum.

Birden benimle alay ediyor sandım:

— Az mı dediniz?

— Evet az.

— O halde siz takdir ediniz efendim.

Yanındaki görevli ile baş başa ve benim duyamayacağım bir sesle bir şeyler konuştuktan sonra koltuğuna yaslandı ve yuvarlak camlı gözlüklerini şöyle bir düzelttikten sonra kısaca:

— Ben, dedi, sana 50000 liraya kadar kredi açacağım.

Çok şaşırmıştım. Yardımcısı “gereğini yapın!” talimatıyla dışarı çıkınca:

— Beyefendi teveccüh buyurduğunuz itimada şükranlarımı arz ederim ama ben böyle bir “meblağ” için kefil bulamam, dedim. “İkinci imza” da bulamam.

Güldü:

— Bulmana da gerek yok zaten. Şakir bey babanı tanırmış. Seni de çok seviyor. İhsan (Eryavuz) Bey’de öyle. Yani her ikisi de kefil gibi bir şey. Hem “oğlum” insanın asıl kefil kendisinden başkası değildir. Krediyi de “tek imza” ile kullanacaksın. Göreyim seni, “milletin parasını” iyi değerlendir. Hem sen kazan, hem de bankamıza, yani millete kazandır.

Sevinçle:

— Sizleri mahcup etmeyeceğimden emin olabilirsiniz,

efendim. Teşekkür ederim, diyerek benim de “Bankaya bir hizmetim olup olamayacağını” sordum.

— Madem sordun söyleyeyim, dedi. Çevrendeki iş adamlarının arasında günlük ihtiyaçlarından fazla nakit parayı kasasında tutan varsa onları bize gelerek hesap açmaya teşvik et. Hem paraları daha emniyetli bir yerde saklanır, hem de memleket ekonomisine katkıları olur. Üstelik faiz de alırlar.

— Böyle tanıdıklarım var efendim.

— Güzel... Onları getir bize.”

Bunun üzerine Mahmut Efendi çarşıda kasasında çok para olduğu bilinen Akif Ağa'yı ağzından girip burnundan çıkıp ikna eder. “Kimsenin bilmemesi, ikisi arasında sır kalması kaydıyla” Akif Ağa ikna olur. Kasasında kınnaplarla, iplerle bağlı banknotlar çuvalla bankaya götürülüp yatırılır. Ama bir hafta kadar sonra Akif Ağa paralarının bankada durduğundan emin olmak ve görmek ister. Mahmut Efendi utana sıkıla bankaya durumu bildirir. Akif Ağa'nın paraları yine iplerle kınnaplarla bağlanıp kendisine gösterilir. Ama bir süre sonra Akif Ağa yeniden paralarını görmek isteyince Celal Bayar, onları odasına çağırır, “Bak Akif Ağa. Sen paralarını gene eskisi gibi kasanda sakla. Bir gün ‘onları görmeden de yaşayabileceğini hissedersen’ o zaman getir. Biz hep buradayız.”

Akif Ağa paralarını alıp giderken, “Altmış beş yıl gece gündüz çalışıp kazan. Sonra hepsini götür ve el kadar bir defter karşılığında bırakıp gel. Olacak şey mi? Sanırım lafı uzatmaya gerek yok. Dünden ve bir Ankara Ailesinin Öyküsü'nden bize çıkan çok ders var...”

BİZİM ÇOCUKLARIMIZ ŞİİRSİZ Mİ BÜYÜYOR?

Furuğ sanki ölümünün erken geleceğini bilerek durmadan üretmeye devam ediyor. Bir yandan sinema yaparken, öte yandan şiir kitaplarını birbiri ardına yayınlıyor. Önce *Duvar* çıkıyor. Sonra *Esir ve İsyan* yayınlanıyor.

İnsanın şöyle belleğini yoklayınca onlarca şairin mısralarını hatırlayabilmesi, tam yerine denk geldiğinde düşüncelerini bir şairin mısralarıyla anlatabilmesi ne kadar güzeldir. Ben, yıllar yılı bu keyfî taşıdım. Şimdi yer yer belleğim bana ihanet etse de yine bu keyfi yaşadığım oluyor.

. İsterseniz öncelikle sık tekrarladıklarımın söz edeyim:

Yahya Kemal'in Sonbahar'ından, "Fani ömür biter bir uzun sonbahar olur / Yaprak çiçek ve kuş dağılır tarumar olur / insan duyar yerin dile gelmiş sükununu / Bir başka musikiye geçiş farz eder bunu..."

Attilâ İlhan'ın Üçüncü Şahsın Şiiri'inden, “Dal gibi bir oğlan ipince / Hayırsızın biriydi fikrimce / Güldü mü cenazeye benzerdi / Hele seni kollarına aldı mı? / Felaketim olurdu ağlardım...”

Latin ozanı Martialez'den, “O suyu kirletmeye kışın yetmez Vakerra / Kafanı daldır kafanı...”

Cemal Süreya'dan, “Laleliden dünyaya doğru giden bir tramvaydayız / Sen birden kalbimi elliyorsun / Ve sen kalbimi eller ellemez / Yaşamak yürürlüğe giriyor / Bütün kıta parçalarında Afrika dahil...”

Ahmet Arif'den, “Yüce dağları devirir / Akan suları çevirir / Buyurur kitabınca...”

Sunullah Arısoy'dan, “Uludağ'a çıktım üşüdüm / Oysa güneşe daha yakındım / Demek güneşe yakın olmak / Üşümeye engel değil / Nasıl bildim ama?”

Ataol Behramoğlu'ndan Behçet Necatigil'den, Süreyya Berfe'den, Mayakovsky'den, Nazım Hikmet'den, Can Yücel'den, İsmet Özel'den, Yunus Emre'den ya da Ceyhun Atuf Kansu'dan, “Kar ve kapital / Kar ve kapital / Kar ve kapital / Samanpazarından ve halkın arasından / Sabanpazarından ve halkın arasından / Samanpazarından ve halkın arasından / Aldım eve gidiyorum / Aldım eve gidiyorum / Aldım eve gidiyorum...” dizeleri bunlara eklemek ve listeyi uzatmak mümkün.

7-8 Yaşında Çince Gibi Gelen

Belki de bu dizelerin bir bölümünü ben yanlış anımsıyorum. Kendime göre değişikliklere uğrattıyorum. Ama yine de tüm anımsadıklarımın şiiriyetine bayılıyorum.

Onun için artık eskisi gibi 7-8 yaşında ezberlediğim bana Çince gibi gelen, “Nedim namına bir şairi cihan var imiş / Kemenddi zülfüme düşsün ol ayyar...” gibi dizelerin yanına bugünlerde okuduğum şairlerin dizelerini koyabilmek istiyorum.

Düşünün bir kere. Herhalde İranlı sinemacı, aktris ve şair Furuğ'un dizeleri bunların yanına ne güzel yaraşır. Onun yanında Hayyam'ın dizeleri ne güzel durur. Ama eski bellekler artık bizleri terk ediyor. Onun için şimdi bu kitapların kütüphanemdeki yerlerini ezberlemeye çalışıyorum.

Lafı uzatmadan Furuğ'un kitabıyla buluşmaya gidelim. Kütüphaneden onun son kitabını çekip birlikte okuyalım.

Önce isterseniz biraz öz yaşamından söz edelim; öleceğini biliyormuş gibi yaşanmış kısa zamana çok işler yerleştirilmiş öz yaşamından...

Furuğ, 1934'te Tahran'da doğmuş. Öğreniminin ardından sinema ve tiyatro oyunculuğu yapıyor. Sonra tiyatro ve sinemada yönetmenlikleri olmuş. Bir Ateş filmi 1962 yılında, İtalya'da, Belgesel Filmler Festivali'nde birincilik ödülünü kazanıyor. 1963 yılında bu kez Kara Ev filmiyle Ober Havzen Festivali'nde yine birincilik kürsüsünde onu görüyoruz.

Hızlı Bir Üretim İçinde

Furuğ sanki ölümünün erken geleceğini bilerek durmadan üretmeye devam ediyor. Bir yandan sinema yaparken, öte yandan şiir kitaplarını birbiri ardına yayınlıyor. Önce Duvar çıkıyor. Sonra Esir ve İsyan yayınlanıyor.

Attilâ İlhan'ın Duvar'ı Furuğ'un Duvar'ından on yıl kadar önce yayınlanıyor. İsmet Özel'in "Evet İsyan"ı ise Furuğ'unkinden beş yıl kadar sonra. Bu kitapları bilmediğimiz için kitaplar arasında bir paralellik olup olmadığını bilemiyoruz. Ama bildiğimiz kitap isimlerindeki benzerlikler.

Furuğ'un bu sıralarda yayınladığı 4. kitabı "Tavalludu Digar" (Yeniden Doğuş) en önemli şiir kitabı olarak kabul ediliyor. 1967 yılında Furuğ süratle ölümün ayak izlerinin arkasından geldiğini hissedencesine yeni kitabı "Soğuk Mevsimin Başlangıcına İnanalım" kitabını bitirmeye çalışırken bir trafik kazasında ölüyor.

Artık Furuğ'u Okumaya Başlayalım

Şimdi artık Furuğ'dan dizeler okumaya başlayalım. Furuğ'un şiirlerini yazdığı dönemlerde 1963 yılında doğmuş olan bir başka İranlı Cavit Mukaddes, son şiirlerini Türkçeye çevirmiş.

Belki de mesleğim gereği beni çok etkileyen iki dize, "Ve gündüz öyle genişir ki / gazetenin küçük beynine sığmıyor". Bu iki dize "Sadece ses kalıcıdır" şiirinde yer alıyor. İsterseniz bu şiirden başka dizeleri de birlikte seslendirelim: "Ben, yeşil buğday salkımlarını / göğsüme alarak, sütle besliyorum. / Ses, sadece ses, Su akışının sesi / ve dişi toprak kabuğu üzerine / yıldız ışığının düşüş sesi / Ses, sadece ses kalıcıdır."

Furuğ; Şah döneminde yaşamış bir sanatçı. Humeyni dönemini hiç bilmiyor. Şah döneminde bir değişim istiyor. Ülkesinin daha iyi olması için bir kurtarıcı bekliyor. Ama "Biri var ki hiç kimseye benzemiyor" şiirini oku-

duğunuzda göreceğiniz gibi onun beklediği “biri” hiçbir şekilde Humeyni değil. O daha özgür bir İran’da daha mutlu bir hayat istiyor. Ve beklediği “biri”nin o hayatı İran’a sunacağına inanıyor:

“Rüyamda birisinin geldiğini gördüm. / Rüyamda bir kırmızı yıldız gördüm. / Kirpiklerim uçuşuyor ve / ayak-kaplarım devamlı düzgün duruyor, / yalan söylersem kör olayım / O kırmızı yıldızı uyanıkken görmüşüm. / Birisi geliyor, / Birisi geliyor / Başka birisi, iyi birisi / Birisi ki hiç kimseye benzemiyor / Anne, baba, Yahya ve arkadaş gibi değil / Olması gereken kimse gibidir... /

Furuğ o birisinin gelmesiyle tıpkı Ahmet Arif’in şiirinde olduğu gibi akan suların çevrilip, dağların devrileceğine her şeyin kitabına uygun buyurulacağına inanıyor. Bir düşe yolculuk yaptığını bilerek, düşe yolculuk yaparken Furuğ şöyle sesleniyor:

“Birisi geliyor (...) / Ve sofrayı açıyor / Ve ekmeği bölüşüyor / Ve ‘kola’yı bölüşüyor / Ve milli parkı bölüşüyor / Ve kayıt gününü bölüşüyor / Ve hastane numarasını bölüşüyor / Seyyid Cevad’ın kızının saçlarını bölüşüyor / Ve şişirilmiş ne varsa bölüşüyor / Ve bizim payımızı veriyor / rüya görmüşüm...”

Şimdi şu dizelerden birçoğunu da belleğime katıp, aktarırken biraz yanlış da aktarsam, yeri geldiğinde söyleyebilmek ne güzel.

Bir şairin mısralarını günün hayhuyu içine çekip, yeri geldiğinde tekrarlayabilmek.

Sahi bizim çocuklarımız şiirsiz mi büyüyor?

Bir Öykücünün Satırlarında Furuğ

İranlı yazar Celal Hosrovşahi, 1987 yılında İstanbul'da yazdığı "Furuğ'un Öyküsü" nü daha sonra Onat Kutlar ve Handan Yalvaç ile birlikte Türkçe'ye çevirmiş. Gelin şimdi onun anlattığı Furuğ'u öyküsünün bazı bölümlerini aktararak tanıyalım:

"(...) Merdivenlerden hızla indim. Önce o gördü beni. Furuğ, el salladı ve güldü. Bütün yüzüyle güldü. Gidip boş iskemleye oturdum. Mavi benekli beyaz bir bluz vardı üstünde. Kısa kesilmiş saçlarını ortadan ayırmıştı. Oldukça iri gözleri simsiyah ve pırıltılı. Mutlu görünüyordu. Masada oturan ötekilerle tokalaştık. Cafe Nadiri bahçesinin o kendine özgü serinliğini ve çiçeklerinin kokusunu tenimde duydum. Yeniden göz göze geldik ve birbirimize gülümsedik. İşte o anda bir şey oldu. Evet, bir şey oldu. Öylesine elle tutulabilir bir şeydi ki bu, dokundum ona. Sanki bilinmedik bir çiçek açtı, her yeri güzel okşayıcı kokusuyla sararak. Sanki yüzlerce beyaz güvercin geçti yanımızdan, ipek kanatlarıyla... Sanki 'yeniden doğuş' (Furuğ'un en çok yankı uyandıran şiir kitabının adı) anıydı...

(...)

Bir gece saat onbir sularında telefon çaldı. Açtım. Kendisini polis görevlisi olarak tanıttı bir ses. 17. Bölge Karakolu'nun nöbetçisi olduğunu söyledi ve ekledi: "Furuğ adında bir hanımı getirdiler buraya. Telefon numaranızı o verdi. Hemen gelmenizi rica ediyor."

Kaygı ve merakla sordum: "Ne oldu? Niçin orada Furuğ?"

Yatıştırıcı bir tavırla, “hayır hayır önemli bir şey yok, kaygılanmayın,” dedi.

Üsteledim: “Niçin ama ne oldu?”

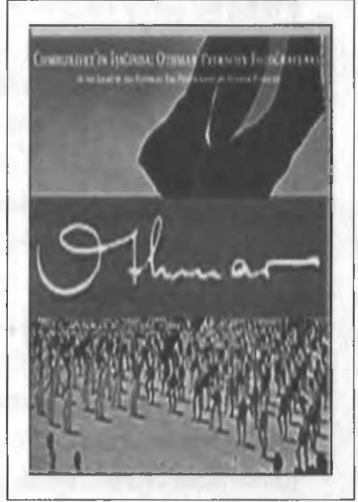
Bir an durakladı, “Bu gün bir miting sırasında yakalandı,” dedi. Ve konuşmasını sürdürdü: “Polise hakaret ve dövme suçundan... Biz burada zabıt tuttuk. Saat beşe kadar burada tutacağız, beşten sonra cezaevinin kadınlar koğuşuna göndereceğiz ve dosyasını da savcılığa intikal ettireceğiz...”

Konuşurken yasalara göre düzenlenmiş resmi bir belge okur gibiydi. Kısa kestim: “Söyleyin Furuğ Hanım’a hemen geliyorum.”

(...)

CUMHURİYET'İN COŞKULU YILLARININ GÖRSEL TANIĞI...

28 yaşındaki bir Avusturyalı gencin, Othmar Prefschy'nin 9 Ekim 1926 tarihinde Viyana'da ünlü Orient Express'e binmesinde bir taraftan macera duygusu söz konusu olsa da, birkaç haftalığına başladığı bu seyahatin yıllar yılı sürecek bir sonuç getirmesinde, sanırım geldiği dönemin Türkiye'nin genç Cumhuriyet'inin kuruluş yıllarına rastlamasının da büyük önemi vardır. Zaten bir yandan İstanbul'un güzelliklerini ve Anadolu'nun tarihi değerlerini objektifi ile saptayan bu Avusturyalı fotoğrafçının Türkiye'nin yeni başkenti Ankara'ya büyük önem verdiğini gösteren fotoğrafları da bunun kanıtı olarak bizim karşımıza çıkıyor.

Önce Bazı Stüdyolarda Çalışma

Othmar, Türkiye'ye gelmeden önce bir süre Avusturya ve Almanya'da bazı fotoğrafçılara çıraklık yaparak

fotoğraf sanatını öğrenmeye çalışır. İstanbul'a geldikten bir süre sonra da Pera'nın gayrimüslim ünlü fotoğrafçıların atölyelerinde de çalışır. Yanında 5 yıl süreyle çalıştığı Jean Weinberg yanından ayrılırken kendisine verdiği bonserviste şöyle der:

“İş bu belgeyle Fürstenfeld’li (Avusturya) Bay Othmar Prefschy’nin 9 Kasım 1926’dan 30 Haziran 1931’e kadar hizmetimde çalıştığını tasdik ederim. Bay Prefschy başlangıçta sadece negatifleri rötuşlaması için işe alınmıştır. Bununla birlikte yetenekleri onu bütün stüdyomun operatörü ve yöneticisi olarak görevlendirmeye teşvik etmiştir. Müesseseme sürekli olarak yenilikler getirmeye ilgi duyardı. Stüdyoyu olduğu kadar agrandisman bölümünü de öyle akıllıca ve titizlikle yönetirdi ki, bugün benim yanımdan ayrılırken, sadece iyi bir çalışanımı değil, aynı zamanda titiz, sempatik ve güvenilir bir insanı da kaybettığimi teessürle bildirmek isterim. Değerli varlığı, hayat yolunda ona başarının yeni kapılarını açacaktır; kaldı ki yanımdan ayrılmasına göz yummam, onun için daha iyi olacağını ümit etmemdendir. Son olarak müessesemde ona her zaman yer olduğunu da belirtmek isterim.”

İlk Stüdyo ve Ardından Gelen Şanssızlık

Othmar 10 Temmuz 1931 tarihinde Beyoğlu Kuloğlu Sokak'ta kendi stüdyosunu açar. Ancak, 11 ay sonra 1932 yılı haziran ayında çıkarılan bir yasayla yabancı uyrukluların berberlik, simsarlık, çalgıcılık, ayak satıcılığı gibi mesleklerin yanı sıra fotoğrafçılık yapmaları da yasaklanır.

Tabi bu yasak sadece Othmar için değildir. Onun eski ustası Jean da aynı yasa ile stüdyosunu kapatmak durumundadır. O nedenle bu ikilinin aklına, daha önce Osmanlı döneminin ünlü fotoğrafçıları Abdullah Biraderler ve Pascal Sabah gibi fotoğrafçıların İstanbul dışında ilk şubelerini Mısır'da açtıkları gelir. Onlar da İskenderiye'ye göçü düşünmeye başlarlar. Ayrıca İstanbul ziyaretinde Osmanlı Prensesi Neslişah Osmanoğlu'nun eşi olan Prens Muhammed Abdel Moneim tanıştığı Othmar'dan fotoğraf dersi alma isteğini açıklamıştı. Bu seçimde bu istekte rol oynadı. İkili 1932 yılında Mısır'a gidip iki ay kaldıktan sonra, göç için işlerini tamamlamak için İstanbul'a gelirler. Biraz kalıp Mısır'a tekrar gitme kararındadırlar.

Görsel Ağırlıklı Dergi La Turquie Kemaliste

1930'lu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti kendisini uluslararası alanda daha iyi tanıtabilmek için, Matbuat Umum Müdürlüğü bu günkü adıyla Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne büyük önem veriyordu. Vedat Nedim Tör genel müdürlük görevine getirilmişti. Tör, birçok alanda halkevinde çalışmalar yapmaya başladı. Bu alanlardan birisi de fotoğrafçılık alanıydı. Halkevlerinde fotoğraf yarışmaları düzenlendi. Onlardan alınan sonuçlarla da Ankara'da Türkiye Halkevleri Fotoğraf Yarışması Sergisi açıldı. Büyük ilgi gördü.

Vedat Nedim Tör, bu gelişmeler ışığında gazeteci ve entelektüellerden bir grup kurarak üç ayda bir genç Cumhuriyet'i tanıtacak bir derginin, La Turquie Kemaliste'in çalışmalarını başlattı bütün valiliklere ve belediyelere dö-

nemin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya imzasıyla genelge yolladı. Cumhuriyet'in imar işlerini anlatan fotoğraflar istedi.

Kısa zamanda birçok yerden fotoğraflar gelmeye başlar. Bunlardan birisi de İstanbul'dan büyük bir zarf içerisinde gönderilen Othmar'ın fotoğraflarıdır. Tör, çok beğendiği bu fotoğrafları çekenin derhal birinci mevkii yataklı vagonla Ankara'ya gönderilmesini İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'dan talep eder.

Mısır Yoluna Vize Engeli Koyma Açıklaması

Birkaç gün içerisinde Üstündağ, Othmar'ın Ankara'da Vedat Nedim Tör'ün bürosunda olmasını sağlar. Tör, kendisine “Matbuat Umum Müdürlüğü'nün fotoğraf uzmanı” olarak tayin etmek istediğini söyler. Othmar'dan “Maalesef kabul edemeyeceğim,” yanıtını alır. Nedeni sorulduğunda da yeni yasanın fotoğrafçılık yapmalarını yasaklamasının ardından eski ustasıyla Mısır'a gitme kararı aldıklarını söyler.

Tör, bu yanıt karşısındaki durumunu şöyle anlatıyor: “Beynimden vurulmuşa döndüm. Ve kendisine, nazik bir hiddetle, ‘ben size vize verdirmem. Başınıza devlet kuşu konduğunun farkında bile değilsiniz. Koskoca Kemalist Türkiye'nin uzman fotoğrafçısı olmayı reddediyor ve Kahire'ye gidip dükkânda pineklemeyi tercih ediyorsunuz. Düşünün taşının bu fırsatı kaçırmayın.’ Tör ardından kendisinin 300 lira aldığını, kendisine 600 lira vereceğini de ekliyor. Biraz düşünme talebinde bulunan Othmar daha sonra teklifi kabul ederek, “Kemalist Türkiye'nin fotoğrafçısı” olmayı kabul ediyor. Çalışmaya başlıyor.

Dergiler, Sergiler, Pullar Her Yerde Fotoğrafları

Othmar'ın çektiği fotoğraflar kısa bir süre sonra Münih'te 4 dilli baskıları yapılan Fotoğraflarla Türkiye albümünde yer alıyor. La Turquie Kemaliste dergisinde, kağıt paralarda, kartpostallarda, pullarda, kitaplarda, sergilerde birçok alanda kullanıldı, yer aldı.

Othmar 2 Ekim 1936 tarihinde daha sonra Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Evangelia Seimiri ile evlendi. 1937 yılında kızı Astrid ve 1939 yılında ikiz oğulları Walter ve Ralp dünyaya geldi.

Tör Ayrılınca Yeniden Mısır'a Göç Gündemde

1937 yılının Ekim ayında Vedat Nedim Tör'ün görevinden ayrılmasıyla Othmar yeniden huzursuz oldu ve yine önce tatil için Mısır yollarını tuttu. Oradan Avusturya'daki annesine İskenderiye'den gönderdiği mektupta, duygularını şöyle ortaya koyuyordu:

"Aslında tatil için buradayım ama gelecek için de biraz çevreme bakıyorum. Mısır'da renkli fotoğraflardan oluşacak büyük bir seri hazırlamayı istiyorum. Mısır'a yaptığım yolculuk, gelecek için bir spekülasyon niteliğinde ve ben umarım, burada bir şeyler ayarlamayı becerebilirim.

Vedat vakasıyla birlikte bana karşı entrikalar da yeniden başladı. Elde ettiğim büyük başarılar bazılarının gözüne batıyor ve bana çamur atmaya çalışıyorlar."

Mısır dönüşünün hemen ardından Othmar'ın bu kuşukları yer bulmadı. Ama 1,5 yıl sonra savaş içersindeki ülkesine gitmek için görevinden kendi isteğiyle ayrıldı.

Başbakan Refik Saydam görevinden ayrılırken, kendisinden bir dileği olup olmadığını sorduğunda Othmar, “Evet var. Savaştan sonra yeniden gelip bir Türkiye kitabı hazırlamak isterim,” karşılığını verdi.

Türkiye’ye Dönüş ve Vatandaşlık Başvurusu

1947 yılında savaşın bitiminden sonra Othmar, Marsilya Konsolosluğu’ndan aldığı vize ile yeniden Türkiye’ye gelir. 1940 yılında ölmüş olan Bogos Tarkulyan’ın eşinden İstiklal Caddesi’ndeki stüdyoyu kiralayarak burada çalışmaya başladı.

İstanbul’a gelişinin ardından kısa bir süre sonra Türk vatandaşlığına başvurdu. Başvuru dilekçesinde şöyle diyordu:

“Refikam ve çocuklarımın vatanına yerleşmek ve Türk tabiiyetine geçerek bir Türk gibi bu vatana elimden geldiği kadar hizmet etmek istiyorum. Türk dostlarımdan gördüğüm teşvik, hüsnükabul yardımlar beni bu vatana tamamiyle bağlamış bulunmaktadır.

Beni himaye eden Türk dostlarımdan Bayındırlık Bakanı Sayın Kasım Gülek ve Sayın Bay Naci Pekel’den, tüccarlardan Ali Tanrısever’den ve eski Matbuat Umum Müdürü Bay Vedat Nedim’den hakkımda muktezi malumatın alınabileceğini arz eder, Türk tabiiyetine kabulüm için gereken muamelenin yapılmasını müsaade ve emirlerinizi derin saygılarımla rica ederim.”

Nedeni bilinmez ama eşi ve çocukları Türk vatandaşı olan ve çocuklarından biri üç yıl denizci olarak askerlik,

diğeri general şoförü olarak askerlik yapan Othmar'ın başvurusu kabul edilmedi. Genç Türkiye Cumhuriyeti'ne yapmış olduğu büyük hizmete karşı ülkemizden ayrılmadı ve 1969 yılına kadar Türkiye'de kaldı.

Tehdit Mektupları ve Türkiye'den Ayrılış

Othmar Türkiye'ye gelip çalışmasından bir süre sonra, imza yerinde "Ankaralı Fotoğraf Sanatçıları" yazan, içerisinde bazı fotoğraf stüdyolarının ismini vererek zarar gördükleri öne sürülen bir tehdit mektubu alır. Bu mektupta isimleri belirtilen bazı fotoğraf stüdyolarının Othmar'ın kartpostal çalışmaları nedeniyle mağdur oldukları, bu alanda çalışma yapmaması istenir. Ve eğer bu uyarıyı dikkate almazsa kendisini polise ve yetkililere ihbar edecekleri açıklamasına yer verilir. Othmar bu tehditler karşısında bir cevap metni kaleme alır. Bu mektubun bir bölümünde şöyle denilmektedir:

"Eğer meslektaşlarım olarak bana dostça bir mektup yazmış olsaydınız, mutlu olurum ve istekleriniz hakkında konuşabilirdim. Ama böyle yaparak beni böyle çirkin bir şekilde tehdit ediyorsunuz ki, bu da beni çok yaralıyor ve aşağıdaki açıklamayı yapmaya itiyor:

26 yıldır Türkiye'deyim ve bu ülkede mutluyum, öyle ki bu ülkeyi ikinci vatanım olarak görüyorum, eşim ve üç çocuğum Türk vatandaşı. Çocuklarım Türk okullarına gidiyorlar ve tıpkı sizin gibi Türkçe konuşuyorlar. Türkiye'nin bana para kazanma olanağı sağladığı doğru olabilir -ki çalışkanlığım ve yeteneklerimle bu olanağa her ülkede kavuşurdum- ama ben de ülkenize yararlı oldum

ve daha uzun süre de yararlı olmayı düşünüyorum.

Dikkatle düşünüp taşındığınız takdirde, yoğun çalışmam ve özel stilimle Türkiye'deki modern manzara fotoğrafçılığını benim başlattığımı göreceksiniz (Bkz. La Turquie Kemaliste, Fotoğraflarla Türkiye, Bursa Albümü, Diverse Kalender ve diğer yayınlar). Bu ülkedeki fotoğrafçılık siz fark etseniz de fark etmeseniz de benim etkim altındadır.

(...) Haftalar boyu her gün, çoğu kez Anadolu'nun kötü yollarında, arabayla 300-400 kilometre yaparak, öyle ki sonunda sırtımda devasa bir cerahat toplanması oluştu ve İzmir'de ameliyat olmak zorunda kaldım. Çoğu kez hasta hasta ve ateşim varken çalıştım. Bunu da hesaba katın, benim gibi bir adamı incitme hakkını o zaman elde edersiniz. Hükümetin iyi para ödediği doğrudur; ama bu işin para ile ölçülecek yanı da yoktur ve sadece yararlı bir insan olma idealizmi ve inancıyla yapılabilir.

(...) Tebrik kartlarınız çok iyi, dolayısıyla benim rekabetimden korkmanıza gerek yok. Eğer benim adımın size zarar verdiğini düşünüyorsanız, bundan böyle bunu da kullanmayabilirim.

Bu tür tebrik kartlarını bundan 25 yıl önce ilk kez ben sattım, dolayısıyla da ayrıcalığa sahibim. Sizin için anlamım, sadece yararlılık göstermeyi düşündüğüm değil, aynı zamanda turistik çıkarlar için çalıştığım yönünden olmalı. İstanbul'daki turizm kurumu bu konuda size daha ayrıntılı bilgi verebilir. Meslektaşlarıma bir kez daha saygılarımla selam ederim."

İhbar Sonunda Ceza - Çalışma İzninin İptali ve Türkiye'den Ayrılış

Othmar'ın bu açık tutumu ihbarların arkasını kesmedi. Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Yasası öne sürülerek iki fotoğraf sanatçısı tarafından ihbar edildi. Türkiye'ye hizmetlerini bildiklerini söyleyen polis şefi 25 lira ceza ile bu konuyu kapattı.

Ama ihbarlar devam etti ve çalışma izni iptal edilerek ticari fotoğraf çekmesi yasaklandı. Araya giren bazı itibarlı kişiler İstanbul'da çalışması ve Anadolu'ya gitmemesi kaydıyla bu yasağı daralttılar. Bu gelişmelere çok üzülen Othmar 1969 yılında Türkiye'yi terk etti. 1984 yılında Münih'te vefat etti.

İadeyi İtibar Çabaları

1978 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Dekoratif Sanatlar Fakültesi Fotoğrafçılık Enstitüsü Othmar'a Türk Fotoğraf Sanatına yaptığı başarılı çalışmalar nedeniyle "onur üyeliği" verdi. İstanbul Modern Müzesi'ne armağan edilen fotoğraflarından oluşan bir sergi Fortis Bank sponsorluğunda hafta içersinde açıldı. Ve Engin Özendes'in kendisi hakkında yaptığı araştırmanın ve fotoğraflarının yer aldığı bir kitap yayınlandı.

Sergiden Üç Fotoğraf

Sergiyi gezerken bütün fotoğraflarından etkilendim. Ama üç fotoğrafı bende yakın tarihe tanıklık açısından derin iz bıraktı. Bunlardan birisi, Zeyrek'ten kemerlere

bakışı ele alan, caddenin kenarında henüz Sedat Hakkı Eldem Hoca'nın yaptığı binaların bulunmadığı bir dönemde çekilmiş. Bir diğerinde Rumelihisarı'nın sırtlarından, kaleyi kenarda tutarak bomboş karşı sahili Anadolu yakasını gösteren fotoğraf. Bu iki fotoğraf, kentte son 50 yılda nasıl bir yapılaşmanın olduğunun kanıtı niteliğinde. Bir üçüncü fotoğraf ise sanki Ayhan Işık'ın Katil filminden alınmış bir Haliç görüntüsü. Küçük bir kulübenin önünde denizde birbirine yaslanmış mavnalar gözüktüyor.

Sanırım bu sergi ve kitaplar ile biz Othmar'ın bizim genç Cumhuriyet'imize tanıklığına ortaya koyarken, ona anlamsız bir şekilde vatandaşlık hakkı vermememizin ve ihbar mektupları sonunda çalışma iznini iptal etmemizin kefareтини ödüyoruz...

GEÇEN YÜZYILIN İLK YARISINA ACILI BİR TANIKLIK

Sabiha Sertel'in Roman Gibi isimli anı kitabı aslında geçen yüzyılın ilk yarısının tamamını kapsamıyor. 1919 ile 1950 yılları arasında kendi yaşadıklarını dile getiriyor. Ama bu dile getirişte doğal olarak, o dönemin olayları, Kurtuluş Savaşı, genç Cumhuriyet, İkinci Savaş öncesi Türkiye ve Avrupa, İkinci Savaş dönemi ve sonrası ele alınıyor.

Yakın Tarihe Tanıklık...

Yakın tarihe tanıklık eden anı kitapları bizim doğru bildiklerimizin bir bölümünün doğru olmadığını bize öğrettiği gibi, hiç bilmediğimiz birçok konuda da bilgi sahibi olmamızı sağlıyor. Sertel'in anıları 14 temel bölümden oluşuyor. Bunlar sırasıyla Hayata Giriş, Amerika'da, Yurda Dönüş, "Resimli Ay" Devri, Politik Hayatta, Harp Yıllarında Türkiye, Harp Sonlarında Türkiye, Görüşler Dergisi, Tan Olayları, Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve

Tevkifler, İnsan Hakları Cemiyeti, Provokasyonlar Devam Ediyor ve Memleketimin İnsanlarına başlıklarından oluşuyor. Sertel kendi yaşadıklarını anlatırken, dönemin siyasilerinin zihni modellerini, yargıçlarının savcılarının düşüncelerini, değerlendirmelerini yalın, açık bir şekilde ortaya koyuyor. Birçok konuda, birçok kişiyle yazarla çatışmalarını, bu çatışmaların kaynaklarını dile getiriyor. Tanıdığı birçok yazarı değerlendiriyor.

Yurt Dışındayken Yazılan Anılar...

Sabiha Sertel kitabın başına koyduğu kısa notta, kitabını hazırlarken memleket dışında olduğunu, o nedenle materyalleri toplarken büyük zorluklar çektiğini, bir kısmını elde ettiğini, bir kısmını bulamadığını o nedenle eksikler varsa okurlarından özür dilediğini söylüyor. Sabiha Sertel, 1895 yılında Selanik'te doğmuş, Balkan Savaşı sonrasında ailesiyle Türkiye'ye göç etmiş ve İstanbul'a yerleşmiş. Genç yaşında Zekeriya Sertel ile evlenmesinin ardından gazetecilik hayatına başlamış. 1918 yılından 1950 yılına kadar birçok farklı yayın organlarında yazılar yazmış, birçok kez yazı yazması yasaklanmış, 1950 yılında eşi ile birlikte Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmış dirençli bir gazeteci. Sertel'in Roman Gibi anıları 1968 yılında ölümünün hemen ardından Ant Yayınları arasında yayınlanmış. Daha sonra başka yayınevleri tarafından tekrar baskısı yapılmıştır.

Yayıncılıkla İlk Tanışma...

1919 yılında Zekeriya Sertel'in imtiyaz sahibi olduğu

Büyük Mecmua'nın çıkarılması kararı Sertel'lerin evinde aralarında Ömer Seyfettin, Ali Canip, Falih Rıfkı, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Faruk Nafiz, Köprülüzade Fuat gibi dönemin birçok yazarının katıldığı sohbet toplantılarında kararlaştırılıyor. Çok farklı düşüncelere sahip olan kişiler adeta bir forum niteliğindeki dergiyi çıkarırlarken şu düşünce etrafında birleşiyorlar: "Büyük Mecmua" niçin çıktığını anlatan ilk yazısında, kötümser olmanın zararlarını belirtiyor, halkı cesaretle çalışmaya çağırıyordu: "Ümitsizliğe düşüp etrafa zehir saçacağınıza yahut herkese milletin geleceğinden ümit kalmadığını yayacağınıza, oturup elbirliği ile çalışmak ve milletin kültür bakımından yükselmesini ve gerçek bir millet olmasını sağlamağa çalışmak gerekir," diyordu. Büyük Mecmua, Sabiha Sertel için adeta yayın hayatını öğrendiği bir okul oluyor. Çok farklı düşüncedeki kişilerin kimi zaman birleşen, kimi zaman ayrılan, çatışan görüşlerini dinleyip bilgileniyor. Bir yandan İzmir işgali gibi olayları yaşıyor. Bir yandan yayıncılık alanında Anadolu'ya malzeme kaçırılmasına tanıklık ediyor. Bir yandan da eşinin ilk tutuklanmalarını yaşıyor.

Mezarlık Sorununu Çözünce...

Sabiha Sertel, Kurtuluş Savaşı sürerken eğitim için Amerika'ya gidiyor. Bir yandan okulda okuyor, öte yandan oradaki Türk ve Kürt işçilerin örgütlenmeleri konusıyla ilgileniyor. Onlarla yaptığı çeşitli toplantılarda bir yandan aralarındaki çatışmaları ortadan kaldırmaya çalışıyor. Öte yandan onların Kurtuluş Savaşı için para toplayarak yurda yardım göndermelerine ön ayak oluyor.

İkna gücünü artırabilmek için onların bazı sorunlarının çözümüne yardımcı oluyor. “Siz parasını bulun, ben de size mezarlık için toprağı bulacağım dedim ama benim vaadime pek inanmadılar. Ama pek dostça ayrıldık. Beni kapıya kadar geçirdiler. Yine gelmemi istediler. Zavallı insanlar... Amerika’nın bir köşesinde işsizlik, açlık, yoksulluk içinde sürünürken, en büyük dertleri Hristiyan mezarlığına gömülmek imiş... Mezarlık meselesi pek kolay çözüldü. Benim rehberim Mister Walter Pettit’e toplantıyı ve istekleri anlattım. Belediye dairesine telefon etti. Bir istida ile müracaat gerekiyormuş. İstidayı hazırladılar. Ben de cemiyet yöneticilerine imzalattım. Bir ay sonra, pek yerini hatırlamıyorum, galiba Brooklyn’de Türklere mahsus bir parça toprak, mezarlık olarak demir parmaklıklar arasına alındı.”

Gülabi Çavuş’un Coşkusu...

Sabiha Sertel, Amerika’da işçilerden yardım toplarken, Türkiye’den Himaye-i Etfal Cemiyeti’nden (Çocuk Esirgeme Kurumu) Fuat Bey çağrı üzerine Gülcemal Vapurı ile Amerika’ya gelip toplantılara katılmaya başlar. New York’ta Astorya Otel’inde yapılan toplantı sonrasında yardım bölümüne geçildiğinde masanın üzeri yığın yığın dolarlarla dolar. O sırada gelişen bir olayı Sertel şu şekilde nakleder:

“Kalabalığın arasından orta yaşlı, orta boylu, kalın siyah kaşlı, bıyıkları kulak deliklerine kadar değen, bir adam ağır ağır masaya yaklaştı. Bu Kürt Yusuf Gülabi Çavuş’tu. Önce Fuat Bey’in elini öptü:

— Siz bana toprağımın, köyümün kokusunu getirdiniz. Sağ olun, var olun. Aç sürünen çocukların arasında benim de evlatlarım var herhalde. 27 senedir Amerika'da çalışıyorum. Madenlerde işçilik ettim. Otomobil fabrikalarında, Kuzey'de Fruit Company'nin meyve bahçelerinde çalıştım. Grajlarda, parklarda yattım. 10 bin dolar birikmiş param var. Artık memlekete dönmeğe karar verdim. Bütün paramı size veriyorum. Bana yalnız bir vapur bileti alın. Ve orada iş bulmama yardım edin. İşte altın saatim. İşte altın kemerim. Yurduma helal olsun.

Herkes ağılıyordu. Toplanan para 100 bin doların üzerindeydi. (...) Ankara Çocuk Esirgeme Kurumu'nun meydana getirdiği ilk çocuk sarayları, bakım evleri, hastane, çocuk yuvaları Amerika'daki işçilerin gönderdikleri paralarla kuruldu. Fakat Yusuf Gülabi Çavuş'a iş bulunamadı. Çocuk yataklarının başucuna işçilerin fotoğrafları asılamadı.”

Yurda Dönünce Uygulayamadığı Proje...

Sabiha Sertel, yurda dönüşünde yine Çocuk Esirgeme Kurumu'ndaki Fuat Bey'le bir araya gelir. O sırada eşi Zekeriya Sertel Basın Yayın Genel Müdürü olmuştur. Fuat Bey iş teklifinde bulunur. Sabiha Sertel, bir “Sosyal İnceleme Projesi” taslağı hazırlar. Fuat Bey cemiyetin fahri başkanı Mustafa Kemal'in refikası Latife Hanım'ın projeyi görmek istediğini belirtir. Sabiha Hanım cemiyet merkezinde Fuat Bey'in odasında Latife Hanım'la buluşur. Sabiha Hanım bu buluşmayı şöyle aktarır:

“Latife Hanım, orta boylu, ince, esmer, güzel bir kadındı. Gayet vekarlı giyinmişti. Siyah yeldirmesi, siyah başörtüsü ile olgun bir kadın hissi veriyordu. Kendisine düşüncelerimi anlattım. Projenin okunmasını istedi. Bu biraz uzun sürdü ama dikkatle dinledi. Odada o, Fuat Bey ve ben üç kişiydik. Projenin okunmasından sonra onun fikrini öğrenmek istiyordum. O elinde sinirli sinirli çevirdiği bir cam hokkayı elinden bıraktı, kati bir sesle,

— İyi hazırlanmış, etraflı bir proje, dedi. Fakat bizim memlekette uygulanamaz.

Sebebini sordum şu cevabı verdi:

— Bu gibi şeyler ancak Amerika’da yapılabilir. Bizim şartlarımız buna uygun değildir, dedi. Ve ayağa kalktı:

— Uzmanlar heyeti projeyi görsün, uygun bulurlarsa, yürürlüğe girer. Ben fikrimi söyledim, dedi.”

Aralarında Doktor Fuat Bey, Ziya Gökalp, Doktor Hikmet Bey ve pedagog Nafi Atuf ve Adalet Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek’in de yer aldığı bir uzmanlar heyeti kurulur. Heyetin toplantı saatinde Adalet Bakanı yoktur. Ziya Gökalp projenin çok önemli olduğunu, Ankara yakınlarındaki köylerde uygulanmasının doğru olacağını ortaya koyar. Diğer üyeler katılırlar. Toplantıda bu karar alınırken Yusuf Kemal Tengirşek gelir. Esirgeme Kurumu yöneticisi Fuat Bey’e ne hakla böyle bir uzmanlar kurulu topladığını, Meclis kararı olmadan böyle bir kurulu oluşturmasının hata olduğunu söyleyip, toplantının karar almadan dağılmasına neden olur. Sertel’in projesi hayata geçmez. Zekeriya Sertel’de o ara sansür konusunda

kendisine yapılan baskılara dayanamaz. O da görevinden ayrılır ve karı koca İstanbul'a göçerler.

Resimli Ay'in Beğenilmeyen Yazıları...

1 Şubat 1924 tarihinde Zekeriya Sertel, "Halkın kültür seviyesini yükseltmek" amacını güttüğünü söylediği Resimli Ay dergisini yayınlamaya başlar. 7 yıl yayın hayatında kalan dergi, zaman içerisinde sol entelektüellerin dergisi halini alır. Sabiha Sertel'de bu dergi döneminde, yazarlıkla, dergicilikle ve mahkemelerle tanışır. Cumhuriyet Gazetesi'nde yazıları yayınlanır. Yazı yazması zaman zaman yasaklanır. Sertel her sorgulama, mahkeme ile karşılaştığında hiç eğilip bükülmez, doğru bildiğinden hiç şaşmaz.

Yazıları nedeniyle ilk mahkeme ile karşılaşması Cumhuriyet Gazetesi'nde yazdığı "Bir fazla tabak sofrayı dağı gibi ezdi." başlıklı yazısındanır. Yazı Fatih yangın yerine üç haftalık çocuğunu bakamayacağı için bırakan annenin dramını anlatmaktadır. Sertel bu konudaki mahkemeyi şöyle anlatır:

"Mahkeme kapısından ilk defa giriyordum. O zaman adliye binası Sultanahmet'te idi. Kapının üstünde bir terazî vardı. Bu adalet terazisiydi. Üzerinde 'Adalet Mülkün Temelidir' yazıyordu. Mülkün temeli olan adaleti dağıtacak bu adalet sarayından içeri girdiğim zaman gönlümde bir rahatlık vardı. Hiçbir suç işlememiştim. Kadının çocuğunu yangın yerine ben atmamıştım. (...) İlk soruşturmalar yapıldıktan sonra, hakim bu yazıyı ne maksatla yazdığımı sordu. Savcıya verdiğim cevapları tekrarladım:

— Yazı ne maksatla yazıldığını zangır zangır bağıyor. Bu anayı cürümü işlemeye sevk eden zorlukları dile getiriyor. Bunun nedenlerini ortaya koymak, bu gibi olayları önlemek, hiç değilse azaltmak için çareler aramak, tedbirler tavsiye etmek suç mudur? Siz çocuğunu yangın yerine atan anayı belki de mahkum edeceksiniz. Siz, kanun hükümlerini yerine getirmek zorundasınız. Ben sosyal konuları inceleyen bir yazarım. Toplumda gördüğüm düzensizlikleri, adaletsizlikleri incelemek de benim ödevimdir. İşçiler sendikalarda, yoksul halkın toplum teşkilatları içinde korunması en büyük adalettir. Mahkeme kapısına asılı adalet terazisi, sosyal olayları bu bakımdan tartmalıdır. (...) Yargıçlar yerlerinden kalktılar danışma için içeri çekildiler. Boş odada yarım saat bekledikten sonra tekrar geldiler. Zabıt katibi kararı okudu. Yazının ağır bir üslupla yazılmış olduğunu, bununla beraber kötü bir niyet olmadığını bu sebeple beraatıma karar verildiğini bildirdi.”

Yazı Yazmaktan Men Ediliş...

Sabiha Sertel, çeşitli kereler yazdığı bir yazının ardından yazı yazmaktan men edildiğini anılarının çeşitli yerlerinde anlatıyor. Tan Gazetesi'nin bir kapatılışının ardından yeniden çıkması için yapılan girişim gazetenin açılmasına ama Sabiha Sertel'in yazı yazmasının yasaklanması koşuluna bağlıyor:

“Tan Gazetesi, herhangi bir sebeple geçici olarak kapatılmıştı. Ahmet Emin Yalman devlet adamlarıyla görüşmek, Tan'ın açılmasını sağlamak amacıyla Ankara'ya gitmişti. Bir akşam gece yarısından sonra, yataklarımızda

uyurken telefon çaldı. Ahmet Emin Ankara'dan telefon ediyordu. Zekeriya ile uzun uzun konuştular. Ahmet Emin, Tan Gazetesi'nin açılmasını sağladığını, ancak bunun bir şarta bağlı olduğunu söylüyordu. Şart da şu idi: Sabiha Hanım Tan'da yazmayacak... Gazetenin açılmasını sağlamak için Zekeriya bu şartı kabul etti. Şükrü Kaya'nın bana karşı olan düşüncelerini biliyordum. Fakat beni yazı yazmaktan men etmek için hangi sebeplere dayanıyordu? Ahmet Emin Ankara'dan döndü. Odamda çalışıyorum. Yanıma geldi:

— Sizin için Şükrü Kaya ile uzun boylu tartıştım. Fakat o, dış politika yazılarının ağır bir üslupla yazıldığını söylüyor. Faşizme, Almanya'ya çatmanız hoşlarına gitmiyor. Biz Almanya ile bir anlaşma yaptık. Bu sırada Almanya'ya çatmak doğru olmaz. Biz, İngiltere ile müttefikiz. Sabiha Hanım İngilizlerin emperyalist politikasını sert bir lisanla tenkit ediyor. Sovyet emperyalizmini savunuyor. Bu sebeple bir müddet yazmaması daha doğru olur, diyor. Biz de Tan'ı kurtarmak için, sizi feda ettik, dedi.

— İyi yapmışsınız, dedim. Şüphe yok ki, Tan'ın mutlaka çıkması lazım.”

Tabi Sabiha Sertel bu noktada pes etmiyor. Şükrü Kaya'ya mektup yazıyor. Ama o sırada mektubuna yanıt alamıyor. O zaman Lenin'den, Stalin'den kitapları Türkçe'ye çeviriyor. Ve onlar da yayıncı bulamıyor. Bir süre sonra Şükrü Kaya ve Kılıç Ali ile Moda Kulübü'nde otururken, yanlarından geçmekte olan Sabiha ve Zekeriya Sertel'i masasına davet ediyor. Ve Şükrü Kaya o günün değişen şartlarına uygun olarak, Almanlar'ın harpten

muzaffer çıkamayacaklarını, Amerika'nın harbe girmesiyle faşizmin Avrupa'da kök tutamayacağını anlatıyor. Bunun üzerine Sabiha Sertel ile aralarında şu konuşma geçiyor:

“O halde beni yazı yazmaktan ne diye men ettiniz? dedim. Cevap verdi:

— Sen o yazıları yazdığın zaman biz Almanya ile anlaşma yolu arıyorduk. Zamansız yazılardı.

— Daha zamanı gelmedi mi, ben yazı hürriyetime ne zaman kavuşacağım?

— Yaz, dedi, amma dış politika meselelerine dokunma. Buz tabakası kırılmıştı. Artık Tan'da yazı yazabilirdim. Ben, Tan'daki Görüşler başlıklı fıkra köşeme döndüm. Bir İçişleri Bakanı'nın, kişinin hürriyetini istediği zaman elinden aldığı, istediği zaman verdiği bir devirdi bu.”

HARUN KARADENİZ'DEN KIRK YIL ÖNCE EĞİTİM ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Harun Karadeniz, 1968 gençliğinin en önemli liderlerinden birisidir. İTÜ Öğrenci Birliği başkanlığı yapan Karadeniz, birçok konuda düşünen, projeler geliştiren aktif bir gençlik lideriydi. Bazı çalışmalarını ve eğitim üzerine görüşlerini içeren “Eğitim Üretim İçindir” adlı kitabı kırk yıl önce yayınlandı.

Harun Karadeniz, genç yaşında cilt kanserine yakalandı. İngiltere’de bir süre tedavi gördükten sonra, sol kolu kesildi. 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra tutuklanan Karadeniz, serbest kaldıktan sonra tedavisini tamamlamak üzere tekrar İngiltere’ye gitmek istedi. Ancak, askeri yönetim yurtdışına çıkışına izin vermedi. Karadeniz, bir süre sonra vücudunun başka bölümlerine sıçrayan hastalık sonunda yaşamını yitirdi. Karadeniz, hastalığını son günlerine kadar okumaktan ve yazmaktan uzak durmadı.

Öğrenci liderliği döneminde “Kapitalsiz Kapitalistler” kitabını da yazmış olan Karadeniz, hastalığı sırasında da yaşadıklarını ve deneyimlerini aktardığı, “Olaylı Yıllar ve Gençlik” kitabını yazdı.

Bugüne de Işık Tuttu

Karadeniz’in “Eğitim Üretim İçindir” kitabının sunuşunda, onun bugüne de ışık tutan bir değerlendirmesine yer veriliyor:

“... Eğitimin amacı, kim için ve ne için üretim yaptığını bilerek üretim yapan insanlar yetiştirmek olmalıdır.”

Kitaba Gözlem Yayınevi’nce yazılan sunumda da hem Karadeniz, hem de kitapla ilgili düşünceler şöyle ortaya konuluyor:

“Elinizdeki kitabın yazarı, ne bir eğitim uzmanı ne de bir felsefecidir. Yazarın kısa ömrü boyunca güttüğü amaç, var olan her şeyi didik didik etmek, aksaklıkları, çözümsüzlükleri teşhir ederek saptamalarla bunların çözümüne ipuçları sağlamak olmuştur.

‘Eğitim Üretim İçindir’ çalışması da ancak yazarın ömrünü verdiği bu genel amacı içinde değerlendirildiğinde gerçek anlamını kazanacaktır. O, özellikle öğrenci lideri olduğu dönemde, eğitim sisteminde gözlediği bozukluğun maddi kaynağını irdeleyerek, soyut ahlâk, din, eğitim mistifikasyonlarıyla toplumu düzeltmeyi önerenlere, bu bozukluğun mevcut sistem içinde çözülemeyeceğini gerçekleriyle sunmaya çalışmıştır.

Yani bu çalışma, konuya metodik bir yaklaşımdan ve

eğitim üretim ilişkilerini kolayca kavrayacak bir tarzda ele almaktan öte bir amaç taşımamaktadır.”

Tarihsel Bir Dünya Resmi

Karadeniz, eğitim-üretim ilişkilerine girerken öncelikle değişimi ve gelişmeyi esas alan önemli bir tarihsel resim çizerek hatırlatmada bulunuyor:

“Hızla dönüyor dünya. Fotoğraf bulundu (1727). Telefon bulundu (1820). Radyo bulundu (1867). Televizyon bulundu (1922). Radar bulundu (1926). Atom bombası yapıldı (1939). Transistör bulundu (1948) ve başkaları bulunmaya devam ediyor.

Evren içinde hızla dönüyor dünya. Ve bu dünya içindeki insana diğer gezegenlerin yolu göründü.

İnsan denilen varlık, yeryüzünde belirlediğinden bu yana, sürekli bir arayış içindedir. Yaşamak için aradı insan, aradıkça da buldu. İçinde yaşadığımız dünyanın inceliklerini, çevremizde olagelen olayların oluş kurallarını buldu. Sonra insan bu kuralları kendi yararına uyguladı. Her geçen gün yeni buluşlar ve uygulamalar hızla çoğaldı.

Yaşamak için başladı arayış. Önceleri meyve aradı insan. Beslenebilmek için, meyve ve av hayvanı aradı. Faydalı olan meyvelerle hayvanları öğrendi. Yıldırım düştü, ormanlar yandı. Ve insan yanmış hayvanları yiyerek pişirmeyi öğrendi.

Yer yuvarlağının üstünde insan, daha iyi yaşama savaşı veriyordu. Toprağa düşen tohumun ürün verdiğini görerek tarımı öğrendi. Sonra tarım ve av aletleri yapımı

başladı, işte o ilkçağlarda başlayan alet yapımı gele gele geldi transistöre dayandı.

Uçaklar füzeler geride kaldı. Aya çıkıldı artık Merih'e doğru ilerliyor insan. Odun, kömür ve petrol enerji kaynağı olmaktan çıktı. Atomu parçaladı insan. Atom reaktörleri, atom denizaltıları servise girdi. Sualtı tarımı başladı. Sanayi alabildiğine ilerledi. Fabrikalar harıl harıl çalışmakta. Her gün biraz daha ilerlemekte insan."

Bilgi İçin Eğitim

Karadeniz, insanlığın tarih boyunca edindiği bilgileri biriktirdiğini belirterek, bunun zaman içinde eğitime kaynaklık etmesini şöyle anlatıyor:

"Yeni doğan bir çocuğun kendisinden önceki buluşları yeniden bulması söz konusu değildir. Yeni doğan çocuk, kendinden önceki bilgileri eski kuşaklardan öğrenmiş ve o bilgilere yeni bilgiler katma durumunda olmuştur.

İlk insanlar avcılık konusunda öğrendikleri bilgileri, edindikleri tecrübeleri çocuklarına öğretmeye başlamışlardır. İşte ilk eğitim diyebileceğimiz bu bilgi aktarımı tarih boyunca gelişerek devam etmiştir.

Yeni nesiller, çocukluk devrelerinde eski insanların avcılık, tarım ve maden işleme konularındaki bilgilerini öğrenmişlerdir. Bu bilgiler önceleri çocuklara anneler ve babaları tarafından öğretilmeye başlanmış, sonra bilgili kişilerden ders alma biçiminde gelişmiş ve nihayet bazı bilginlerin açtıkları okullarda eski Yunan'da olduğu gibi öğrenim şeklinde devam etmiştir."

Eğitimimizin Temel Hatası

Harun Karadeniz, Türkiye’de eğitimin temel hatasının neler olduğu üzerinde dururken önce şu genel yaklaşımda bulunuyor:

“Türkiye’deki eğitimin aksaklıkları üstüne çok şey söylendi. Eğitim düzenimiz birçok yönden eleştirildi, birçok kusurlar dile getirildi. Çünkü ne yönden bakılırsa bakılsın eğitimimizin elle tutulur bir yanı bulunmuyor.

Birçoklarının yaptığı gibi, eğitim düzenimizin tek tek hatalarını saymayı bir kenara bırakır da temeldeki hatanın ne olduğunu düşünürsek, şunu görürüz: Türkiye’deki eğitimin temel hatası, Türkiye koşullarına göre üretime dönük olmamaktır.”

Karadeniz bu saptamasından sonra eğitimin çıktısının ne olduğunu irdeliyor ve üç temel yanlış ürün çıktısından söz ediyor:

“Eğitimden beklediğimiz, ihtiyaç maddelerinin çoğaltılması ve yeni değerler yaratılmasıdır. Hâlbuki Türkiye’deki eğitim üç yanlış ürün verir:

1. Sokağa; işsiz
2. Memuriyete; aybaşı bekleyen
3. Yurt dışına; işçi.

Eğitimini tamamlamış bir kişi için ilk tehlike işsiz kalma tehlikesidir. Daha değişik bir söyleyişle; hiçbir üretim yapma olanağı bulamamaktır.

Bir devlet dairesinde veya özel bir iş yerinde aylıklı olarak çalışmak oldukça rağbet görüyor. Öte yandan bu

kaçınılmazdır da. Ne var ki, bu tür çalışma, herhangi bir nesneyi, herhangi bir fonksiyonu ya da yeni bir değeri üretmeye yönelik olmaktan çok, her gün paydos saatini, her ay maaş almayı bekleyen insanlar yaratmaktadır.

Özellikle doktorlar, mühendisler ve teknikerler yurtdışında çalışmaya, yurt dışında üretim yapmaya giderler. Bu üretim ise; Türkiye için değildir. Açıkça görüldüğü gibi, ilk iki alan üretime dönük değildir. Yani gerek işsiz bir insan, gerekse aybaşı bekleyen memur, yeterince üretken değildir. Yurtdışına çalışmaya gidenler ise; üretim yapmaktadır ama bu üretim Türkiye için değildir. Öyleyse bu üç yanlış ürün yetiştirmenin de hatası: Türkiye olanaklarına göre üretime dönük olmama temel hatası ile aynıdır.”

Üretime Dönük Örnek: Köy Enstitüleri

Harun Karadeniz, Türkiye’de dönem içerisinde üretime dönük bir model olarak Köy Enstitüleri uygulamasını gösteriyor.

“Köy Enstitüleri çok tartışıldı. Daha da tartışılacak. Lehide ve aleyhinde çok şey söylendi. Fakat yine de eğitim yapımızdaki yeri bir biçimde ortaya konmuş olmadı.

Köy Enstitüleri Türk eğitim tarihinde çok önemli bir denemedir. İlkeleri, uygulamaları ve sonuçlarıyla, apayrı özellikte bir eğitim kurumudur.

Türkiye’nin koşullarına göre üretime dönük eğitim ilkesi Köy Enstitüleri’nde köyler için geniş ölçüde uygulanmıştır veya uygulanmaya çalışılmıştır.

Şöyle ki, Köy Enstitüleri'nde eğitimin amacı; köy koşullarına göre köy için köyde üretim olmuştur. Eğitim doğrudan doğruya, köydeki üretime, köylünün ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

Köy için, köyde üretimi gerçekleştirmek isteyen bir eğitim düzeni yaratılmıştır. Doğrudan doğruya tarım, hayvan besleme ve benzeri alanlarda üretim için köylünün işine yarayacak bilgiler ve bütün çalışmalar boyunca gerekli aletlerin yapımı ve bakımıyla ilgili bilgiler öğretilmiştir. Kısaca üretim için gerekli olan ve köylünün her alanda ihtiyacını karşılamaya yarayan bilgileri verebildiği ölçüde Köy Enstitüleri bu alanda en iyi çalışmaları yapan, gerçekten üretime dönük ve hatta üretimle iç içe eğitim kurumları olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle Türkiye'de halkın ihtiyaçlarını karşılamaya, yani doğru bir üretime yönelik tek eğitim kurumu Köy Enstitüleri'ydi diyebiliriz."

Yeni Eğitim Modeli ve İlkeleri

Harun Karadeniz eğitimin yeniden düzenlenmesi için plan -eleman- öğretim kurumları sıralamasıyla yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirterek bu sistem için iki temel ilkeden söz ediyor ve bunları, "Eğitim üretim içindir" ve "Eğitim yaratım içindir" diye tanımlayarak şu açıklamayı yapıyor:

"Eğitim üretim içindir: Bu ilkenin kabulü ve her eğitim dalında uygulanması birçok sorunu çözecektir.

Eğitim yaratım içindir: Basit nesne üretiminin yanı sıra araştırmacı bir yapı olmalıdır. Çünkü çağımız tekno-

loji çağıdır. Her yeni buluş ekonomiyi daha da güçlendirecektir. Bu nedenle bilimsel araştırmalar çok önemlidir. İleri ülkelerin bilimsel araştırmalara ayırdıkları para büyük yekûnlar tutmaktadır. (...) Bir yandan bilimsel araştırmalarla yaratmaya, öte yandan ağır sanayi ve hafif sanayi ile toplumun ihtiyaç maddelerini üretmeye yönelik bir eğitim düzeni kurulmalıdır. Her bilimsel çalışma daha iyi bir üretim olanağı demektir. Bu nedenle bilimsel çalışmalarla pratik üretim dengeli bir biçimde yürütülmelidir.”

Eğitim-Üretim ve Kalkınma Üçlüsü

Harun Karadeniz, eğitimin kalkınmanın temeli olduğunu belirterek, “bilimsel araştırmalarla yaratma ve her alanda üretime dönük bir eğitim düzeni, kalkınmanın temelidir” yargısını ortaya koyuyor. Eğitim ve kalkınma ilişkisinden söz ederken de şu görüşleri öne sürüyor:

“Kalkınma için üretim, üretim için bilgi, bilgi için eğitim biçimindeki anlatım, kalkınmayla eğitimin aynı zincirin birer halkası olduğunu ortaya koyuyor.”

Karadeniz’in 40 yıl önce yazdığı eğitim sistemimizi irdeleyen ve olması gerekenin modelini ortaya koyan çalışması bugün de birçok dersler çıkarılacak bir çalışmadır.

NEZİH DEMİRKENT'İN UNUTAMADIĞIMIZ “SALI YAZILARI”

Hastalığım nedeniyle bir süre ara verdiğim kitap yazılarına yeniden başlıyor olmaktan mutluyum. Çünkü Dünya Gazetesi'nde yazılarıma başlamamın ardından bazı dost okurlarım, “Kitap yazılarına ne zaman başlayacaksınız? Onlara başlamadan senin yazılarına döndüğünü kabul etmiyoruz.” diye serzenişte bulunuyorlardı. Ben de “Yakında başlarım. Kitap yazıları günlük yazılardan daha zor” diyordum. Demek o “yakın da” gelmiş. Merhaba.

Nezih Bey'le Başlamak

11 Şubat rahmetli Nezih Demirkent'in ölüm günü olduğu için, Şubat Kitap sayısında Faruk Şüyün'ün önerisiyle Nezih Bey'le başlamayı uygun gördüm. Nezih Bey benim hem çok başarılı olmuş bir meslektaşım, hem çok şey öğrendiğim bir ağabeyim, hem de birlikte çalışmaktan çok mutluluk duyduğum bir dostumdu.

Demirkent ile ilk ciddi iş ilişkimiz onun Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni benim İSTA Haber Ajansı yöneticisi olduğum 1974 yılında başladı. Daha önce de anlattığım gibi yeni kurduğumuz ajansa abone olması için gidip aylık 12 bin lira istedim. O yanlış hesaplamış olacağımızı söyleyerek bizim önerimizden yüzde 30 fazla ödeme yapacaklarını belirtti. Bunu sürekli görmememiz gerektiğini, iyi hizmet verdikçe devam edebileceğini açıkladı. O sırada çok daha yakın bildiğimiz daha önceden ilişkilerimiz olan birçok gazete yöneticisi ağabeyimiz bizim ajansımız yeni kurulmuş olduğu için destek vermekten ve abone olmaktan çekindiler. Para vermeden deneme yayını istediler...

Bu ilk buluşmamızın ardından Nezih Bey'le ilişkimiz sürekli olarak gelişti. 1980 yılında onun çağrısıyla Türk Haberler Ajansı'nda çalışırken Milliyet Gazetesi'ne geçtim. Sonra üç ayrı zamanda üç ayrı çağrı daha yaptı. Ben de bu çağrılara uyarak Güneş, Günaydın, Dünya gazetelerinde çalışmaya başladım. Dostluğumuz özellikle Dünya'da çalışmaya başladığım 1994 yılından sonra iyice gelişti. Birlikte günlük çalışma içinde olmanın bağımsızlığın büyük keyfini yaşadık.

"Benim Sansürcü Başım"

Nezih Bey günlük başyazılarını yazdıktan sonra okumam için bana gönderirdi. Uyarı yaparsam bunu dikkate alıp yazısında değişiklik yapardı. Bir iki kez de uyarım üzerine yazısını çöpe atıp yeniden yazdı. Ve bu durumu zaman zaman ortak dostlarımıza, "bu Osman benim san-

sürcübaşım. Onun onayı olmadan yazım yayınlanmaz,” diye anlatırdı.

Bu tutumunun önemini Salı Yazıları'nı yazmaya başlamasının ardından daha iyi anladım. Gazete patronlarının frenlenmesi ve yanlışlardan arınmasında en önemli fonksiyonu gazetenin yöneticilerinin yaptığını ve etkili olduklarını birçok örnek olayla ilgili olarak Salı Yazıları'nda ortaya koydu.

Tiryakilik Yaratan “Salı Yazıları”

Nezih Demirkent'in Salı Yazıları medya daki gelişmelerin etik açıdan değerlendirilip hataların sıralandığı, başarıların övüldüğü yazılar olarak, hem meslektaşlar hem de özellikle iş dünyası tarafından tiryakilikle izlenmesine neden oldu. Ve Demirkent'in ölümü sonrası bu alanda büyük bir boşluk doğdu.

Demirkent'in Salı Yazıları bağımsız ve korkusuz tavrıyla sektörün vicdanı olma özelliğindeydi. Tiryakilik yaratmasının önemli özelliklerinden biri bu ise bir başka özelliği de bugün okuduğumuzda basındaki birçok hatayı ve eksiği ortaya koymasıdır. Salı Yazıları'nın çoğu aradan geçen yıllara karşın tazeliğini ve önemini korumaktadır.

“Salı Yazıları” için Demirkent Ne Diyor?

Salı Yazıları'nın işlevinin ne olduğunu ortaya koyarken Nezih Demirkent şöyle diyordu: “Salı Yazıları birikimlerin ifadesidir. Tarih düşmekten ibarettir. Eleştirilerime katılamayabilirsiniz, ben olayları böyle görüyorum. Gazetecilerin veya yeni tanımıyla iletişimle uğraşacak olanların

bilgilenmesine katkıda bulunmak istiyorum. Yazdıklarımı günlük olarak da değerlendirebilirsiniz. Toplum duyarsızlığına bir tepki olarak da algılayabilirsiniz. Öğrenmeden yaşamayı cahillik diye vasıflandırmak yeterli olmuyor, çalışanların acizliği beni rahatsız ediyor. Ortak düşüncelere sahip olduğumuza inanıyorum. Yaşadığımız dönemi anlatmak gerekiyor, işte onu yapıyorum.”

Salı Yazıları'nın yayınlandığı dönemde birçok yazı büyük yankı uyandırdı. Medya dünyasındaki birçok olumsuzluk eleştirel bir şekilde ele alındı. Medya da uyulması gerekli kurallar etik değerler tartışmaya açıldı. Birçok meslektaşımızın üzerinde düşündüğü eleştirme cesareti gösteremediği konular gündeme getirildi. O nedenle son dönemlerde birçok meslektaşımızın bazı olaylar sonrasında, “Ahh keşke Nezih Bey sağ olsaydı da bu konuyu Salı Yazısı'nda işleyip, şunlara ağızlarının payını verseydi” düşüncesini ortaya koyuyorlar.

Mesleğimizdeki her olumsuzlukta aradan yıllar geçmesine rağmen Salı Yazıları anılıyor.

Biz Aradan Çıkıp Sözü “Salı Yazıları”na Bırakalım...

Demirkent 17 Ocak 1995'te yazdığı Salı Yazısı'nda bugün de önemle ele alınması gereken haberle ilgili yaklaşımını şöyle ortaya koyuyor:

“Medyanın gerçek görevi iletişim ise habercilik bizim iş kolumuzda çok önemli bir görevdir. Gazeteyi ya da televizyondaki haber saatini haber canlı tutabilir. Onlar da gördüklerini çoğunlukla yorumsuz aktarmak zorunda-

dır. Kararı verecek olanlar izleyenler, okuyanlar olmalıdır. Kamuoyu yaratma heyecanıyla yönlendirmeye kalkarsanız yanlış yapabilirsiniz. Yargı vermek için uzman olmak gerekir. Sıradan bir intihar olayını bile çok kere psikologlara danışmak ihtiyacı olabilir. Ekonomist ekonomiden, sporcu yarışmadan söz etmelidir; yoksa yanlış yapılabilir. O kadar ki; şu gazetelerde yer alan haber dolu sütunlar var ya, bunlarda önemli olan yazarın kişiliğinden çok olayın kendisidir.”

GEÇEN YÜZYILIN BÜYÜK MİMARININ İSTANBUL SEYAHATI

Yirminci yüzyılın büyük mimarı Le Corbusier`nin 1911 yılında Berlin`den başlayan uzun bir yolculuk sonunda İstanbul`a kadar geldiği “Şark Seyahati” adını verdiği, çizimlerle de bezediği bu seyahatinin anıları 51 yıl sonra 1966 yılında derlenerek kitap haline getirilmiştir. Doğaldır ki birçok kent geçilerek ulaşılan İstanbul`la ilgili anıları bizim için en ilgi çekici bölümü. Bir

yüzyıl önce, dünyanın büyük mimarlarından olan Corbusier sadece evler, camiler, kabirler gibi mimarı konuları ele alıp onlar ile ilgili değerlendirmelerini sunmuyor. Ayrıca İstanbul`un o dönem yaşamına ve insanlarına da anıları içerisinde yer veriyor. Ve anıları ustalıklı çizimleriyle çok daha güçlü bir anlatıma ulaşıyor.

Türk Topraklarında İlk Anı

Corbuiser, gezisi sırasında Türk topraklarına girişlerinde altı kişi, küçük, üstü açık, üç atın çektiği bir arabada yol alırken gördüklerini şöyle dile getiriyor.

“Göç eden Türk Çingenelerini arkamızda bırakıyoruz. Kocaman adamlar, başlarına sarık dolamışlar, gömlekleri alacalı bulacalı, kadınların üstünde çivit mavisi bir örtü var, kenarları koyu kırmızı .

Genç kızlar çok güzel, biraz büyük olanlar çabucak sararıp solmuş, genç kızlar gibi güzel değil bunlar. Hepsi de şalvarlı, o basit plastik değere sahip, son derece alımlı şalvarlardan bahsediyorum. Çocuklar neredeyse çırılçıplak, cıvıldaşıyorlar doğal olarak. Herkes yaya, eşeklere koskoca denkler yüklemişler. Platonun ucundaki Balkan dağları mavili siyahlı, güneş yüzünü göstermeyecek bugün. Daracık yoldan küçücük (öyle küçük ki kafasındaki sarıkla taçlanmış yaşlı adam dev kalıyor yanında) bir eşeğe binmiş yaşlı Türkler geçiyor sık sık. Eşek sık adımlarla gittiği ve de kafası ile öne doğru dalmak istediği için yaşlı adamın ayakları yerden on beş santim yüksekte dakikada altmış defadan daha hızlı sallanıyor. Doğrusu şu sevimli eşek hem mert hem de vicdanlı. Yaşlı Türk ise özünde pek sevimli. İşte ilk Türk mezarlığını gördük. Kasabanın ucunda yer alıyor. Bu kasabada geçtiğimiz her bahçede gül reçelleri verdiler, gayet içten gülümseyerek üstümüze birkaç damla gül suyu (güller vadisinin gül suyundan) serptikten sonra yola koyulmamıza izin verdiler.

İstanbul'dan Önce Tekirdağ'da Ağırılanma

Corbuiser, Konstantiniyye diye isimlendirdiği İstanbul'a gelmeden önce Tekirdağ'da tanıştığı tüccarların evlerinde ağırılanışını anlatıyor;

“Bizans topraklarına ayak basmadan önce, Marmara Denizi kıyısında bir yamaca yerleşmiş, küçük, nefis bir liman olan Tekirdağ'da Türk adabına ama yeni Türk adabına uygun bir olay yaşamıştım.

Bir şekilde karşılaştığım ve tanıştığım tacirler beni evlerine akşam yemeğine davet etmişlerdi.

Evlerinin bahçesinde oturmuştuk akşam vakti. Büyük bir ağacın karanlık dalları arasında filemanlı devasa bir gaz lambası indirmek gibi müthiş bir iş başardı, bu gaz lambası Brandenburg kapısındaki Postdamer arklı lambalar kadardı neredeyse. Sekiz yüz mumluk denildi ve de yakıldı. Masanın bir metre üstünde burnumuzun dibindeydi bu koca şey. Terakkiden, meşrutiyete, medeniyetten konuştuk.

Gece müzikle sona erdi, misafirperverlikten hiçbir şey yitirmemiş olan beyefendiler bir gitar ile bir mandolin-den oluşan enstrümanlarını almaya gittiler. Küçük bir uşak olanı masanın üstünü notalarla doldurdu. Sonra da beni ciddi müziğimi, yoksa harcıalem müziğimi, vals mi yoksa madrigali mi tercih ettiğimi söylemek zorunda bıraktılar. Her tür müziği sevdiğimi bu kadar kesin ayrımlar yapmadığımı söyleyince pekte memnun olmadılar sanki. Enstrümanları akort etmeleri bir saatten fazla sürdü, sayısız nota defterini karıştırdıktan sonra, kışla-

ya dönüşü canlandırılan iki dakikalık bir parça çaldılar. Borazan sesine yavaş yavaş uzaklaşarak duyulmaz olan davul sesleri eşlik ediyordu. Daha sonra Club'e (klöb deyin lütfen) şu bildik kulübe götürdüler. Denize yukarıdan bakan çok güzel bir terasta yer alıyordu kulüp. Mehtap nemli ovaları maviye boyuyordu, muzafferane, şaşalı bir bandonun kulak patlarcasına çaldığı parçalar kulübün açık ve ıslıl ıslıl pencerelerinden havaya karışıyordu. Basamakları çıktık. Meşrutiyetin ilan edildiği yılda ticarethane müstahdemlerince kurulmuş bir bandoydu bu. Ahşap ve pirinç bir boruya cin çarpmış gibi üfleyen bu gencecik adamların coşkusu çok etkileyiciydi. İman sayesinde kanat açan, insanın içini iyilikle dolduran ahenk giderek yükseliyordu... Duvardaki büyük bir yağlı boya tabloda, gerçek boyutunda bir Orfeus klasik bir biçimde yarı çıplak oturmuş, liri elinde, gözyaşı dökerken resmedilmişti. Hemen önünde, ormandan çıkıp gelmiş bir aslan ile iki keçi vardı, ayağının dibinde bir horozla bir saksagan ve bir de tavuk duruyordu. Bütün bunlar Paris ve Chayenne tarzı yapılmıştı. Bahçede de pek çoğu güzel antik, alçak kabartmalar vardı ki, bunlar aslında bir müzede olmalıydılar. 3. yüzyıldan kalma göz alıcı bir lahit ise gazoz şişelerini soğuk tutmaya yarıyordu....

Otelde ise, çarşaplardaki siyah tahtakurusu izleri, kirli çamaşırın beyazlığını ancak dengeler gibiydi.”

Ve Artık İstanbul'dadır

Le Corbusier İstanbul'a gelişlerini ve ilk karşılaştıklarını şöyle dile getiriyor:

“Beyaz ışığın kapladığı bembeyaz bir kent istiyorum; ama servilerin yeşil yeşil noktalar oluşturmalarını da istiyorum. Ve de denizin mavisi gökyüzünün maviliğine karşılık verecek.

Oysa biz, klasik yolu kullanıp denizden geldik, her şeyin nasıl olup bitiğini görmek istedik. Tekirdağ'daki tahtakurularının da, küçücük bir gemide, berbat denizde tam on üç saat geçirmemizin de nedeni tuhaf bir düşünceye kapılıp bildik yoldan sapmamızdı. Geçtiğimiz günlerden birinde Mukaddes Dağ'ın kendini ne zaman göstereceği dört gözle beklenen Rus hacılar gibi, biz de güverteye çıkıp bekleyiyorduk ki, birden ortaya çıkan Yedikule, peşinden küçük camileri, sonra daha büyükleri ve de Bizans saraylarının yıkıntıları ortaya çıktı; son olarak da Ayasofya ile saray çıktı ortaya. Minarelerin dikildiği İstanbul ile Ceneviz kulesinin hâkimiyetindeki Pera (karşılıklı iki tepeydiler) arasında kalan Haliç'e girdik; ne kadar güzel olduklarını bildiğim için tapmaya geldiğim bu şeylerin karşısında şiddetli bir şaşkınlık yaşıyorum. Gök kubbenin kurşunundan sızan sular denizi kül rengine döndürüyordu. Üsküdar'ı görmedim bile, arkamızda kalmıştı, bakmayı unuttum.”

İstanbul'un Evleri, Camileri ve Yangınları

Corbuiser anılarının çeşitli yerlerinde İstanbul'da o dönemde yaşanan yangınları ve yangın yerlerini anlatıyor;

“İstanbul karışık bir yerleşme, fanilerin evi ahşaptan, Allah'ın bütün evleri ise taştan. Daha önce söylediğim

gibi, bu büyük tepenin yamacında, zümrüt tonları ile çevrelenmiş mor yünlerden bir halı oluşturuyor, tepenin sırtında kalan camiler de bu haliya takılan değerli bir kopça. İki tür mimari var yalnız; oluklu kiremitlerle kaplı büyük basık çatılar ve de camilerin yerden fışkırır gibi duran minareli soğanları. Bunların arasında mezarlıklar yer alıyor. Çok sıkışık bir yerleşme olan İstanbul'da yangın çıktığında, işte o zaman dehşet oluyor her taraf. Geceleyin tellallar arşınıyor sokakları, ucu demirli koca değneklerle vuruyorlar sokakların taş döşemelerine. Bir tek bu bile epey debdebeli; Paris'te Notre Dame Kilisesi'nin kubbeleri altında, mukaddes komünyon ayini sırasında ya da mukaddes rahipler huzurunda mukaddes eşyaların geçmesi için yol açan sese benziyor.”

Mimari Açıdan Camiye Bakış

Corbuiser; gezi notlarında camilere özel bir yer ayırıp, mimari yapısını da değerlendirirken şöyle diyor;

“Yüzü Mekke'ye dönük sessiz bir yer gerekir. Burasının insanın yüreğinin rahat edebileceği kadar geniş, duaların soluk alabileceği kadar yüksek olması gerekir. Bol ama yaygın bir ışık gerekir ki gölge düşmesin hiçbir yere, ayrıca bir bütün olarak da kusursuz bir basitlik gerekir, kalabalıkları barındırabilmesi için değil; ibadet etmeye gelenler bu yüce evde bulunduklarını hissedebilecek neşeye ve saygıya sahip olabilsinler diye. Her şey göz önünde olmalı. İçeri girilir ve hep yenilenen, çeltik sapından örülmüş altın sarısı halılarla kaplı devasa bir dört köşe alan görülür; hiçbir eşya yoktur.

Oturacak hiçbir şey yoktur, üstüne Kuran'lar konulmuş alçak rahle vardır yalnız. Onların önüne gelinir, diz çökülürdü. İnsan gözünü şöyle bir dolaştırdığında dört ayrı köşeyi de hemen görür. Bu köşelerin orda bulunduklarını açık seçik hisseder insan. Böylece küçük pençelerle delik deşik olmuş büyük mikyası kafasında inşa eder insan, bu pencerelerden pandaratiflerle birleşen devasa dört takviye kirişi yükselir, kubbenin çevresinde binlerce küçük pencerenin oluşturduğu ışıklı tacın parladığı görülür. Daha yukarıda ise biçimini kavrayamadığımız engin bir uzay yer alır, biçimini kavramamızın sebebi, yarım kubbenin ölçüye gelmemek gibi hoş bir yanı olmasıdır. Tepeden sayısız tel sarkar, neredeyse yere kadar iner ve küçük kandillerin asılı olduğu çubuklara bağlanırlar. Tek merkezli çemberlerden oluşan billursu bir donanma bu; öyle ki geceleyin müminlerin tepesindeki tavanda parlayan yıldızlarla dolmuş oluyor. Artık ışığı sönmüş pençelerin oluşturduğu kuşağın ortasında, kubbenin üstlerine kadar tikiş tikiş yükselen, sonu gelmezcesine uzayan teller uçsuz bucaksız uzayın karanlığında kaybolup gidiyor.”

Sadece Bu Şairane Anlatım mı?

Corbusier'nin bu şairane cami anlatımı onda iz bırakmamış mıdır? Hiç sanmıyorum. Çağının en büyük mimarı mutlaka bu gördüklerini ileriki yıllarda sanatının içerisine de yerleştirmiştir. Bir Sinan camiinin oturduğu mekânda yükselişi, onun kendi binalarını oturturken belleğinden eserlerine yansımıştır. Şairane anlatım, mutlaka şairane mimarının de temellerini oluşturmuştur...

ARTIK BU KİTABI OKUMADAN ÖNCEKİ GİBİ DEĞİLİM

Dünyanın bugünkü şekillenmesinde herhalde Vietnam savaşının büyük yeri var. O savaşta Amerika'nın hem kendi kamuoyu tarafından, hem de dünya kamuoyu tarafından sorgulanması birçok alanda değişime neden oldu. Savaş açıklık içersinde sunulduğu zaman belli yanlışların üstü kapatılamadı. Amerika'da Lyndon B. Johnson'un başkanlığının sonu erken geldi.

Neydi Johnson'un Başkanlığını Erken Sona Erdiren?

Vietnam Savaşı döneminde dünya da Körfez Savaşı döneminde olduğu gibi naklen yayın yapan televizyon kanalları henüz yoktu. CNN kurulmamıştı bile... Ve bu nedenle fotoğrafların ve gece bültenlerinin çok büyük önemi vardı. Bu gece bültenlerinde -ki Vietnam'dan gelen filmler de bu bültenlerde yer alırdı- Vietnam Savaşı'nda zahmetli bir iş yaptıkları bilinen muhabirler büyük ün kazandılar.

Savaşın Ünlendirdiği Muhabirler

Bunlardan biri New York Times'ten David Halberstrom, bir diğeri daha sonra da savaşlar sırasında sık sık adından söz ettirecek olan AP muhabiri Peter Arnet'ti. Bunlar uzun süre pek yankı uyandırmayan haberler yolladılar ama yılmadılar. Sonra David Sarnoff ve Bil Paley gibi işadamları ellerindeki eski kameraları muhabirlerin eline verip Vietnam'a savaş bölgesine gönderdiler. Ve CBS'ten Morley Safer bölgeden gelen bu filmleri gece bültenlerinde kullanmaya başlayınca olaya ilgi hızla arttı.

Bunun sonucunda hepimizin belleklerine çıkmaz bir şekilde kazınan fotoğraflar önce Amerika'da sonra dünyanın birçok ülkesindeki yayın organlarında yer almaya başladı. İsterseniz şimdi bunlardan birkaçını hep birlikte hatırlayalım:

- 1 metre 40 santimlik Vietnamlı savaşçı kadının ormanlık bir alanda 1.90'lık göğsü fişekli rambo görüntülü Amerikalı askeri esir alması,
- Şimdi doçent olduğunu bildiğimiz Vietnamlı çırılçıplak bir kız çocuğunun napalm saldırısından kaçışı,
- Ve en etkili olan iki karelik fotoğraf. Birinci kare: Vietnamlı polis şefi kentin ortasında elleri arkadan bağlı, gömleğinin yarısı pantolonundan dışarı çıkmış bir genç Vietnamlı'nın kafasına silahı dayamış. Silah dayanılan yüzde büyük bir korku... İkinci kare: Genç Vietnamlı yerde yatıyor. Amerikan yanlısı Vietnamlı polis şefi ise mağrur bir şekilde öldürdüğü adamı süzüyor...

İşte bunlar ve benzerleri birdenbire bütün dünya da Vietnam lehine sokak gösterilerinin başlamasına neden oldu. Aralarında bugünün Amerikan Başkanı Clinton'un da bulunduğu birçok Amerikalı gençte savaş aleyhtarı tutumlarına bu haberler ve fotoğraflarla ulaştılar.

Ve 25 Yıl Sonra

Vietnam Savaşı'ndan 25 yıl sonra dünya habercileri bir başka savaşta bir araya geldiler. Artık teknoloji ilerlemiş, CNN kurulmuştu. Savaşların naklen yayını yapılabiliyor. Ya da naklen yayın yapılyormuş gibi bir his izleyicilere verilebiliyordu. Hem de CNN sadece Amerikan halkını değil, dünya üzerinde 1 milyar insanı kendi görüntülerine esir hale getirebiliyordu. Füzeler savaşı, bombardımanlar havayı fişekler gibi evlerimizdeki televizyon ekranlarını kaplıyordu. Tabi bu görüntüleri bizler için (!) yorumlayanlar, savaşı algılamamız için bize yön gösterenler de mevcuttu...

Bu savaşın ünlü muhabirlerinden birisi de yine Vietnam'da olduğu gibi Peter Arnet'ti. Bu kez günler sonrası için paketlenmiş haberler ve röportajlar göndermiyordu. Anında ekrana yansıyan ve bütün dünyaya yayılan bir görüntüye sahipti. Belki de bu yüzden biz, önceleri bir ara Irak casusu gibi görülen Peter Arnet'in Bağdat haberlerinin de etkisiyle bize aktarılanları Vietnam Savaşı'ndakiler gibi şandık. Yalnızca doğruları aktarmaya çalışan gazetecilerin aktardıklarıyla yetinildiğine inandık.

Oysa Aldanmışız

Aldanmamızı en iyi ortaya koyan Time muhabiri Ken Jerecke'nin başından geçendi. Jerecke, havadan bombalanmış yanan bir kamyonun yanarak çıkmış kurtulmaya çalışan bir Iraklı askeri görüntülemişti. Kendisine göre bu savaşın dehşetini ortaya koyan en önemli belgelerden biriydi. Ama fotoğraf TIME dergisinde yayınlanmadı. Jerecke kapak fotoğrafı olacağına inandığı fotoğrafı yayınlanmayınca Time'ı cezalandırmak istedi. Fotoğrafı servise koymasını için AP'ye verdi. Ajans fotoğrafı servise koyacak, birçok dergi kapağında kullanacak ve Jerecke kendi dergisini cezalandırmış olacaktı. Ama AP'de bu fotoğrafı servise koymayı reddetti. Bu reddin gerekçesini de şöyle açıkladı:

"Gazeteler bize, 'kahvaltı sırasında göz atmaları için insanlara bu tür fotoğrafları sunamayız,' diyorlar."

42 Gencin Yaşadıklarına Tanıklık

Savaş çok uzun süre bizim yaşamadığımız filmlerden, haberlerden, televizyonlardan bildiğimiz bir konuydu. 1984 yılında Güneydoğu'da başlayıp gelişen olaylar bizim de savaşı yakından tanımamıza, gençlerimizin ölümle yüz yüze kalmasına, ölümü yaşamalarına neden oldu. 15 yıllık bir süre belli dönemlerde şiddetlenerek, belli dönemlerde azalarak bir savaş ortamı içinde kaldık. Gençlerimiz askerliklerini savaş alanlarında yapmaya başladılar.

Bu konu hemen hemen hiç savaşa tanık olmuş gençlerin ağzından dile gelmedi. O nedenle Metis Yayınları

arasında çıkan Nadire Mater'in "Mehmedin Kitabı-Güneydoğu'da savaşmış askerler anlatıyor" kitabı, bir ilk olma özelliğini taşıyor. Belki de bu yüzden Mater, tanıklara tanıklık etmekten öte kendisi hiç araya girmemiş. Sadece yaşamlarının belli bir bölümünü askerlik öncesi hayatlarını, askerliklerini ve askerlik sonrasında olayı değerlendirmelerini savaşın tanıklarından istemiş.

Bu tanıklardan bir kısmı birebir ölümle yüz yüze gelmiş. Kucaklarında arkadaşları ölmüş kişiler. Kimileri savaşın içinde dolaşıp ölümle doğrudan yüz yüze gelmişler. Kimileri arkadaşlarını ölümün uyurken siperde bulduğuna tanık olmuşlar...

İsterseniz Biz de Aradan Çıkalım

İsterseniz bu noktada biz de tıpkı Mater gibi aradan çıkalım. Her bölümün başlık altında yer alan özetlerden birkaçını buraya olduğu gibi aktaralım. Kitabı size bu özetlerin tanıtacağına inanıyoruz:

- (Biri döndükten sonra yaşanmış olay) Şimşek çakınca kendimi bisikletten dümdüz asfalta, yere atmışım. Şimşek sesi silah sesi gibi geldi. Millet bana gülüyor. Ayağa kalktım, ben de kendime gülmeye başladım.
- Çiller askerliği uzatınca, 28 Temmuz tezkere günü olacağına, Mustafa'nın ölüm günü, bizim çatışma günümüz oldu. Yani normalde biz o gün uçakta Ankara'ya dönüyor olmalıydık.
- Pusuda korkuyu yenmek için saçma sapan şeyler yapıyorsun, şarkılar söylüyorsun... Playboy,

Penthouse gibi dergiler alırdık, hava kararmadan önce okurduk. Bir dergiyi on sefer okuduğumu biliyorum. Hiçbir şey düşünmek istemiyordum, uyumak hiç istemiyordum. Uyurken ölüyorsun.

- “En büyük asker bizim asker” diye, hepimiz aynı şey için gidiyoruz, hepimiz büyük askeriz. Halaylar, coşku...”Elveda İstanbul” diyerek gittik. Yılmaz Morgül’ün şarkısı, “Elveda İstanbul” yeni çıkmıştı, benim askerliğimle özdeşleşen şarkı bu.
- Burada kart dikey girer telefona, orada yan. Misak-ı Milli sınırlarında yaşıyorsak neden Şırnak’taki kartlar yan, buradakiler düz gidiyor? Orası bir başka Türkiye, burası bir başka Türkiye.
- Elini omuzuma atmış, “bugün ne biliyor musunuz?” demişti. “Anneler günü, şimdi birileri işten çıkmış annesine çiçek veya hediye götürüyor.” Durdu, “silahlarla biz nereye gidiyoruz?” dedi. Kendiliğinden mi konuşuyor, öleceğini biliyor muydu? “Kaderimiz,” dedim, “seneye inşallah!”
- Dağlarda gezmişsin, terörist vurmak için gezmişsin, böyle bir fırsatı kaçırmak büyük hıyarlık olurdu ve o hıyarlığı yaptım. Birini öldürmek istemedim ama onlar benim arkadaşımı öldürdüler. İnsan, kesinlikle mantıklı düşünemiyor.

Böyle bir kitabı okuyup bitirince ne denir?

Galiba en doğrusunu başlığa yazdım: Artık bu kitabı okumadan önceki gibi değilim...

BİR SİVİL TOPLUM KARINCASI: TÜRKAN SAYLAN

Koç Vakfı üç ayrı alandan; sağlık, eğitim ve edebiyat alanlarından birinde her yıl bir Vehbi Koç Ödülü veriyor. Bu yıl sıra eğitimdeydi. Ödül törenine giderken Mustafa Koç ve Demirel'in toplantıda konuşacağını biliyordum ama bu yıl ödülün kime verildiğinden haberim yoktu. İş Bankası Konferans Salonu fuayesindeki kokteyl kalabalığına karıştığım da, Koç Holding'ten ilk rastladığım dostuma merak içinde, "Bu yıl ödülü kim aldı?" sorusunu yönelttim. "Bilmiyorum, Semahat Hanım kürsüde zarfı açana kadar da hiçbirimiz Ödülü kimin aldığını bilmeyiz. Sır gibi saklanır," dedi.

Gerçekten de birçok kişinin birbirine sormasına karşın, kimse soru sorana doğru yanıtı veremedi. Ve ancak salondaki yerimizi aldıktan bir süre sonra, bu yılın Vehbi Koç eğitim ödülünün sahibinin Türkan Saylan olduğunu, Semahat Arsel'in açıklamasından öğrendik.

Ardından Türkan Saylan'ın canlı, dersler taşıyan yaşam öyküsünü, öğreniminden, cüzamla savaştaki başanlı çalışmalarına, eğitim alanında özellikle kız öğrencileri okullastırmadaki başarısına ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Vakfı Başkanı bir sivil toplum yöneticisi olarak imza atığı projelere değinildi. Prof. Tosun Terzioğlu da jürinin Türkan Saylan'ı ödüle layık görmesinin gerekçelerini açıkladı.

"36 Bin Kız Çocuğuna Ulaştık"

Ödülünü aldıktan sonra Türkan Saylan bir konuşma yaptı ve 36 bin kız çocuğun eğitimi için çeşitli kuruluşların katkılarını aldıklarını, o çocuklara "Kardelen" adını verdiklerini belirterek şöyle dedi:

"Bugün Türkiye'de terörün önlenmesi, açlığın, sefaletin, işsizliğin giderilmesi konusunda, kız çocukların eğitiminin yüzde yüz katkısı olacaktır."

Ödül Günü Elime Geçen Kitabı

Türkan Hoca'nın bana imzalayarak gönderdiği çeşitli zamanlarda yazdığı gazete makalelerinin yer aldığı "Çağdaşlaşma Yolunda" adını verdiği kitabı postadan, ödül aldığı gün çıktı. Saylan, kitabının önsözüne, "Cumhuriyetin olanaklarından yararlanarak iyi bir eğitim almış, saygın ve ayakları yere basan, bir meslek sahibi olmuş bir birey, bir yurttaş olmak herkes için geçerli olmayabilir. Bu mutluluk aynı zamanda kişiye önemli sorumluluklar yüklüyor, ödevler biçiyor," diye başlıyor.

Bu sorumluluğun bir yanında da birikimlerin yazıya

dökülmesi olduğunu biliyoruz. Saylan da öyle yapmış, ülkemizin çağdaşlaşma sorunları üzerine çeşitli zamanlarda makaleler kaleme almış.” Sonra da bu makalelerini bir kitapta bir araya getirmiş. Bundan neyi amaçladığını da şöyle ifade ediyor:

“Bütün dileğim, bir gün bir yetkilinin, ‘gelin bakalım şu konunun çözümünü bir de sizden dinleyelim,’ demesidir.

Türkiye’imiz, ne yazık ki, çağdaşlaşma yolunu tam içselleştirmiş uygulayıcılardan yoksundur. Salt bir seçim dönemine egemen olabilmek için, popülist söylem ve eylemlerle onca yıllar birbirinin ardına heba olup gitmekte, özgün, inatla ve inançla sürdüreceğimiz uzun erimli projelerimiz kimseyi ilgilendirmemektedir.

Bu kitabı oluşturan tek tek her makalenin, ufku geniş, okuyan ve düşünen ‘ülkesini nasıl kalkındıracağını, bu çabanın neresinde yer alacağını, ülkesinin neden bu hale geldiğini’ sorgulayan gençler tarafından bir elkitabı olarak değerlendirileceği kanısındayım. Nice sonuç verici okumalara.”

Eğitimde Eşitsizlik

Türkan Saylan, “en büyük eşitsizlik, eşit olmayan bireylere eşit davranmaktır.” vurgusundan sonra, eğitimde eşitsizlikle ilgili şu görüşünü ortaya koyuyor:

“Şimdilerde 1 milyon 700 bini aşkın çocuğumuz yaşamlarını belirleyecek 180 dakikalık bir sınava girdi. Herkes biliyor ki, iyi donanımlı, altyapısı sorunsuz, öğretmen kadroları seçkin ve tamam olan, rehberlik hizmetini en

iyi şekilde veren ilköğretim ve liselerden gelen, kaliteli kurslarla desteklenmiş gençlerimizin çoğu doğal olarak diledikleri yerlere girebilecekler.

Oysa Anadolu'muzun adını bile duymadığımız, altyapısı ve üst yapısı yetersiz, öğretmen açığı saat hesabıyla birbirlerinin derslerini doldurarak geçiştirilen ve yokmuş gibi gösterilen liselerinde okuyan, kalitesiz ama ucuz dershanelere bile gidemeyen, belki fedakar öğretmenlerin kurslarından ya da askerlerimizin açtığı Mehmetçik dershanelerinden yararlanarak, inanılmaz ham zekalarının itici gücüyle ancak belli minicik oranda yüksek öğrenimi kazanacak gençlerimiz olacak!

Eşitsiz koşullarda yarıştırılan gençlerimize fırsat eşitliği altyapısını hazırlamadan liseleri dört yıla çıkarmanın anlamı olabilir mi? Eşitsiz halde sepete konan gençlerimiz, bir yandan da eşitsiz koşullarda, kadroları, ödenekleri kısıtlanmış, öğreticisi eksik olarak eğitim vermeye çalışan, ancak bir bölümü belli bir düzeye gelebilmiş olan yükseköğrenime yerleşirken, diğerleri salt okudukları ilk ve ortaöğretimin kendi altyapısındaki yetersizliğinden kaynaklanan nedenler yüzünden ortada kalıyorsa, burada büyük bir eşitsizlik var demektir!"

Saylan sorunu ortaya koyduktan sonra bu kez çözümünden söz ederken şu görüşü ortaya koyuyor:

"Bunun çözümü ise konulara ve sorunlara çok ama çok daha geniş açıdan bakılması, kısa erimli politik girişimler yerine, evrensel uygulamaları da kapsayan bilgi birikiminin ve bilimsel düşüncenin öne çıkacağı uzun erimli planlamaya, geleceğe projekte edilecek stratejile-

rimizi yapmaya, bilimsellikle ülke koşullarımızı ve insan kaynaklarımızın özelliklerini, yani alanımızı da iyi değerlendirmeye, kaynakları gözden geçirerek eğitime her şeyin önünde yer vermeye yönlendirmemizde yatmaktadır.

Eşitsizlik eşitlenmiş gibi davranarak, 'hodri meydan!' demek ne kadar insancadır sizce?"

Köy Okulları

Türkan Saylan eğitim konusundaki bir başka makalesinde, "Bilmek istemediğimiz gerçekler: Köy okulları (Birleştirilmiş eğitim) ve YİBO'lar" konularına değiniyor.

Saylan, bu konuyu ele alırken öncelikle soruna "Yıkma değil iyileştirme" düşüncesiyle yaklaşmak gerektiğini şöyle ortaya koyuyor:

"Cumhuriyetimizin öğrenim birliği ve karma eğitimle kolay öğrenilebilir abece'siyle, örgün ve yaygın eğitim kurumlarıyla pek çok şeyin temelini atmış. Ülkemizi, yaşanan farklı koşulları çok iyi tanıyarak, var olanların konumunu inceleyip değerlendirerek, 'sil baştan' yerine 'iyileştirmelere giderek' pek çok şeyin üstesinden gelebiliriz. Yeter ki siyasiler, akşam yatıp sabah kalkınca yeni ve bir öncekini yıkıcı, uygulanması karmaşadan başka bir şey getirmeyecek sözde 'reform'lardan vazgeçsinler."

Saylan, bunun ardından "Birleştirilmiş sınıflar" ve YİBO'lar konusunu ele alıyor. Birleştirilmiş sınıfları şöyle değerlendiriyor:

"Köy ve mezra yerleşimlerindeki birleştirilmiş sınıflara, 'çağdışı' damgasını vurmak çok kolaydır. Oysa 20-30

haneli uzak bir köyde, farklı yaşlardaki hiç okullu olma şansı bulunmayan 30-40 çocuğu eğitecek tek ya da iki sınıflı okulda, tek ya da iki öğretmenin yaratacağı olağanüstü öğretim atağını, böyle minicik bir okulun, köye, köylüye, ana babalara yapacağı olumlu katkıyı hiç ama hiç düşünmeyiz.

Bir köy ya da mezra düşünün. 1. sınıfa uygun beş, 2. sınıfta üç, 3. sınıfta dört çocuk bulunuyor ve sobayla ısıtılan bu sınıfta, bu 12 öğrenci, hayranlıkla izledikleri, örnek aldıktan genç öğretmenlerinin gözünün içine bakıyor, anlattıklarını sünger gibi emiyor ve bunu üç ayrı grup çalışması halinde yapıyorlar. (Ben de İstanbul Kandilli'de ilkokulun 2 ve 3. sınıfının birlikte okutulduğu bir dönemde okudum.)

Herhalde 60-70 kişinin tıklım tıklım oturduğu-oturmadığı bir sınıftaki öğrencilerden çok daha şanslıdır bu köyün çocukları.”

YİBO'lar

Türkan Saylan, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nde Yatılı İlköğretim Bölge Okulları projesine önemli katkılar yaparak, özellikle kız çocuklarının okumasının önünü açan çalışmalarda bulundu, bulunuyor.

Şimdi gelin bir nebze “en değerli varlığımızdır.” dediği YİBO değerlendirmesini alalım:

“Yürütülseydi ülkemizin ‘eğitilmiş ve nitelikli insan gücü’ ihtiyacının bütünüyle giderilmiş olacağında bütün herkesin fikir birliği bulunan Köy Enstitülerinin kapatıl-

masından sonra, benzer bir mantıkla Yatılı İlköğretim Bölge Okulları (YİBO) açılmış ve sayıları 301'e varmıştır. Burada 120 bini aşkın kırsal kesimin yoksul, parçalanmış aileden gelen, uzak köylerde yaşayan çocukları, 1. sınıftan 8. sınıfa kadar devletin güvencesinde barınır, beslenir ve eğitilir.

Birleştirilmiş sınıflarda 5. sınıfı bitiren köy çocukları da, 6. sınıf ve ötesini okumak için YİBO'lara gelirler ve 8. sınıfı buralarda tamamlarlar.”

Saylan, YİBO'ların iyileştirilmesi gereği üzerinde dururken, önemli eksiğinin çocuklarla gece gündüz ilgilenecek öğretmen konusu olduğunu söylüyor. Ayrıca YİBO'larda yaşam ve öğrenim koşullarının geliştirilmesi gerektiğini vurguluyor.

Kadınlar ve Kızlara Baskı

Saylan'ın üzerinde durduğu, üzerine yazılar yazdığı bir konu da “Kadınlar ve kızlara yapılan baskı ve ondan nasıl kurtulacakları.” Kitapta bu konuyu işleyen birçok makale yer alıyor. Bu konuyu işlerken âdeta bir seferberlik gerektiğini ortaya koyuyor:

“Yazılı ve görsel basının, büyük küçük iş dünyasının ve STK'ların işbirliğiyle, devlet ve yerel yönetimlerin ciddi ve inanmış katkılarıyla üretilecek diziler, filmler, sığınma evleri vb. birbiri ardına yaşama geçirildiğinde gençlere şiddet değil barış, cinayet değil sevgi işleyen görsellikler sunulabildiğinde büyük bir değişim yaşanacaktır.

Yinelemekte yarar var. Kadın istismarıyla ilgili şiddet içeren hiçbir eylem geçirilmemeli, verilen cezalar affa, ertelemeye, zaman aşımına uğratılmamalı, adalet ve emniyet mekanizması eşitlikçi bir kafa ve yaşam biçimi kazanabilmelidir.

Sonuç olarak, zorunlu eğitimin okul öncesiyle birlikte ve çağdaş içerikle 12 yıla çıkarılması, askerde erkeklerin eğitimiyle birleşir ve devlet ve milletçe bu ayıptan kurtulmaya karar verirsek, her gün suratımıza tokat gibi çarpan cinayet ve tecavüzlerden kurtulmamamız için neden kalmayacaktır.

Umutları yitirmeyelim, çalışalım.”

Türkan Saylan'ın bütün makaleleri çağdaşlık önündeki ayıplarımızla ilgili. Ve hepsinde sorunu açıklıkla ortaya koymanın yanı sıra, kendi çözüm önerilerini de açıklayarak, daha iyi bir yaşam için katkıda bulunuyor.

İŞ YAŞAMI BİRİKİMLERİNİ KALEME ALMANIN ÖNEMİ...

Bir alanda başarı elde eden bireyin, yaşadıklarını olumluluklarıyla olumsuzluklarıyla kaleme alıp anlatması okurlar için önemli ip uçları verir. Başarı öyle bir anda elde edilen bir sonuç değildir. Uzun, zorlu bir yürüyüş sonunda varılan bir hedeftir. O yolculuk sırasında birçok engel aşılar, birçok sorun çözülür. O nedenle başarılı bireylerin deneyimlerini aktarmaları, yaşadıklarını yazmaları önemli toplumsal yarar içerir.

Yerli Yabancı Önemli Kuruluşlarda Yönetici

Cem Kozlu, iyi eğitim almış ve ardından Amerika'da çeşitli kuruluşlarda çalışmalar yaptıktan sonra Türkiye'ye dönerek çalışma hayatına girmiş, üst düzey yöneticilikler yapmış bir kişidir. Sakin, güven veren, güleryüzlü bir kişiliğe sahip olan Cem Kozlu, THY'de üç yıl genel müdür-

lük yaptıktan sonra bir dönem milletvekilliği görevinde bulundu ve ardından THY'de dört yıl Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini üslendi. Kozlu görevde bulunduğu dönemde, kurumsal gelişim konusunda önemli projeleri gerçekleştirdi. Kozlu, Coca-Cola firmasında da on bir yıl görev yaptıktan sonra 2006 yılında emekli oldu. Kozlu, Coca-Cola'da görev yaptığı sırada Orta Avrupa, Avrasya ve Orta Doğu Grup Başkanlığı görevini üslendi. Uluslararası dev bir firmada üst düzey yöneticilik yaparak önemli bir tecrübe edindi. Emekliliği döneminde de farklı sektörlerdeki firmalarda yönetim kurulu üyeliği ve danışmanlık görevini sürdüren Kozlu, yönetim, pazarlama ve Türkiye'nin kalkınması üzerine düşüncelerinin yer aldığı altı kitap yayınladı.

Otuz Beş Yıllık Yönetim Birikimi

Yeni yayınlanan yedinci kitabı “Liderin Takım Çantası”nda bir yönetici olarak birikimlerini aktarıyor. Kitabı neden yazdığını belirtirken şöyle diyor:

“Bu yapıtın amacı paylaşım. Yaklaşık otuzbeş yıl süren yöneticilik hayatım boyunca bana yardımcı olan sistem ve süreçleri, davranış ve yaklaşımları, değer ve ilkeleri özellikle genç yöneticilerle paylaşmak istedim.

(...) Amacım, deneyimlerimden, başarı ve hatalarımdan yararlanarak genç yöneticilere; en çok işime yaradığını gördüğüm yönetim ve liderlik araç ve yaklaşımlarını aktarmak. Dolayısıyla, çantamda pratik ve kullanılması kolay yaklaşımları simgeleyen nesneler var.

(...) Aldığım dersleri, vardığım sonuçları, edindiğim ilkeleri kullanırken hep onların kaynaklarını da sorgulamaya, neyi, nerede, nasıl öğrendiğimi anlamaya çalıştım. Bu suretle, öğrendiklerimi başkalarına nasıl aktarabilirim sorusuna da cevap aradım. Yapıtı kaleme alırken gördüm ki, öğrendiklerimle önerdiklerim sıkça iç içe geçti.

Önerdiklerim okur için genellikle NASIL sorusunu cevaplıyor. Onların kaynağı, yani öğrendiklerim ise NİYE sorusunu karşılıyor. Bu nedenle, önerdiklerimin kaynağını, dolayısıyla kendi hikayemi oluşturan veya etkileyen anekdot ve olayları yapıtın ilgili bölümlerinin içinde italik yazıyla ayrılmış biçimde yerleştirdim.”

Neden “Takım Çantası”?

Kozlu kitaba neden ‘Takım Çantası’ ismini verdiğini anlatırken şöyle diyor:

“Bir alet veya takım çantası tamamıyla çözüme yöneliktir. İnşa, onarım, düzeltme, geliştirme gibi fonksiyonlar için kullanılır. Bir profesörün, içinde bilimsel makaleler, referans kitapları, tebeşir ve silgi gibi şeyler olan meşin çantasından çok farklıdır. Teorik değil pratik kullanıma yöneliktir. Ancak, takım çantasının içinde bulunan ölçüm, ayar vb. aletlerinin hepsi bilimsel mühendislik hesaplan sonucu üretilmiştir. Yani teorik bazları vardır. Üstelik çekiç, tornavida, kerpeten gibi bazıları yüzlerce hatta binlerce yıllık evrimden kaynaklanan tasarıma sahiptir.

Takım çantasının kullanımı büyük ölçüde evrenseldir. Beijing’te bir otelin asansörünü tamirde gerekli aletlerle

mutfağınızın musluğunun onarımı için ihtiyaç duyduklarınız hemen hemen aynıdır.

(...) Bir işletme bilimi kütüphanesini veya tamir atelyesini oradan oraya taşıyamazsınız ama takım çantanızı kaptığınız gibi olay yerine veya fırsat alanına koşabilirsiniz. Çantanın kendisi gibi bu yapıt da kolay taşınabilir, sık kullanılabilir olmayı amaçlıyor. İçindeki aletler de birlikte çalıştıklarınızla kolay paylaşabilir nitelikte. Nitekim, bir şantiye veya projede herkesin bir takım çantası olması gerekmez. Tek bir takım çantasının içindeki aletler kolaylıkla elden ele dolaşabilir, dönüşümlü kullanılabilir. Ben de 'Liderin Takım Çantası'nın onu kullanışlı bulan okurlar tarafından iş üstünde paylaşılmasını, sayfalarının kıvrılmasını, satırlarının altının çizilip sayfa kenarlarına içindeki doğru ve yanlışları işaret eden notlar düşülmesini arzuluyorum."

Hocasının Kon-Tiki Notu

Cem Kozlu, yaşamı sırasında birçok ustadan feyz ve ders aldığını söylüyor. Ama sonra dönüp şöyle diyor:

"Yine de asıl ustam, pirim, hocam bir tane. Benim yirmi, onun elli iki yaşında olduğu günlerden aramızdan ayrılincaya kadar bana her mektubunda 'Pek sevgili evladım, bir numaralı arkadaşım' diye hitap eden, yazları dümen tutmasını, kışları yüzmeyi öğreten, daha ilkokuldayken Rize'den İskenderun'a Türkiye'yi görmemi sağlayan babam, Kaptan'ımız. Umarım, hayatını vakfettiği İş Bankası'nda birkaç kuşak yöneticiye ışık tuttuğu ve ruhlarını ısıttığı gibi, aşağıdaki satırların arasında da sevecen, verici varlığını hissedebilirsiniz."

Kozlu sonra babasının Kalamış'taki evlerinde ilkokuldayken kendisine kış günü halı üzerinde yüzme öğretmesini anlatıyor. Yüzmeyi hayal ederek yüzme öğrenişini aktarıyor. Ve babasının kendisine imzalayıp sunduğu Pasifik'te heyecanlı bir sal yolculuğunu anlatan Kon-Tiki kitabının kapağının içine düştüğü notu aktarıyor:

“Sevgili oğlum Cem’e

Kon-Tiki kahramanları gibi azimkâr, çalışkan, mert, cesur ve arkadaş canlı olman temennilerimle.”

Babası 1963 yılında bir yıllık değişim programıyla AFS öğrencisi olarak Amerika'ya giderken de kendisine çok uzun bir checklist veriyor.

“...Hiç vaktim yok. onun için mektubumu kısa tutamadım.”

Cem Kozlu, net yazmanın net düşünmek anlamına geldiğini belirterek 1973'te ilk işe başladığı dönemle ilgili bir anısını anlatıyor:

“Procter and Gamble'da göreve başladığım 1973 yılında Harvard Business Review dergisinde yayınlanan bir makale PG'nin bana öğretmeye çalıştığı az ve öz öneri sistemiyle örtüştü. Firma, karmaşık konuları damıtılıp bir, bilemediniz iki sayfalık bir öneri notuna indirgenmesini istiyordu. Bunu başarmak için sadece düşüncelerinizi netleştirip, odaklandırmak yeterli değildi. Onları özet ama etkileyici biçimde, temiz bir üslupla kağıda dökmeniz de gerekir. Bu gayret bana Voltaire'e atfedilen bir anekdotu hatırlattı. Büyük düşünür bir dostuna yazdığı mektuba şöyle başlamıştı: ‘Çok sıkışığım. Hiç vaktim yok, Onun için mektubumu kısa tutamadım.’

Yoğun bir tempoda meramını en özlü şekilde kağıda dökebilmesi için insanın durup, düşüncelerini karmaşıklık ve kamuflejdan arındırması, işin özüne odaklanması, olayın dinamiklerini ilk önce kendi kafasında basite indirgemesi gerekiyor. Sonucu kağıda dökmek de düşünce akışını disipline ediyor, kişiyi sadeliğe ve netliğe zorluyor.”

Kısa Dönemli Uykunun Yararı

Kozlu, yoğun çalışma dönemleri içinde yorgunluğu aşmak için kısa dönemli uykuların yararını anlatıp örnekler veriyor:

“Konu yorgunluktan açılmışken bir başka konuya da değinelim: Öğle uykusu hatta genel olarak uyku. Vehbi Bey herkese kısa bir öğle uykusunu önerirdi. Churchill’in savaş boyunca sık sık kestirdiği, hatta bazen çok geç vakte kadar yatağından çıkmadığı bilinir. Ben Vehbi Bey’in sistemini uygulayamadım ama bazen öğle üstü bastıran rahavetle de mücadele etmeye kalkmadım. Her ofisimde iki üç kişinin yan yana oturabileceği bir kanepede bulundurmuyumdur. Uyku bastırıldığı takdirde kapımı kapatıp on beş-yirmi dakika uzanınca göz kapaklarımdaki pasın dağıldığını görmüşümdür.”

Yaptığı Bir Yanlış Atamanın Basit Nedeni

Kozlu, liderin, toplantının fiziksel ortamının doğru seçilmesi gerektiğini anlatırken yaptığı bir hataya da değiniyor:

“Bir yurtdışı atamada bana önerilen isimler yerine, ağırlığımı koyarak kendi tercih ettiğim müdürü tayin ettim. Oysa o müdür çok başarısız oldu ve görevden geri

alındı. Şaşırdım, üzüldüm ve ekibime 'ben bu hatayı nasıl yaptım?' diye sordum. 'Basit' dediler.' Seçtiğiniz arkadaş haftalık İcra Komitesi toplantılarında daima sizin tam karşınızda oturuyor, sizi pür dikkat dinliyor, her dediğinizi not alıyor ve sık sık sizin söylediklerinizi onaylarcasına kafa sallıyordu. Vücut dili bilinçaltınızı etkiledi."

Bu, Kozlu'ya, lider için toplantının fiziksel ortamına da duyarlı olmasını, önem vermesini öğretmiş. "Örneğin yuvarlak masa etrafında yapılan toplantı başta patronun oturduğu dikdörtgen masadan daha az hiyerarşik hava yaratır. Ben, oturma düzeninden kaynaklanan hatayı THY'de sözünü ettiğim olayda yaptım," diyor.

Kitabın Bütününü Anlatamayacağıma Göre...

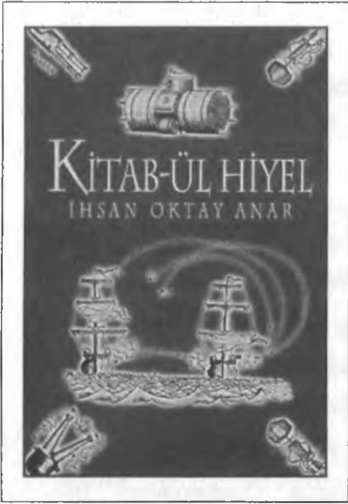
Burada size kitabın bütününü aktarmam mümkün olmadığına göre. İki temel bölümden oluşan kitapta bu bölümlerde neler anlatıldığını aktarayım.

Birinci bölümde 'Checklist', 'Veri Toplama', 'Analiz ve Öneri', 'Tartışma', 'Karar', 'Planlama', 'Execution', 'Takip' bölümleri yer alıyor. Ve bunların hepsi örneğin karar 'Kral ve Kâhin' gibi alt başlıklarla sunuluyor.

Kitabın ikinci bölüm başlıkları ise 'İyi Lider', 'Kötü Lider', 'Takım Oluşturma', 'Güven', 'Liderin İletişim Araçları', 'Anlam ve Değerler', 'Direnc ve Azim' olarak düzenlenmiş.

Cem Kozlu'nun deneylerinden toplumda yöneticilik yapan herkesin yararlanacağı düşüncesini taşıdığımı söyleyerek bu yazımı noktalamak istiyorum.

BİZ BİLİMİ YETERİNCE SEVEMEDİK

Son yüzyıllarda bu topraklar üzerinde bilimsel gelişmelere hep “Bir acayip adamın yaptıkları” gibi bakılmış. Ortaçağ Avrupa’sındaki birtakım kitapları inceleyerek de olsa insanlığın en önemli düşüncesi “uçmak” fikrine kafasını takarak çabalayan Hezarfen Ahmet Çelebi, “bir ürkütücü iblis” olarak görülmüştür. Aynı şekilde kendi füzesiyle uçup, barutu bitince açtığı kanatlarla padişah huzuruna konmayı ba-

şaran Lagari bir oyunbaz olarak tanımlanmıştır.

Bilim ve teknoloji alanındaki başarı uluslararası rekabet yarışında en önemli belirleyicilerden birisi olarak ortaya çıkıyor. Bilimsel gelişmelerin sağlanabilmesi büyük oranda AR-GE araştırmaları için fonların ayrılmasını gerektiriyor. O nedenle artık yarış uluslararasıda olmaktan da öte bölgesel ittifaklar arasında olmaya başladı.

Bugün artık sadece bilim ve teknolojiyi üretmek yeterli değil. Bilimsel ve teknolojik araştırma sonuçlarını toplumun faydasına sunabilmek de en az o oranda önem taşıyor. Ve bu yapılanın ekonomik olması gerekiyor.

Einstein eğer atomu parçaladığında bu sadece ölümcül bir bombanın aracı olarak başarılımış bir sonuç getirseydi, herhalde çağımızın Frenkeştayn'ı olarak anılmaktan başka ona bir değer verdirmezdi. Başka bilimsel alanlarda getirdiği faydalarla atomun parçalanması Einstein'ı bizim belleklerimize dünyaya “dilini çıkaran sevimli bir ihtiyar” halinde kazıdı.

Yenilik ve Yetkinlik

Bilim ve teknolojinin insanlığın refahı için kullanılması iki önemli sözcük gündemde yer alıyor. Bunlardan birisi yenilik. Ya da başka bir deyişle yenileme.

Diğeri ise yetkinlik. Bilimin toplumsal fayda sağlayabilmesi için bu iki sözcükle özetlenebilecek gelişmenin sürekli kılınması gerekiyor. Bu sağlanabilirse bilim ve teknoloji insanların refahlarını artıran bir araç olma özelliğini kazanabiliyor.

Nerede birden gelişen bir ulus ya da bölge ile karşılaşırsanız, orada mutlaka yenilik ve yetkinlik arayışı içerisindeki bir yatırımın var olduğunu görürsünüz.

Dünyaya bir şeyler yapmak için gelmiş birtakım insanların önce tekil ve yalın ama ardından mutlaka ortak bir çaba içinde hareketlerine tanık olursunuz.

İşte Sözüümüz Bu Nuktada Başlıyor

“İşte sözüümüz bu noktada başlıyor. Son yüzyıllarda bu topraklar üzerinde bilimsel gelişmelere hep “Bir acayip adamın yaptıkları” gibi bakılmış. Ortaçağ Avrupa’sındaki birtakım kitapları inceleyerek de olsa insanlığın en önemli düşüncesi “uçmak” fikrine kafasını takarak çabalaayan Hezarfen Ahmet Çelebi, “bir ürkütücü iblis” olarak görülmüştür. Aynı şekilde kendi füzesiyle uçup, barutu bitince açtığı kanatlarla Padişah huzuruna konmayı başaran Lagari bir oyunbaz olarak görülmüş.

Padişahın çocuğunun sünnet düğünü sırasında Haliç’ten timsah biçimindeki denizaltını çıkarıp, ağzını açtığı anda rakkaseler ve çalgıcılar çıkaran ilk denizaltı, o düğünün hoşluğu olmaktan öte bilimsel bir gelişmenin başlangıcı olmamıştır.

Bu olayların Evliya Çelebi gibi bazı abartmalı bilgileri de aktaran, hayal gücünü de yazdıklarına katan yazarlar tarafından dile getirilmiş olduğunu söyleyen bazı bilim adamları bu olayların hiçbirinin gerçekleşmediğini de öne sürüyorlar.

Bizim tarihimiz bu topraklar üzerinde üst üste konularak yüceltilebilecek birçok çabanın, bilimsel gelişmenin gömülüp kaldığı üzerinin küllerle örtüldüğü iddialarına da yer veriyor.

Birçok buluşun yenilik ve etkinlik içerisinde toplumsal refaha giden yolun basamakları haline getirilmeden unutulduğu da biliniyor, kabul ediliyor...

Kitab-ül Hiyele

Kitab-ül Hiyele genç bir bilim adamının, felsefeci bir öğre-

tim üyesinin ikinci romanı. İhsan Oktay Anar'ın ilk romanı "Puslu Kıtalar Atlası" gibi kısa sürede ikinci baskısını yapan bu ikinci romanı Kitab-ü Hiyel'de tarihi olayları içeriyor.

Yafes Çelebi ile onun kölesi Calûd'un ilginç buluşlarının çift uçlu bıçağın, bugünün carier ya da tanklarının büyük babası içerisinde korunaklı bir şekilde her yöne ateş edebilen askerlerin bulunabileceği debbabenin, su üstünde seken mermiler atan düşani ve palankete, zülkarneyn gibi aletlerin bulunduğu bir dünya bize bu roman içerisinde sunuluyor.

Yafes Çelebi'nin silahlarla donatılmış Tahtelbahir adlı Saltanat kayığı ile Üsküdar'da öğle namazına giderken önüne çıkmak ve onu şaşırtmak isteğinin saatini kurmadığı için başarılammaması dile getiriliyor. Sonra ardından gelsin ölümle bile sonuçlanabilecek zorluklar...

Hep Parasızlık

Parasızlığın her yeni buluş için çok ilginç maceralara neden olduğu hikâyeler kimi zaman, "Delisakal İzzet Efendi dünürü Kız Halil Çelebi'nin Tabanıyassızade Tiryaki Beşir Bey'e naklettiğine göre," bize aktarılıyor. Kimi zaman ise Divane Selim Efendi'nin ya da Seyis Ali Efendi'nin naklettiği hikâyeler olarak dile getiriliyor.

Çok önemli buluşlar ya parasızlığa takılıyor ya da rüşvet almadan imza atmayan bürokratlara. Ama çok maceralı yollardan da geçilse, güzelim buluşlar hayata geçiriliyor.

İhsan Oktay Anar, bu kitabında çizimlerle de Yafes Çelebi'nin buluşlarını görsel olarak da gözlerimizin önü-

ne seriyor. Anar romanında döneme uygun düşecek bir yapıda Evliya Çelebi üslubunu kullanıyor. Kendine özgü bir dil tadına ulaşıyor.

Sahiden Bilim Tarihinde Söz Konusu mu?

Anar'ın anlattıkları bize iki ünlü roman üzerine yapılan tartışmaları anımsattı. Bunlardan birisi Kemal Tahir'in Devlet Anası üzerine olanları, diğeri Hasan İzzettin Dina-mo'nun Kutsal İsyan'ı üzerine tartışmaları. Çünkü bu iki kitaptaki olaylarda "Tarihi gerçeği mi yansıtıyor, yoksa romancıların kendi hayal güçlerinin esas alındığı kendi gerçeklerini mi?" şeklinde tartışmalara neden olmuştu.

Kitab-ül Hiyel'deki buluşlar gerçekte tarihimizde yer alıyor mu? İnsan ne kadar hayal ürünü gibi görünse de bu soruyu kendi kendine sormaktan geri duramıyor.

Doğal olarak bunu kendinize sorduğunuz zaman bu konunun uzmanı olmadığınız için bir yanıtınız olamıyor. O nedenle ben bir bilim tarihçisi dostuma aynı suali yönelttim.

Geçen yüzyıllara ait bazı bilimsel çalışmaların roman-cının hayal gücüyle birleşmesi sonucunda yaratılan bir kahraman mı söz konusu idi? O dostumun söylediği kadarıyla bu topraklar üzerinde değilse de 7. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar Arapça kaynaklarda ve İslam ülkelerinde birtakım buluşlar olduğu ve bunların kayda alındığı biliniyormuş. Bunlardan bir bölümü oralardan alınmış ve ekleme çikarmalarla bir sonuca varılmış olabilirmiş.

Öyle ya da böyle Kitab-ül Hiyel sanki bir Evliya Çelebi okur gibi keyifle okunan, dili güzel anlatımı güzel bir kitap.

DOĞU VE BATIYI İÇİNDE ÖZÜMLEMİŞ BİR AYDIN

Okimi zaman sınır ötesi-
ne bir taş atarak, “çok
önemli bir siyasal ey-
lem” yaratabilen bir entelektüel-
di. Kimi zaman en yerleşik doğ-
ruların, doğru olup olmadığını
topluma tartıştıracak bir aydın.
Ama sanırım en önemli özelliği
doğu ile batıyı kendi benliğinde
bütün önemli değerlerini gizli
tutarak taşıması, bunu çok de-
rin bir bilgi birikimiyle öğrenci-
lerine aktarabilmesiydi.

Edward Said, 1935 yılında Kudüs'te dünyaya geldi. Ve kendi topraklarıyla bağını hiçbir zaman unutmadı. Kültürden müziğe, felsefeden edebiyat eleştirisine, poli-
tikaya kadar her alanda düşündü, Colombia Üniversite-
si'nde dersler verdi, konferanslara katıldı, kitaplar yazdı. 2003 yılında ölümüne kadar bir doğulu entelektüel ola-
rak, batılı değerleri özümsemiş olarak kendini kanıtlamış,
çevresinde büyük bir hayran kitlesi oluşturmuştu.

Konferansların Kitabı...

Edward Said, Jonathan Cole'ün, "Colombia felsefe temaları" konferanslar serisinin içerisinde yer alan konferanslarını daha sonra gözden geçirerek hümanizm ve demokrasi kavramlarını ele alan bir çalışma yapmış. Bu çalışmalarını sivil bir heyecanı içerisine katarak, hem bir tarihsel hümanizm sergilemesi yapmış, hem de birçok güncel olayı 11 Eylül gibi gelişmeyi bu kavram ışığında tahlil etmiş.

Edward Said, 11 Eylül'ün etkisinden söz ederken, "Amerika'daki ve muhtemelen dünyanın başka yerlerindeki ortam ve koşullar, 11 Eylül 2001'de yaşanan ve hepimiz açısından uğursuz sonuçlar doğuran olaylardan sonra önemli ölçüde değişmiş bulunuyor. Kuşkusuz, değerlendirmelerimi sunarken bu gelişmeleri de dikkate alacağım, fakat burada Amerika'nın -şimdi tekrarlamaya gerek duymadığım apaçık sebeplerden dolayı- gerçekten özel bir konuma taşındığını bir kez daha vurgulamak isterim," diyor.

Edward Said'in Konumu...

Edward Said kendi konumunu da çok açık ve net bir şekilde kitap içerisinde aktarıyor. Bunu yaparken yaklaşık 40 yıl görev yaptığı üniversiteyle ilişkisini de ortaya koyuyor:

"Ben Filistin insan hakları mücadelesi içerisinde aktif bir şekilde yer almama rağmen, Colombia'da hiçbir zaman batı insani bilimlerinden, özelde ise Batı Edebi-

yatı ve müziğinden başka bir konuda ders vermedim ve ömrüm vefa ettiği sürece bu yolu takip etmeye kararlıyım. Fakat aynı zamanda, en azından benim açımdan, bütün ortamı baştan aşağıya değiştirecek derecede köklü dönüşümleri de getiren çok sayıdaki etkenle birlikte yeni bir milenyumda yol alırken, hümanizmin geçerliliğini yeniden ele alma, yeniden irdeleme ve yeniden formüle etme anının da geldiğini düşünüyorum.

Ve bunun ardından hem çeşitli düşünürlerin yaklaşımlarını ele alıp değerlendirmeler yapıyor hem de birçok yönden kendi değerlendirmelerini ortaya koyuyor. Sanırım bu noktadan başlayarak Edward Said'in hümanizm üzerine değerlendirmeleri içerisinde bazı çarpıcı bölümleri alt alta sıralayarak, düşünürün konuya nasıl bir yaklaşım içerisinde olduğunu sizinle paylaşmalıyım: "Hümanizm pratiği ile katılımcı yurttaşlık pratiği arasında hiçbir çelişki yoktur. Hümanizm, kabuğuna çekilip geride durmayla ve dışlamayla ilgili bir şey değildir. Tam tersine, hümanizmin amacı, insan emeğinin, insanın kurtuluş ve aydınlanma enerjisinin ve -aynı derecede önemli olmak üzere- insanın kolektif geçmişi ve şimdiki yanlış okumaları ve yanlış yorumlamalarının ürünü olarak daha fazla sayıda meseleyi eleştirel irdelemeye tabi tutmaktır. Gözden geçirilip revize edilmez, düzeltilmez ya da tersine çevrilmez bir yanlış yoruma tarihte asla rastlanmamıştır."

Bugünün Dünyasını Doğru Tanımak...

Yazar bugünün dünyasını doğru tanımlamak için, dünyanın değerlendirmeleriyle hareket edilmemesi gerekliliği

vurguluyor. Ulusal kimlik kavramının nasıl ele alınması gerektiğini ortaya koyarak şöyle diyor:

“Dünya eski devirlere kıyasla çok daha bütünleşmiş ve demografik bakımdan karışmış bir hale geldiğinden, ‘ulusal kimlik’ kavramının da yeniden ele alınıp gözden geçirilmesi gerekmektedir; yakından bilgi sahibi olduğum bir sürü yerde de bu revize etme sürecine girilmiştir. Kuzey Afrika’dan gelen Müslümanlar, Ortadoğu’dan gelen Kürtler, Türkler ve Araplar, Doğu ve Batı Hintliler ile çeşitli Afrika ülkelerinden gelen kadınlar erkekler, Britanya, İsveç, Fransa, İtalya ve İspanya ile Avrupa’nın başka ülkelerinin kolektif çehresini ebediyen değiştirmiş durumdadırlar. Çeşitli milletler, ırklar ve dinlerden meydana gelen olağanüstü karışımlar, Latin Amerika’nın farklı tarihlerini oluştururlar. Hindistan, Malezya, Sri Lanka, Singapur ve diğer Asya ülkelerine baktığımızda da pek çok Afrika ülkesinde rastlayacağımız derecede, olayların normal akışında birbiriyle barış içinde yaşayıp ilişkiye geçen korkunç çeşitlilikle bir diller ve kültürler yumağıyla yüz yüze geliriz. Burada önemli olan nokta, ondokuzuncu yüzyıl siyasal düşüncesinden miras kalmış olan bu bagajla birlikte, birleşik, tutarlı ve homojen bir ulusal kimlik nosyonunun yeniden ele almıyor olmasıdır ve bu değişim süreci toplum ile politikanın her alanında hissedilmektedir.”

Kendi Öğrencilerindeki Değişim...

Edward Said, bu kültürel buluşmayı ve değişimi Columbia Üniversitesi’ndeki öğrencileri açısından da yaşa-

dığını, bir diğer konferansı içerisinde şöyle dile getiriyor:

“Benim Colombia’daki derslerimin ve öğrencilerimin bileşimi bile, çarpıcı bir değişimle, 1963’te ilk dersleri verdiğim sınıflarda ‘beyaz erkek öğrenciler’in ezici ağırlığından şimdiki derslerime devam eden ‘çok etnik kökenli ve çok dilli erkek ve kız öğrenciler’e kaymış durumdadır. İnsani bilimler eskiden Antik Yunan ve Roma ile İbrani kültürlerinin üstün klasik metnlerinin incelenmesi şeklinde anlaşılırken, şimdilerde gerçekten çok kültürlü kökene sahip çok daha rengârenk bir izleyici kitlesinin, evvelden ihmal edilen ya da hiç adı sanı duyulmamış halklar ve kültürlerin, yine eskiden Avrupa kültürlerinin işgal ettikleri ‘temizlenmiş alan’a girmeye başlamalarını hararetle destekledikleri evrensel düzeyde kabul gören bir olgudur.”

Bloom ve Huntington’a Eleştiri...

Edward Said, Bloom ve Huntington’un görüşlerini hümanizm çerçevesinde ele alırken eleştirel bir yaklaşımda bulunuyor:

“Bloom, halka açık konferanslarda sorulara açık cevap vermeyi hemen her zaman reddetmiştir. O, başka argümanlarla bağ kurmayı reddeder, sadece kesin ifadelerle monolog yapar, kendi söylediklerini olumlar, tekdüze şekilde kendini tekrarlar. Bu durumda kendini poh-pohlamaktadır; Hümanizmin, Samuel Huntington’un medeniyetler çatışması teziyle olduğu gibi bu türde de bir gelişigüzellikle de ilgisi yoktur. Bu yaklaşımların ikisi de kültürler ve medeniyetler hakkında, onları ilginç kılan şeyleri kökten yanlış kavramışlardır. (...) Bloom ve

Huntington gibi savaşkan otoriterlerin, günümüz kanonundaki figürlerin pek çoğunun geçmişin isyankarları olduğunu unutmamaları son derece koniktir.”

Ve ardından neden bu değerlendirmeyi yaptığını şu anlatımla ortaya koyuyor:

“Kapsamı bizim kültürümüzün, bizim dilimizin, bizim anıtlarımızın erdemlerine yurtseverce övgüler düzmekten ibaret kalan gerçek bir hümanizm olamaz.

Hümanizm tarihteki dil ürünlerini, başka dillerde ve başka tarihlerde ortaya çıkarmış dil ürünlerini anlamak, onları yeniden yorumlamak ve onlarla baş etmeye çalışmak için insanın dil yetisinin devreye sokulmasıdır. Benim güncel ilintisini kavradığım kadarıyla, hümanizm ‘Biz’im her zaman bildiğimiz ve hissedip düşündüğümüz şeylerin pekiştirilmesi ve olumlanmasının yolu değil, tersine bize metalaştırılmış, paketlenmiş, tartışılmaz sayılan ve kesinlikle eleştirel olmayan bir yaklaşımın kodlaştırılmış sabitlikler (bunlara ‘klasikler’ başlığı altında toplanmış şaheserlerde geçenler de dâhildir,) halinde sunulan şeylerin çoğunu sorgulama, onları tersyüz etme ve yeniden formüle etmenin aracıdır.”

Bir Önemli Gereklilik...

Edward Said farklılaşmanın önemine konuşmalarının çeşitli bölümlerinde değiniyor. Biz, bunlardan birini buraya aktaralım:

“Benim iddiam, hümanist araştırma, okuma ve yorumlama çalışmalarının ayırt edici özelliğinin, gerek este-

tik eserlerde gerekse filozoflar, entelektüeller ve kamusal şahsiyetlerin açıklamalarında alışıldık olanı alışılmadık olandan, sıradan olanı sıradışı olandan ayırt edebilme yeteneğinde kendini gösterdiğiidir. Hümanizm bir ölçüde genel kabule direniştir ve her türlü klişe ile düşünmeyen dile karşı koymayı gerektirir.”

Sonra bir alıntı ile bu farklılaşmanın boyutunu ve hümanistler için de bir özeleştirme gerekliliğini şöyle ortaya koyuyor:

“Walter Benjamin’in uygarlığın her belgesinin aynı zamanda bir barbarlık belgesi olduğu düsturunu hiç aklımızdan çıkarmayalım. Hümanistler de bu düsturun tam olarak ne anlam ifade ettiğini özellikle görebilecek kişiler olmalıdırlar. Hümanizmin bugün olduğu yer de burasıdır.”

Olmazsa Olmazlardan Biri...

Edward Said bir yandan okumanın hümanizm için olmazsa olmaz olduğunu, öte yandan hümanizmi değerlemeyen hiçbir lafın söylenemeyeceği iddiasını şöyle dile getiriyor:

“Hümanizm okumayla ilgili, perspektifle ilgili bir şeydir ve hümanistler olarak yürüttüğümüz faaliyetlerde, bir alandan yani insan deneyimleriyle ilgili bir sahadan başka bir sahaya geçmekle ilgilidir. Ayrıca, hümanizm, o dönemin bayrağının veya ulusal savaşının getirdiği kimlikler pratiğiyle ilgili bir şeydir. Alternatif bir kimliğin bu şekilde kullanılması, okuduğumuz ve metin parçalarını başka

parçalarla ilişkilendirdiğimiz ve dikkat gösterdiğimiz alanı onunla ilgili başka halkaları da içine alacak şekilde genişlettiğimizde yaptığımız şeydir. Benim insani bilimler ve hümanizm hakkında sevdiğim her şey, onsuz gerçek bir edebiyatın olamayacağı, onsuz edilmeye değer hiçbir lafın söylenemeyeceği ve koruyup teşvik etmeye layık bir insanlık tarihi ve eyleminin söz konusu edilemeyeceği şeklinde ve ancak bireyin kendisinde başlayabilecek şekilde inatçı bir inanca dayanmaktadır.”

Son Bir Alıntı ile Kapatmak...

Evet, yazının son bölümüne geldik. Son bir alıntı ile noktalamak istiyorum. Bunun için de editörün kitabın arka kapağında yer verdiği alıntıyı size aktaracağım:

“Hümanizm, tüm sınıf ve kökenlere açıktır; hümanizm, demokratik bir akımdır; ayrıca hümanizm, bir ifşaat, keşif, özeleştirici ve kurtuluş sürecidir. Hatta hümanizm, eleştiridir ve bu eleştirici, gücü ile etkisini, demokratik, seküler ve açık karakterinden alır.

Hümanizmin özü, insanın tarihini, istisnasız hepimiz açısından kesintisiz bir kendini anlama ve kendini gerçekleştirme çabasında yatar. Onun için hümanistlerin çıkış noktası dildir. Onun için okur olmak, hümanizmin temel özellikleri arasında yer alır ve yine aynı sebeple, yazar-entelektüeller, durum tanımı yapmanın yanında, olayların gidişatına etkin müdahale imkânlarını sezmek durumundadırlar.”

KAFASINI İŞLETMELERE TAKMIŞ ADAM

Rüştü Bozkurt ile dostluğumuz yaklaşık 40 yıla dayanınca sürekli birbirimizin düşüncelerini dinleyip irdelediğimiz, yazıp çizdiklerimiz, Anadolu'daki konuşmalarımızda birbirimizin fikirlerinden yararlanmamız son on yılın ürünü. Ve giderek artan bir tartışma ve birlikte olmayı yürütüyoruz. O nedenle bazen onun bir yazısını okurken, "acaba bu konuyu kaç kez tartıştık?" diye düşünürüm.

Bu Kitapta Bizim Yüzlerce Tartışmamız Var...

O, okumayı-okurken yazıların altını çizmeyi, notlar çıkarmayı, bu notları arşivine almayı çok sever. Ama bu notlar hiçbir zaman bir yığma, öylesi bir yerlere koyma ile sonuçlanmaz. Bir konuda kendisinden bilgi istendiğinde hemen arşivinden notlarını çıkarıp ortaya koyar. Paylaşmaktan hoşlanır. Şimdi Rüştü Bozkurt'un "İşleyen Kurumlar Yaratmak" kitabını okurken onun daha önce bir bölümünü okuduğum yazılarıyla yeniden karşılaşır-

ken görüyorum ki, bu kitap çerçevesindeki fikirlerde biz onunla yüzlerce kez tartışmışız. Bu tartışmalarımızın bir bölümünde, bazı işletmeciler, sanayi odası yöneticileri, yazar dostlarımız Erdoğan Alkin, Mithat Melen, Kenan Mortan da bulunmuş. Ve bu tartışmalarda en çalışkanımız hep Rüştü Bozkurt olmuş. Bozkurt, değişime ve gelişmeye inancını ortaya koyarken, “mutlak doğru yoktur. Varsayımlara göre doğru vardır. Zihni modelinizin varsayımlarınızı değiştirirseniz doğrularınız değişir,” görüşüne inanır. Bu nedenle kuram bilmenin çok önemli olduğunu düşünür. Sürekli kendi doğrularını irdeler. Yeni okuduklarıyla, gördükleriyle, yeni tartıştıklarıyla kendi doğrularının ne oranda değişmesi gerektiğini araştırır. Bunaltıcı bir araştırmacı kimliğe sahiptir.

Neden “İşleyen Kurumlar Yaratmak” Başlığı...

Bana göre bu kitaba bu adı vermesinde son aylarda okuduğu ve sık sık tartışma gündemine getirdiği, konferanslarda anlattığı bir araştırmanın büyük etkisi olsa gerek. Bu araştırmaya göre, “Ulusların başarısı için coğrafi konum yeraltı ve yerüstü kaynakları mı, ekonomi politikaları mı, işleyen kurumlar mı daha büyük etki sağlar?” sorusuna yanıt aranıyor. Şimdi bu konuda Bozkurt’un “Etkili olan kurumlardır” yazısından bazı bölümleri buraya aktaralım:

“Dünyamızda çok değişik toplumlar yaşıyor, bu toplumların dilleri, inançları, renkleri, kültürleri, gelişmişlik düzeyleri farklı. Ekonomideki gelişmenin farklılığı akademik çevrelerin de uygulamacıların da ilgi alanı.

Kalkınmanın bir 'coğrafi zenginlik' sorunu olduğunu, toprakları, akarsuları, madenleri zengin, iklimi uygun ülkelerin daha kolay kalkınacağını ileri sürenler vardır. Bir başka yaklaşıma göre ise kalkınmanın itici gücü 'iyi ekonomik politikaları belirlemek ve uygulamaktır.' Günümüzde ise kalkınma sorunu çok değişik bir yönüyle ele alınmaktadır. Yeni yaklaşıma göre ekonomik büyümeyi özendiren, zenginliği artıran, 'işleyen uzun ömürlü kurumlar'dır; etkin kurumlara sahip olan toplumlar zenginleşmektedir."

Bozkurt işleyen kurumları olan toplumların belli ortak özellikleri olduğuna inandığını belirterek şöyle diyor:

"İşleyen kurumları olan bütün toplumlar, net bir amaç ve aşılabilir bir hedefe sahip. İkinci adımda yaratılmak istenen sonuca götüren bir stratejiye ihtiyaç var. Üçüncü adım, ihtiyacı cevaplayan yapıların oluşturulması. Dördüncüsü, işleyen ve hızlanan süreçlerden oluşuyor. Beşincisi, kurumun varlığını sürdüren bir rutine sahip olması gerek. Altıncısı, rutini aşan yaratıcı yenilik katkısından oluşuyor. Yedincisi, kendini yeniden üretme mekanizmasının oluşturulması gerekiyor."

Görüldüğü gibi Bozkurt, alıp kabul ettiği bir sonucu tekrarlamakla kalmıyor. Bunu aktarırken mutlaka dağarcığından, arşivinden, bilgi birikiminden bir şeyler katarak okuruyla tartışmaya giriyor. Bunu yaparken kendisiyle en önemli tartışmamız, anlatımının yoğun olması. Bozkurt, birçok yazısını tekrar okumak gerekliliğini taşıyacak bir şekilde yoğunlaştırarak kaleme alıyor.

Üzerinde Durduğu Kavramlar...

Bozkurt dönem dönem, farklı kavranılan alıp irdelese de uzun süredir işlediği konular içersinde mutlaka, işleyen kurumlar, kaynak kullanımı, bilgi ve bilginin topluma açık kullanımı, envanter, metot, farklılaşma, değişim, planlama, fizibilite, rekabet, hukukun üstünlüğü gibi kavramları ele alıyor. Ayrıca, 'Etiler kavgası', 'Koyun ekonomisi' gibi kavramları da sık sık işletmelerdeki olumsuzlukları açıklarken kullanıyor. Bir öğretmen okulu hocasının metot konusundaki ilk ders notunu da sık sık tekrarlıyor: "Metot o kadar önemsizdir ki, işin aslını etkiler..."

Rüştü Bozkurt'un kavramlara önem vermesi kadar, kavramları anlaşılır ve açık kılmak için bir çabası var. Bu kitap içersinde de bunu sık sık görüyoruz. Kavramların herkes tarafından aynı tanım içersinde algılanmasının önemini sık sık ortaya koyuyor. Yaptığı bir başka anlatım türü de toplumun bilinen gerçekliği üzerine anlatımını inşa etmesi. Bazen bilinen gerçekliğin yanlışlığını ortaya koyarak, yabancılaştırma unsurunu öne çıkarıyor. Örneğin, bilinen atalar sözü, "Allah her çivi çakandan razı olsun," sözünü alıyor. Hepimizin irdelemeden doğru kabul ettiğimiz bu sözün, yanlışlığını ispatlıyor: "Allah her çivi çakandan razı olmasın. Doğru çivi çakandan razı olsun. Yanlış çivi çakan, israfa yol açandan razı olmasın," diyor. Ya da bir zorluğu anlatırken, "çobanın niyeti olsa, tekenin taşağından süt çıkarır," diyerek denenmesi gereken yolların önemini ortaya koyuyor.

Metot Üzerine...

Şimdi Rüştü Bozkurt'un "İstihbarat ve Metot Bilgisi" yazısından bir bölümü birlikte okuyalım:

"O çekirdek becerilerden biri, düşüncelerime göre en önemlisi, 'metot bilgisi'dir. Canlının en küçük yapı taşı hücredir. Yüksek kapasiteli mikroskoplarla bilim insanları bu hücrelerin yapısını, davranışlarını inceliyorlar. Hücre bilimcileri önemli mesafeler aldılar ama daha önlerinde çok uzun ve ince bir yol olduğunu biliyor ve söylüyorlar. Illinois Üniversitesi'nde çalışan bilim insanımız Ahmet Yıldız, hücreler üzerinde çalışan, bilim dünyasında adını duyuran biri. Bu yazı kapsamında Ahmet Yıldız'ın yaptıklarından çok, metodunu anlatmak istiyorum size. Yıldız, Myosin V molekülünün ayağına, verici görevini üslenmek üzere boya molekülleri yerleştiriyor ve bu moleküllerin pozisyonunu 1 nanometre çözünürlükte gözlemliyor. Böylece ayakları boyanan molekül adım atarken izleniyor ve bacaklarının tıpkı insanlarda olduğu gibi, gövdeye oranla her adımda iki katı ilerlediği saptanıyor. Bu ilk kez kullanılan orijinal bir teknik. Diğer araştırma tekniklerine göre 20 katı daha az hata yapılmasına olanak veriyor. Ayrıca bu yöntem, bütün motor proteinler ve diğer biyolojik mekanizmaların hareketlerinin incelenmesini sağlıyor. Operasyonel ve stratejik istihbaratınızı nesnel ölçülerle 'bilgiye' dönüştürürseniz; bir de 'iş yapma metodunuzu' gözden geçirerek, rakiplerinize göre sizi bir adım öne taşıyacak olanı geliştirirseniz, hukuk kuralları içinde rekabet yaratmanın temel sorunlarını çözmüş olursunuz. Buraya kadar anlattıklarımın çıkartılabilecek temel ders şöyle:

Önce istihbarat yapılanmasını dikkate almalıyız. Ayrıntı bilgisine sahip değilsek, ya işi 'abartmanın' tuzağına düşeriz, ya da 'küçümseme'nin caydırıcı motivasyonunu yaşarız. İkincisi 'metot bilgisi' gerekli... İş yapmanın metodunu sorgulamayan birisinin başarı şansı az. Her iki yöntem aracının ülkemizde iki engeli var: Birincisi, ülkemizde yaygın biçimde alışkanlıkları kolay sanma saplantısı... Diğeri de, 'düşünce darboğazını' aşamamış olma. Bu iki sorun hem istihbaratın bir iş aracı olarak önemini küçümsemeye neden oluyor, hem de metod bilgisi üzerinde yoğunlaşarak, daha etkin çalışma biçimleri geliştirme özenini ortadan kaldırıyor."

Sonuç Çıkarma Yol Gösterme...

Rüştü Bozkurt okuduklarından tartıştıklarından notlar çıkararak sonuca giderken, sürekli olarak alanda işletmelerle ilgili gözlemlerini de buna katarak, yol gösterme, çözümler üretme, bu çözümleri uygulamada sınaama alışkanlığını sürdürüyor. Bu nedenle de birçok işletmenin 'çok parlak' projeleri Rüştü Bozkurt'un irdelemesiyle anlamını yitirebiliyor. Bir konuyu detaylandırmada Bozkurt, ince eleyip sık dokuyor. Şeytanın ayrıntıda gizli olduğunu bilerek, ayrıntıda bilgi sahibi olmayanın komplo üreteceğini iddia ediyor. Sanırım buradan sonra sözü uzatmadan Bozkurt'un bir konuya yaklaşımını ve detaylara verdiği önemi de belirten "Bilgi ekonomisinde kavrayışın önemi" başlıklı yazısını buraya aktararak aradan çekilmek uygun olacak:

“Filozof diyor ki: ‘Biri seni ilk kez kandırıyorsa, yüzde yüz o suçludur. Aynı kişi seni ikinci kez kandırıyorsa, suçun yarısı senin yarısı da kandıranındır. Eğer üçüncü kez kanıyorsan, suçun yüzde yüzü senindir.’ Yönetici taassubunun toplumların ilerlemesini, aydınlanmasını, zenginleşmesini ve refahını etkilediğini bize öğreten örnekler tarihimizde yeteri kadar çok. İlkokuldan üniversiteye kadar, ülkemize matbaanın geç gelmesinin yarattığı olumsuzlukları açıklayan öyküleri dinleyerek büyüdük bizler. Matbaa olgusu çok gerilerde kaldı. Şimdi dönüp yeni şeyler söyleme zamanı. Temel soru da şöyle olmalı: Bilgi ekonomisinin yarattığı fırsatları değerlendirmede üçüncü yanılının neresindeyiz?

Kimseyi yormadan söylemek istiyorum: Matbaa geç geldi; çünkü Çin’den alınan bu tekniği geliştiren Batılı toplumların bilerek gelişmeyi bize geç yansıttığını söyler, bu, ‘bizim ilk yanılığımız’ diye kendimizi avutabiliriz. Sanayi devriminin karar ve kurumlarını geç kavradık, ikinci yanılığı da öyle yaşadık. Eğer bilgi ekonomisini de geç kavrarsak, kendimizden başka suçlayacak kimse kalmaz. Drucker’ den, Tofler’e, Naisbitt’ ten Gorbon Brown’a, Mark L. Lengnick’ ten Bili Clinton’a Felipe Gonzales’ ten Putin’ e değişik düşünce insanından derlediğimiz bilgi ekonomisinin 21 eğilimini sunmakta yarar olduğunu düşünüyorum. Konuyla doğrudan ilgili olmayanlar ya da bu tür analizleri önemsemeyenler,... ‘Birbirine yakın şeyler, daha fazla kategorize edilse iyi olurdu,’ diyebilir ya da ‘... bunların bizim günlük sorunlarımızın çok ötesinde fantastik düşünceler olduğu’ eleştirisi yapılabilir.

Ne denirse densin, bilgi ekonomisindeki temel eğilimlerin ülkemizdeki mal ve hizmet üreten bütün kuruluşların güncel ve ivedi sorunu olduğuna inanıyorum; bu “büyük bütün” kavranmazsa, ‘üçüncü yanılgı’ kaçınılmaz olur ve gelir kapımızı çalar, diyorum.

1. Küresel ekonomideki değişmelerle yüzleşen, onun üstesinden gelmeye uğraşan liderlerin altını çizdiği gibi, geleceğin fırsat kapılarını esneklikle açmanın koşulları insanlık tarihinde hiçbir zaman bugün yaşandığı kadar bütün toplumlara eşit biçimde sunulmamıştı. Bilgideki fırsat eşitliği, giderek güç kazanan bilgi ekonomisi, sanayi çağındaki gibi sadece birkaç yüz kişinin potansiyeli ile değil, kitlelerin potansiyelini açığa çıkarıyor; bunu refah yaratmanın yeter şartı haline getiriyor.
2. Bilgi ekonomisinin ürünleri, öğrenen, kullandıkça tükenme yerine kendini yeniden üreten, iyileşen ve zenginleşen; tahmin edilebilir, iç ve dış dinamiklerle etkileşim içinde olan, hatırlayabilen ve kişilere özgü karakteri giderek güç kazanan özelliklere sahip.
3. Bilgi ekonomisinde teknoloji, ‘simgesel ürünler’ yaratmak için kullanılıyor, bu nedenle ürünler sınır tanımaksızın her yere kolaylıkla ulaşıyor, sadece üretenleri değil, bütün insanlığı etkiliyor.
4. Bilgi ekonomisinde, üretimin temel girdileri olan insan emeği, ilgi, metot, makine, malzeme, para

ve yönetimin artık fabrika odaklı üretim döneminde olduğu gibi belli mekânlara toplanmasına gerek kalmıyor.

5. Bilgi ekonomisinin 'tanımlanmış ve kesin sınırları' yok.
6. Bilgi ekonomisinde teknoloji, fiziksel varlıkları sanal varlıklara dönüştürebilme gücüne sahip.
7. Bilgi ekonomisi her anlamda 'karşılıklı-bağımlılık' ilişkilerini artırıyor; yaygınlaştırıyor ve derinleştiriyor. Üretim, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin iç bütünlüğünün yarattığı kurumlar, sanayi devriminin ilişkilerinden çok farklı ilişkiler ve farklı davranışlar gerektiriyor.
8. Bilgi ekonomisinde, değer yaratma zincirinin her halkasında, kuruluş-çalışanlar, kuruluş-teknoloji, kuruluş-müşteriler arasındaki dikey ve yatay ilişkilerde "aracılar" hızla tasfiye oluyor, yüz yüze birincil ilişki önem kazanıyor.
9. Bilgi ekonomisi, sanayi devrimi boyunca kalın çizgilerle birbirinden ayrılan sektörlerin yapısını çözüyor, endüstriler, kuruluşlar, birimler ve teknoloji arasındaki sınırları kaldırıyor.
10. Bilgi ekonomisinin sanayileşme döneminin kitle ekonomisinin koşullarını yerine getirebildiği gibi, aynı zamanda bireysel taleplere de hızlı yanıt veriyor, bu gelişmeyi ister 'kişiselleşme', isterse 'kitlesele uyarlama', olarak adlandırın, hepsi aynı kapıya çıkıyor.

11. Bilgi ekonomisinin gerek ve yeter şartları, sürekli değiştiği için, fiyat-maliyet dengeleri 'dinamik fiyatlamayı' temel araç haline getiriyor.
12. Bilgi ekonomisi, temel olarak 'tam zamanında ilişkiye' dayanıyor; bu da genel olarak endüstrinin, özelinde sektörlerin karşılıklı bağımlılıklarını artırıyor. Özellikle grev benzeri dış faktörlere karşı 'ortak tavır' öne çıkıyor.
13. Bilgi ekonomisinde işyerinin karlılığı, işletme için faktörler-bağlı değişkenlerden-, işletme dışı faktörlere- bağımsız değişkenlere- kayıyor.
14. Bilgi ekonomisinde teknolojiye kolay ulaşılabilirlik ve teknolojinin yarattığı 'kalite homojenlisi' ürününüzü satmak için 'marka ve imajı' önemli bir araç haline getiriyor.
15. Bilgi ekonomisinde teknoloji ömürleri, ürün ömürleri, envanter, ömürleri sürekli kısalıyor, bu nedenle 'yatırım yönetimi' ve 'üretim yönetimi' için geleneksel kuramsal yaklaşımların değişmesi gerekiyor.
16. Bilgi ekonomisinin yarattığı iş çevresinde faktör koşulları talep koşulları, geri alan ve geri veren sektörler arasında karşılıklı-bağımlılık ilişkileri, rekabet sistemini ve rakip stratejilerini değiştiriyor.
17. Bilgi ekonomisinin geçerli olduğu yerlerde, 'rakip' ve 'müşteri' algılaması değişiyor. Telefonla ulaştığınız her yerdeki üretici 'potansiyel rakibiniz', tüketici de 'potansiyel müşteriniz' oluyor.

18. Bilgi ekonomisi, insan hareketliliğinin artması, eskimiş değerleri, ön-yargıları, yerleşik doğruları gözle gören, sözle dinleyen insanların artması nedeniyle insanların ve ulusların imajı farklılaşıyor.
19. Bilgi ekonomisinde sosyal örgütlenmelerin temelini oluşturan 'değerleri', 'çıkarılan' bu ikisinin arasındaki 'dengeyi' değiştiriyor. O nedenle farklı bir ilişki biçimi gerekiyor.
20. Bilgi ekonomisinde insanları yolsuzluk ve zenginlik, iyi ve kötü, yararlı ve yararsız vb. algılamasını köklü biçimde değiştiriyor.
21. Bilgi ekonomisi, endüstri öncesinin 'sözel kültürü', sanayi döneminin 'yazılı ve kayıt' kültürünü aşarak; hem sözel hem de kayda dayanan 'ikincil sözler kültür' dönemi yaratıyor.
22. Eğilimler kuşkusuz burada sayılanlarla sınırlı değil... Önemli olan bu eğilimlerle ilgili kafa yor-mak, tartışmak, onların anlamlarını iyi bilmek, etkilerini iyi değerlendirmektir."

KİTAP OKUMAMIŞ BİR HALK OZANININ KİTABI

Başlıkta yer alan hiç kitap okumamışlığı bir olumsuzluk olarak almayın. Neşet Ertaş hiç kitap okumadığını söylüyor ama “Gönül Dağında Bir Garip” adlı kitabındaki değerlendirmelerden de görüyoruz ki, o birçok konuda çok derin düşünceye, bilgiye ve bilgeliğe sahip. Birçok konunun felsefi değerlendirmesini yapabilen, bunu söze, türküye dökabilen bir halk ozanı.

Babası, Aynı Zamanda Ustası...

Ertaş, Abdallardan bir ailenin çocuğu. Abdallar Horasan’dan göç ederek Anadolu’ya gelmişler. Kendilerine kız verilmeyen, erkekleri başı açık gezemeyen, kasketlerini hep gözlerinin üstüne indirip yere bakan, açlık, yoksulluk içinde, geçimlerini düğünlerde, derneklerde saz çalıp türkü söyleyerek kazanan bir grup. Kırşehir’in üç dört hanelik Yağmurlu köyünde yaşayan Abdallardan biri, 1930’lu

yıllarda köylerde saz çalıp çoluğuna çocuğuna bakan Muharrem Ertaş'mış. Neşet Ertaş, bir ozana sorulan "Abdal nedir?" sorusunun yanıtını şöyle aktarıyor:

Abdallığın manasını sorarsan

Evveli Muhammed, Ali Abdaldır

Hakikat ilminin aslın sorarsan

Cümle ululardan ulu Abdaldır.

Muharrem Ertaş'ın söylediğine göre oğlu Neşet "Atatürk öldüğü sene doğmuş". O nedenle Neşet Ertaş kendi doğumunu daha sonraları 1938 olarak kabul etmiş. 5-6 yaşına geldiğinde düğünlerde saz çalan babasının yanında o da köy köy gezmeye başlamış ve babası böylece ilk ustası olmuş. O gezilerden birinde ilk kez bir köyde pekmezle tanışmış.

Neşet Ertaş aile olarak büyük bir yoksulluk çektiklerini söylüyor. "Yoksulluktan şikayet eder miydiniz?" şeklindeki soruyu şöyle yanıtlıyor: "Biz doğduğumuzdan beri yoksulduk. Varlığı görmedik ki yoksulluktan şikayet edelim."

Köçeklikle Başlayan Çalışma...

Neşet Ertaş, babasının yanında gidip gelirken köçeklikle çalışmaya başlamasını şöyle anlatıyor: "Önce zil verdi bana. Oyun havalarına zille eşlik etmeyi öğretti. Ritim duygum gelişti böyle. Zaten bizim Abdallarda öteden beri köçeklik vardır. Bir gelenektir. Çocuklar müziğe de böyle zille başlar. Köylerde, düğünlerde, gezdikleri her yerde, büyüklerin çalıp söyledikleri bozlakları, oyun havalarını,

ne varsa hepsini öyle dinleye dinleye öğrenip gelişir çocuklar. Gittiği yerde boş oturamaz çocuk, ne yapacak? Zil tutacak, gerekirse oyun havasında kalkıp oynayacak. Bu, temeli oluşturur. Bu arada kabiliyeti varsa saz mı, keman mı, beynine ne oturursa, kabiliyetine göre çocuk onu öğrenirdi. Zaten 11-12 yaşında ben de zili bırakıp cümbüşü aldım elime.”

11-12 yaşına kadar geleneklere uyarak etek giyip köçeklik etmiş. Ama bir gün gittikleri Yerköy’de böyle bir gelenek yokmuş. Oradaki düğünde oynarken, kendisiyle ilgili istemediği konuşmalar duyunca, zilleri götürüp babasının önüne koymuş. Bir daha da köçeklik yapmamış. Cümbüş çalmaya başlamış. Sonra keman çalmış düğünlerde... O sırada aşık da olmuş, gezdiği köylerden birinde. Ama Abdala kız vermezlermiş...

O da Kendini Gurbete Vurmuş...

Aşık olunca şiir yazıp kendi kendine besteler de yapmış:

Dane dane benleri var yüzünde

Can alıcı bakışları gözünde

Bin bir tad var edasında nazında

Şu dünya da yardan tatlı var’mola

Ve cebinde 2,5 lira parayla ailesine babasına haber vermeden İstanbul’a gurbete çıkar. Cebindeki 2,5 lira yol parası Kırşehir’den Ankara’ya kadar yeter. O bu durumda ne yaptığını şöyle anlatıyor:

“Evet, daha düğünde çalmadan bağlamamı aldım. Kırşehir’den çıktım. Kırşehir’den Ankara’ya kadar 2,5 li-

ram vardı. Otobüs durağında indim. Orada bir çığırkanın yanına vardım. Ona, 'benim param yok, İstanbul'a gideceğim' dedim. Elimde saz vardı. 'Otur bir çal,' dedi bana. Başka sermayem yok. Otobüslerin, çığırkanların, o hep gelip giden şeylerin arasında saz çalmaya başladım ona. Allah rahmet eylesin, kısa boylu, yüzü yanık bir genç idi. Orada dinledi, minledi. Ama bir yandan da çığırkanlık yapması gerekiyordu. Gidiyordu, çığırkanlık yapıyordu, geliyordu, o gelirken ben bekliyordum, 'çal' diyordu, yine başlıyordum çalmaya, akşama hatta gecenin yarısına kadar, son otobüse kadar gitti geldi, ben her geldiğinde başlıyordum çalıp söylemeye. En son, otobüsün arkasında şöyle bir boşluk olurdu, en son koltukların arkasında, oraya beni verdi. Ayakta İstanbul'a geldim ben işte."

İstanbul'da Açlık Sürüyor...

Neşet Ertaş'ın 14 yaşındaki bu girişimi büyük bir cesarettir. Sirkeci'ye gelip bir otele yerleşir. Aç bir şekilde iş aramaya başlar. "Ne iş olsa yaparım abi..." tavrıyla aç bilaç altı gün geçirir. İkinci üçüncü günden sonra iyice acıktığı için iş ararken artık karın tokluğuna çalışmaya razı olduğunu söylemeye başlamıştır. Ama yine de işveren olmaz...

Altıncı gün Doğubank işhanında bir plak resmi ve Şençalar Plak yazısını görüp elinde sazıyla yazıhaneden içeri girer. Bir süre ayakta durur. İsmail Şençalar, 'ne için geldiniz?' diye sorar. 'Saz çalarım,' der. 'İyi otur işimiz bit-sin dinleyelim,' cevabını alır. O sırada Behiye Aksoy'un yeni plağının dağıtım işleri yapılmaktadır.

‘Çal!’ dediklerinde babasından bir bozlak çalar: “Neden garip garip ötersin bülbül / Yoksa sen de benim gibi karalı mısın?” İsmail Şençalar hemen bir mukavele getirip önüne koyar, “bize plak okuyacaksın. Şurayı imzala!” der. Ertaş, mukaveleyi imzalar. Şençalar, plak başına kendisine 25 kuruş vereceklerini söyler. O açlığını sormasını bekleyerek oturur. O sırada İsmail Şençalar’ın ağabeyi Kadri Şençalar gelir. Plak için mukavele imzaladığını öğrenir. Ona da çalar. Kadri Şençalar, “çalar bu...” deyip, yanına gelip sorular sormaya başlar. Nereden gelip nereye gittiğini, nerede yatıp kalktığını, ne yiyip içtiğini sorar.

İstanbul Pavyonda Bulunan İş...

Kadri Şençalar Ertaş’ı alıp Beyoğlu’na Beyoğlu Saz’a götürür. “Size bir garip getirdim,” deyip, sahneye çıkıp babasının bozlağını çalmasını söyler. O arada Kadri Şençalar şef garsonla konuşup, öğle ve akşam yemeklerini orada yemesi konusunu karara bağlar. Akşam, orada saz çaldıktan sonra da peşin olarak her gün 7,5 lira yevmiye alacaktır. Kadri Şençalar onu daha sonra tramvay durağına götürüp kaç numaralı tramvaylara binerek gidip geleceğini öğretir. Neşet Ertaş pavyonda çalıp söylemeye başlar. Kendisinden türkü isteyenlerden bazıları istek kağıdına 2,5 lira filan sardıkları için kazancı iyidir.

İki yıl kadar bu pavyonda çalıp söyler. Sonra Sarıyer’de Beyaz Park’ta Mediha Demirkıran’ın kadrosundan teklif alır. 35 lira yevmiye ile oraya transfer olur. Bir yaz mevsimi orada çalışır.

Arada bir uğradığı bir saz evinde Orhan Gencebay ile tanışıp arkadaş olur. Şemsi Yastıman'la da arkadaşlık edip, onun Beşiktaş'taki saz evine de gidip gelmeye başlar. Orada birlikte pilav yiyip, saz çalarlar. Ancak, Beyaz Park'ta önce Şemsi Yastıman'ı düşünüp, sonra kendisini işe aldıkları için onunla araları açılır. Ertaş, "onun istendiğini bilseydim, gitmezdim. Ondan dolayı o pilavdan da olduk. Meğer o gidecekmiş oraya. Ben bilmiyordum" diye anlatır bu olayı.

Bir Başka Cesaret Örneği...

Neşet Ertaş, İstanbul'a gelmeden önce, daha küçük yaşta, dayısı Hacı Taşan'ın Yurttan Sesler'de radyodan bir türkü çaldığını duyar. Bunun üzerine hemen sazını alıp Ankara'ya gitme kararı verir: "Evdeki sazımı alıp gittim. (...) Nihayet Muzaffer Sarısözen'i gördüm. 'Ne istiyorsun?' dedi. 'Yurttan seslerde misafir olarak çalmak istiyorum' dedim. Baktı küçük bir çocuk gördü. 'Sen adresini bırak biz seni çağırırız' dedi. Ben adresimi bırakıp döndüm. Bekledim aylarca, arayan soran yok. Tekrar gittim. Bu sefer Emin Aldemir beni gördü. 'Ne arıyorsun?' dedi. Yurttan Sesler'de misafir olarak çalmak için geldim' dedim. Beni aşağı indirdi bir yere. Dinledi ve dedi ki, 'Yarın Yurttan Sesler'de çalacağın için memleket'e telefon edebilirsin.' Hayatımda duyduğum sevinçlerin en büyüğü oldu o anda bende. Ertesi güne kadar kuşlar uçuşu yüreğimde. Ertesi gün oldu, sabah saat altı buçukta Yurttan Sesler başlayacak. Ben taa beşte gelmişim oraya. Bekliyorum, bekliyorum... Ne arayan var, ne soran,

ne gel diyen, ne git diyen. Saat altı oldu, daha arayan soran yok. Hayatımda en çok daraldığım, sıkıldığım anda o gün oldu. Nihayet oradan göbekli birisi geliyor yavaş yavaş. Beni arıyor diye ben onun yanına vardım. 'Siz misiniz?' dedi. 'Hee' dedim, döndü öbür tarafa. Ben ondan önce gidiyorum, nereye gittiğimi bilmiyorum, bilmediğim halde. Nihayet öyle bir yere vardık. Oturuyorlar. Yurttan Sesler. Çalanlar öyle, okuyanlar öyle oturuyor. Muzaffer Sarısözen'in önünde bir masa var. Şuraya bir sandalye koydurmuş. 'Emin Bey'in tavsiye ettiği siz misiniz?' dedi bana Muzaffer Sarısözen. "Estağfurullah Efendim" dedim. Beğenirsek bir hava çaldıracağız' dedi. Orta yere karşısına oturttu beni Muzaffer Sarısözen. Hadi orada bir bozlak:

Geleli gülmedim ben bu cihana

Şu âlemi başıma yarıdır dar eden

Giriftar olmuşum bunca isale

Çektiğim ah ile zardır yar eden

deyince herhalde çalıp söylediğimi beğendi. Fakat bir kelimeden espri yakaladı, 'ishal mi oldun çocuğum' dedi bana. 'Hayır efendim' dedim. 'Çocuğum halk bunu böyle anlamaz, ishal olmuş beller seni. Bunun başka sözü var mı?' dedi. 'Var' dedim. "Ee, onu söyle" dedi. Bu sözü hiç unutmuyorum. (...) Onun için de bugüne kadar çalıp söylediğim türkülerin içinde halkın anlamayacağı hiçbir kelime, harf yoktur. Muzaffer Sarısözen'in bu sözleri kulağıma küpe oldu."

Zeki Müren Kafasını Duvara Vuruyor...

Neşet Ertaş, bir zaman Zeki Müren'in gazino kadrosunda da yer almış. Ama hemen hemen hiç karşılaşp konuşmamış. Bir gün Zeki Müren kendisini çağırınca yeni bir program için diye düşünmüş. Gitmiş. Gazino patronu ve Zeki Müren viski içiyorlarmış. Kendisi de rakı içmeye başlamış. Ertaş, 45 dakika çalıp söylemiş onlar içerken. Konuşma yok. Ertaş, rakının dublelerini üçledikten sonra iki saat aralıksız çalıp söylemiş. Zeki Müren sazın bir yerinde "Aman aman yandım aman!" diye bir mayaya girmiş.

Ertaş, o anı şöyle değerlendiriyor: "Benim orada iki saat üç saat çaldığım, söylediğim türkülerin hepsini teraziye koysan, dibe vururdu benim çaldıklarım; onun, 'Aman aman yandım aman' diye aldığı o mayanın karşısında. Mecnun haliyle o da yedi bizi tabi. Ondan sonra 'Zahide'ye geçti. Aynı ağızdır ikisi de.' Zahide'ye başladı, birinci kuplesini okudu. Ama ikinci kuplesinde ben yakaladım, beni affetsin, ruhundan af diliyorum, nur içinde yatsın Zeki Müren, beni affetsin, 'Olamaz böyle şey' dedi. Kafasını yanındaki duvara nasıl vurduğunu bilemem. Duvar değil de tahta vardı oturduğu yerde. Oraya nasıl vurduğunu ben anlatamam. Karşısındaki adam da demiyor ki vurmayın kafanızı. Kesinlikle, en ufak, kimse tek kelime söylemiyor ona. Nasıl vurdu onu ben anlatamam, beni affetsin diyorum. O vuruşu gözümün önüne geliyor, bu noktada her zaman af diliyorum onun ruhundan. Ve öyle bir şey işte... Sabah beşe kadar mıydı neydi bilmiyorum, sabaha kadar orada olduk."

Sonra köylerine gelip ağabeyine okuma yazmayı öğrettikten sonra o da kendi başına okuma yazma öğrenir. Bu nedenle “kitap okumaya ekmek parası peşinden koşmaya fırsat bulamadım” diyen Neşet Ertaş’ın bu sözlerini olumsuz görmediğini tekrarlamak istiyorum. Eğer siz kitabını, kendisini, yetiştiği çevreyi, yaşamını anlattığı söyleşisini okursanız, benim bu söylediklerime çok daha fazla inanacaksınız sanırım...

Biz burada noktayı koymayalım ve sözü yine onun bir dörtlüğüne bırakalım:

Zaman sana uymaz boşa çalışma
Gel kardaş zamana uymasını bil
El akıyla gezip boşa dolaşma
Biraz da kendine gelmesini bil.

LİDERLER ABDİ İPEKÇİ'YE DİYOR Kİ...

12 Ekim 1969 seçimleri öncesinde Milliyet Gazetesi'nde Abdi İpekçi siyasi parti liderleriyle bir dizi konuşma yapıyor. AP lideri Süleyman Demirel ile başlayan konuşmalar, CHP lideri İsmet İnönü, YTP Genel Başkanı Yusuf Azizoğlu, BP Genel Başkanı Hüseyin Balan, GP lideri Turan Fevzioğlu ve TİP lideri Mehmet Ali Aybar ile sürüyor. İpekçi'nin konuşmak istediği iki lider daha var, MHP lideri Alparslan Türkeş ile seçim gezileri nedeniyle görüşemiyor, MP lideri Osman Bölükbaşı görüşmesi ise hasta olduğu için gerçekleştirilemiyor.

Abdi İpekçi seçimlerden sonra bir kez daha liderlerle bir araya geliyor. Seçim öncesinde konuştuğu altı liderle bir kez daha konuşma yaparken, bunlara seçimler öncesi konuşamadığı MHP lideri Alparslan Türkeş'i de ekliyor. Seçimler sonrası konuştuğu lider sayısı böylece yediye çı-

kıyor. MP lideri Osman Bölükbaşı ile seçimler sonrasında yine konuşma fırsatı bulamıyor.

Ant Kitaplaştırıyor...

Abdi İpekçi'nin bu söyleşileri kısa bir süre sonra 1969 yılının Aralık ayında ANT Yayınları arasında yayınlanıyor. ANT Yayınları bu konuşmaları niye kitaplaştırdığını ortaya koyarken ilginç bir yaklaşımla değerlendiriyor:

“Bugün Türkiye'nin kaderi üzerinde söz sahibi olan siyasi partilerin görüşleri zaman zaman çeşitli biçimlerde açıklanmış, fakat genellikle önceden hazırlıklı yapılan bu açıklamalar partilerin gerçek kimliklerini ortaya koymaktan uzak kalmıştır. Milliyet Gazetesi Genel Yayın Müdürü Abdi İpekçi, 12 Ekim 1969 seçimleri sırasında parti liderleriyle yaptığı röportajlarda bu barajı aşmış, ustaca sorduğu sorularla liderlerin asıl görüşlerini, yurt sorunları üzerindeki bilgi seviyelerini, içine düştükleri çelişkileri açığa çıkartarak teyple tespit etmiştir. (...) Liderler Diyor ki'nin Türkiye'nin siyasal, ekonomik ve sosyal hayatında bundan sonraki gelişmeleri sağlıklı biçimde değerlendirmek isteyenler için çok yararlı bir belge olacağına inanıyoruz.”

Hazırlanmış Bir Soru Tekniği...

Kitap, Abdi İpekçi'nin bütün liderlerle yaptığı konuşmalar öncesinde çok ciddi bir hazırlık dönemi geçirdiğini, kendi kafasında her röportaj için öğrenmek ve aktarmak istediklerini çok iyi belirlediğini gösteriyor. Çoğunlukla bir ana soru uzun olarak yöneltiliyor, onun ardından konuşma sırasında yönlendirici küçük ara sorular geliyor.

Yer yer doğrudan herhangi bir konudaki kendi özel görüşünü, yorumu ortaya koyarak onun üzerine soru bina ediyor. Bunu yaparken, “bundan şöyle bir sonuç çıkmaz mı?” ya da “ama bunun sonucunda şu anlama gelen bir sonuçla karşı karşıya kalmaz mıyız?” gibi açıklamaların ardına görüşünü yerleştiriyor. Her liderden öğrenmek istediği 5-6 temel konu ve onların çevresindeki konular üzerine sorular yöneltiliyor.

Ayrıca, parti liderlerine sadece kendi partileri konusunda sorular yöneltilmiyor. Onların rakipleri diğer partiler hakkındaki düşüncelerini de çeşitli sorularla öğrenmeye çalışıyor. Doğrudan cevap verilmeyen, kaçılan hallerde farklı sorularla istediklerini öğrenmeye çalışıyor. Kaçış yolu bırakmamak istiyor...

Okuyucu Daha İyi Algılasın Diye...

Konuşmaların bir başka özelliği de İpekçi'nin bütün siyasi liderlere eşit mesafede durduğunu gösteren bir üslup kullanması. Ayrıca, yer yer okuyucunun havayı daha iyi koklayabilmesi için ilginç parantez içi notlar vermekten de kaçınmıyor. Örneğin bunlardan biri şöyle; (Bu sırada Seyfi Öztürk, Cihat Bilgehan, Mehmet Turgut, Sabit Osman Avcı, Talat Asal ve İsmet Sezgin mülakatın yapıldığı odaya girerler.)

Demirel konuklarını buyur ederken Abdi İpekçi tepkisini şöyle dile getirir: “İsterseniz ben müsaade isteyeyim.” Demirel'in “hayır, hayır. Ben suallerinizi cevaplandırmaya devam edeceğim. Onlar bizi dinlesinler. Beyler sizler de şöyle gelin,” şeklinde olunca konuşma kaldığı yerden devam ediyor.

Ama bu belgeci ve sergileyici üslup, Abdi İpekçi'nin okuyucudan hiçbir şey saklamadığını, okuyucunun daha iyi algılaması için her tür bilgiyi ona aktardığını ortaya koyuyor.

Genç Siyaset Bilimci Olmak Var...

Türkiye güncel olaylarla gelişmelerle çok yakından ilgilenen, yoğunlaşan bir ülke. Ama aynı oranda düne, yakın tarihe baktığı söylenemez.

O nedenle insanın yer yer, “ah keşke genç bir siyasetbilimci olsaydım. Bu konular üzerine yoğunlaşabilseydim,” düşüncesi geçiyor içinden. Düşünün bir kere, bir siyasetbilimci otursa, “darbeler öncesinden son seçimleri ele alıp partilerin tutumlarını” incelese, bize ne güzel bilgiler sunar. Ya da “1945'ten bu yana Türk siyasetinde çatışma ve uzlaşma” konusunu özel örneklerle ele alıp aktarsa, bugüne bile ne kadar önemli dersler çıkarabileceğimiz bir sonuç elde eder.

Ama Türkiye'de özellikle yakın dönemle ilgili siyasal çalışmaların sayıları bir hayli az. Bu konuda yapılan yayınlar iki elin parmaklarını geçmiyor. Türkiye'de anı yazma geleneği, alışkanlığı da olmadığı için, yakın tarihle ilgili olarak en yoğun yapılan yayınlar gazetecilerin o dönemde yaptıkları çalışmalar ya da daha sonra yakın dönemle ilgili yaptıkları araştırmalar oluyor. Bunların bir bölümü kitaplaştırılrsa da bir bölümü sadece gazete sayfaları içersinde tefrika edilmiş olarak kalıyor.

Abdi Bey'in Pazar Söyleşileri...

Bu açıdan bakıldığı zaman Milliyet'in Abdi İpekçi'nin uzun bir süre sürdürdüğü pazar sohbetlerini düzenleyip kitap haline getirmesinde büyük yarar var. Çünkü İpekçi o sohbetlerinde dönemin öne çıkan çeşitli meslek gruplarından insanın görüşlerini kendi sorgulama yöntemiyle ortaya koyuyordu. Abdi İpekçi tarafından yapılan bu haftalık sohbetler bugün farklı alanlarda, benzeri haftalık sohbet alışkanlığının doğmasına sebep oldu. Bugün de çeşitli gazetelerde benzeri sohbet örnekleri sürüyor.

Ama bizim burada sözünü ettiğimiz, Abdi İpekçi'nin konuklarını konuşturarak bir döneme tanıklık edebilecek bir başka çalışmayı ortaya koymak. Çünkü bizler o dönemde Vehbi Koç, Ertuğrul Soysal ve Nejat Eczacıbaşı gibi sanayicilerle yapılan sohbetlerle onların hayata bakışlarını öğrenirdik. Prof. Dr. İdris Küçükömer gibi toplum düşünce modellerini zorlayan, değiştirmeye çalışan kişilerin çok ilginç anlatımlarına yine Abdi İpekçi'nin bu pazar sohbetlerinde tanık olurduk.

Bu açıdan 1970-80 döneminin bir aynası niteliğindeki bu söyleşilerin toplanmasında ve kitaplar halinde belli düzenlemelerle okurlara ulaştırılmasında büyük fayda var. Bu çalışma belki siyasetbilimcilerin yeterli olmayan çalışmalarının yerini alacağı gibi, onların yeni çalışmalara yönelmesine de temel teşkil edebilir.

Değişimi Görmek İçin...

Abdi İpekçi'nin 12 Ekim 1969 seçimleri sırasında yaptığı bu söyleşiler de birçok alanda değişimi görmek

mümkün. Örneğin seçim öncesi yaptığı konuşma sırasında Abdi İpekçi koalisyon konusu üzerinde de duruyor. Biz bu noktada aradan çekilelim ve söyleşide yer alan bölümü birlikte okuyalım:

“— Bu seçimlerde aynı durumu muhafaza edebilir misiniz?

— Bu defa 12 Ekim gösterecek ne yapacağını. Bir tahmin yapmıyorum. Tahmin yapan arkadaşlarım var, onlar size daha iyi malumat verirler. Ben onlara sormuyorum bile.

— Bir koalisyon çıkabilir mi?

— Çıkmamasını ümit ederim.

— Çıkarsa ne yaparsınız?

— Ben size gayet açıklıkla söyleyeyim; bir koalisyon, Türkiye'yi fevkalade güç şartlar içine götürür. İktisadi bakımdan götürür, siyasi bakımdan götürür, idari bakımdan götürür. Koalisyon Türkiye'yi felç eder. Ama millet koalisyona karar verirse, yine milletin bileceği iş o. Ve açıklıkla söylüyorum: Koalisyon Türkiye'de başlamış olan, gelişmekte olan bir hamleyi fevkalade zor duruma sokar.”

İpekçi, bunun üzerine ısrarla, “size yakın olan partilerden herhangi biriyle iktidarı sağlayacak koalisyon kurmak mümkün olsa dahi, o zaman büyük mahzurları yine bu kadar tehlikeli görür müsünüz?” diye üsteliyor. Demirel yine benzeri değerlendirmeler yaparken, konuşmayı dinleyen AP yöneticileri partilerinin yüzde 50'nin üzerinde oy alacağını, alamasalar bile yüzde 47 oranında oy

alarak hükümeti kuracağını iddia ediyorlar. Ve seçimlerin sonucunda da iddia ettikleri gibi AP'liler 260 sandalye elde ederek tek başlarına iktidar oldular. Ama bilindiği gibi ardı sıra Demokratik Parti ayrışmasını yaşadılar. Adından da 12 Mart 1971'de AP iktidardayken askeri darbe gündeme geldi.

Değişimin Bir Başka Yüzü...

Burada değişimin bir başka yüzüne bizim mesleğimiz açısından bir olumsuzluğa da değinerek bu kitap tanımına son verelim: Abdi İpekçi'nin seçimler öncesi ve seçimler sonrası siyasi liderlerle yaptığı konuşmalardaki tutum, tam anlamıyla halk adına siyasi liderlerin düşüncelerini açma çabası içerisinde geçiyor. Kendisinin hiçbir şekilde bir seçimi, yan tutması, taraf olması söz konusu değil. Bu tutumu son dönemlerdeki seçim öncesi yayınlarla karşılaştırdığımızda, bugün içinde bulunduğumuz durumun hiç de günümüze yaraşır bir tutum olmadığını görüyoruz. Abdi İpekçi'nin 'Liderler Diyor ki' kitabı bu açıdan da bizim için mesleki bir ders kitabı niteliğinde. Mesleki etiğin korunması ve savunması düşüncesindeki genç meslektaşlarımızın hepsinin bu kitabı alıp okumaları ve siyasiler karşısında nasıl nesnel bir tutum içerisinde kalınarak, sadece halkın tarafında tarafsızlıktan uzak kalmadığını görmeleri gerekir...

PARA-KREDİ KURUMLAŞMASI VE MERKEZ BANKASI

İlhan Tekeli ve Selim İlkin birçok ortak çalışmaya imza atmış iki yazar. Onlar hiçbir konuyu durağan, yaşandığı dönem içersinde ele almıyorlar. Konuyu bütünüyle gözden geçirip, bir tarihi süreç içersinde yerine oturtuyorlar. Merkez Bankası çalışması da öyle. Osmanlı'dan Merkez Bankası'nın kuruluş aşamasına kadar geçen süreç ele alınıyor.

Kitabın kısa adı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Bu büyük başlığın üstünde ise 'Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama' cümlesi yer alıyor. Kitaptan söz edilirken ise kısaca "Merkez Bankası Tarihi" deniliyor. Oysa kitabın ince bir tarih işçisi olan yazarları İlhan Tekeli ve Selim İlkin bu çalışmalarında Osmanlı'dan bu yana para kredi sisteminin kurumlaşmasını ele alıp, Merkez Bankası'nı bu bütün içersinde yerine oturtmuşlar.

Geniş Bir Perspektif İçersinde Bakma Alışkanlığı...

İlhan Tekeli ve Selim İlkin birçok ortak çalışmaya imza atmış iki yazar. Onlar hiçbir konuyu durağan, yaşandığı dönem içersinde ele almıyorlar. Konuyu bütünüyle gözden geçirip, bir tarihi süreç içersinde yerine oturtuyorlar. Merkez Bankası çalışması da öyle. Osmanlı'dan Merkez Bankası'nın kuruluş aşamasına kadar geçen süreç ele alıyor. Kuruluş çalışmaları yaklaştıkça hazırlanan raporların örneklerine, belgelere, yöneliniliyor. Titiz bir araştırma, belgeleme, üst üste koyma ve sonuç...

Çalışmayı önemli kılan özellik bu. Siz şu tarihte Merkez Bankası şöyle kurulmuşu öğrenmiyorsunuz. Osmanlı'dan bu yana gelen bir gelişme içersinde, para kredi kurumlarında neler olup bittiğini görüyorsunuz. Osmanlı'da sistemin nasıl işlediğine tanık oluyorsunuz. Devletin para arzını düzenlemesi, biriktirmesi ve saklamasının yöntemini öğreniyorsunuz. Para uzak mesafelere o dönemde nasıl gönderilir, toplumun hangi katmanlarının para ve kredi ile ilişkileri nedir, bu konularda bilgi sahibi oluyorsunuz. Sonra Merkez Bankası'nın kuruluşu ile tanışyorsunuz.

Osmanlı'da Gezinti Yaparken

Osmanlı'da yaptığımız gezintide Kanuni Devri'nden başlayarak Hazine-i Humayun'un Yedikule'de olduğunu öğreniyoruz. Fethedilen yerlerdeki arazilerin hazineye aktarılan savaş ganimetlerinin beşte biri oranındaki devlet hissesinin, yabancı hükümdarlardan alınan ganimetlerin bir iç hazinede Enderun Hazinesi'nde toplandığına tanık oluyoruz.

Osmanlı'da ikinci saklama alanları ise bedestenler olarak karşımıza çıkıyor. Kentte konutların sıkışık dokulu ahşap yapılar olması ve çıkan yangınlar nedeniyle konaklardaki değerli eşya ve paranın saklanması taş yapılar olan bedestenlerde gerçekleştiriliyordu. Bedestenler içerisinde tüccarların ve kıymetli birikimleri olanların sandıkları vardı. Sandık bir anlamda batıdaki "kasa" teriminin karşılığıydı. Ayrıca, bu korunmada pasban denilen özel bekçi sistemi de yer alıyordu.

Osmanlıda devletin para akımı iki yönlüydü. Birisi devletin topladığı vergilerin İstanbul'a gönderilmesi. İkincisi ticari mal akımlarının karşılığında doğacak paranın nakli.

Mültezimler aracılığıyla devlet adına toplanan paralar 16. yüzyılda belli merkezlerde toplanıyordu. Mart ve Ağustos irsaliyesi ile nakit olarak korunmalı bir şekilde İstanbul'a gönderiliyordu. Mısır gibi uzak yörelere ise yılda bir kez irsaliye yapılıyordu.

Para naklini azaltmak için devletin o yörede tüccardan aldığı malların parası toplanan paradan ödenirdi. Örneğin yeniçeriler için çuha almaya Selanik'e giden görevli para götürmez, aldığı çuha için tüccara yörede toplanan paradan alabilmesi için yazı verirdi. Tüccar onu mültezimden alır, kağıdı mültezim merkeze iletirdi.

17. yüzyıl sonundan başlayarak Mısır, Bağdat, Diyarbakır gibi uzak eyaletlerin ödemeleri kısmen nakdi, kısmen de tüccar üzerinden çekilen poliçelerle yapılmaya başlandı. Bu ticari mal akımını para nakline gerek kalmadan yapılması sonucunu doğurdu.

Kredi Talepleri ve Sarraflık

İlkin ve Tekeli paranın saklanması ve naklinin ardından Osmanlı'da kredi kurumlarını ele alıyorlar. Kredi taleplerini toplumdaki birikimleri değerlendiren tüccar ve sanatkâr katmanının bir üyesi olan sarraflar gerçekleştiriyordu. Bunlardan bir bölümü Hazine-i Has, yani Padişah'ın hazinesine başvurarak, mali durumlarının incelenip uygun bulunmasının ardından, ehliyetli oldukları kararıyla sarraf oluyorlardı. Bunlar hazine listesine alınıp kendilerine birer kuyruklu berat veriliyordu.

Bu hakkı elde eden sarraflar para değiştirme, teminat mektubu verme, borç senedi kırma ya da iskonto etme, borç verme gibi işleri yapabiliyorlardı. Bunun karşılığında ise arbitraj geliri, teminat verdiği iltizamın gelirinden pay, kırdığı senet ya da verdiği borçtan faiz geliri elde ediyordu.

İkinci grup sarrafların ise sermayeleri sınırlıydı. Bu grup hazine tarafından tescil edilmezdi. Köşe başı sarrafı denilen bu türün yeterince işlevi olmazdı.

Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan hazine sarraflarının çoğunluğu Galata'da toplanmıştı. Bu sarraflar bir koruyucunun kanatları altında çalıştıkları için onların isimleriyle anılırlardı: Safiye Sultan'ın sarrafı Ester Kara, 2. Selim'in müteferrikası Yasef Nassi, Sokullu'nun sarrafı Mikel Cantacuzesoz.

Osmanlı'da yöneticilerle sarraflar arasında iki tür ilişki söz konusuydu. Bir bölümünün elinde birikimleri vardı. Bunların işletilmesini sarraflara verirlerdi. Bir kesiminin ise kredi talebi olurdu.

Ama bu koruyuculuk özellikle verilen borcun tahsili sırasında önem kazanırdı. Örneğin ünlü sarraf Yasef Naksi, Fransa kralına verdiği borcu geri alabilmek için 2. Selim'i aracı kılmıştır. Gayrimüslim sarraflar askeri ve ilmi sınıftan kişilerin birikimlerini üç türlü değerlendirirlerdi. Murarakabe yolu tüccara belli bir kar karşılığı borç para verilmesi yöntemiydi. Selemde çiftçinin tarladaki ürününe borç verilirdi. Borçlu borcunu harmanı kaldırdıktan sonra ürün vererek öderdi. Murabaa ise daha ziyade Doğu Anadolu'da uygulanan bir yöntemdi. Bu sistemde borç ödenmezse, borçlu kendisi dâhil bütün varlığını alacaklı kişiye vermek durumunda kalabilirdi.

Bir Hızlı Geçiş

İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in 550 sayfalık kitabını böylesi bir yazıda özet olarak bütün yönleriyle anlatmak ve aktarmak mümkün değil. Ancak, size kitabın anlatımı ve olaya bakışını anlatabilmek için yukarıda bir bölümünü kendi anlatımımızla özetledik.

Kitapta Osmanlı döneminde sözünü ettiğimiz yapının ardından diğer gelişmeler ele alınıyor. Tanzimat sonrası para kredi sistemindeki değişimler, bankaların kuruluşu ve Düyun-u Umumiye ile esham borsasının kurumlaşması konularına yer veriliyor.

İkinci Meşrutiyet döneminde ulusal bankacılığa geçiş, Cumhuriyet sonrası İş Bankası'nın kuruluşundan sonra onunla birleşecek olan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın kuruluşu anlatılıyor. Ardından o dönemde kurulan Türk Milli Bankası, Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası, Os-

manlı Ticaret Bankası, Türkiye Umumi Bankası'nın içinde yer aldığı 15 bankanın kurucuları, sermaye yapısı ve özellikleri bir tabloda dile getiriliyor.

Kurtuluş Savaşı döneminden Merkez Bankası'nın kuruluşuna kadar geçen dönem ve bu dönemdeki değişimlerin ele alınmasının ardından Merkez Bankası'nın kuruluşu inceleniyor. Konu fikri gelişimi, raporları ve uygulamaya geçişi içerir şekilde değerlendiriliyor.

Bir Gazete ve Bir El İlanı

Merkez Bankası'nın kuruluşu ve halkın kuruluşa katılması isteği genç Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıl içindeki birçok olay gibi büyük bir coşku ile gerçekleşti. İsterseniz bunu Hakimiyet-i Milliye gazetesindeki bir ilan ve sokaklarda dağıtılan bir el ilanını okuyarak görelim. Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki ilan şöyle diyor:

“Vatandaş, Cumhuriyet Merkez Bankası'na hissedar kaydına başlandı. Bankaya iştirak en yüksek bir vatan borcudur.”

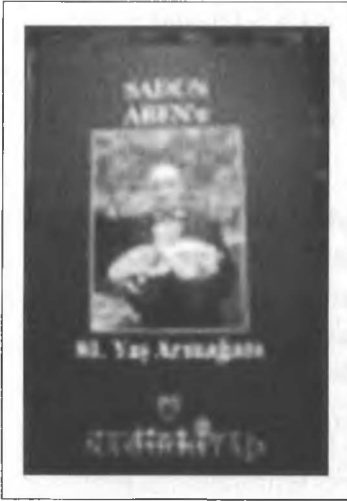
El ilanı ise şöyle:

“Vatandaş! Her cephede yendiğin gibi iktisat cephesinde de güçlüğü yeneceksin. Cumhuriyet Merkez Bankası hisse alımı, Mart 1931'de başlayan kayıt muamelesi 15 Nisan'a kadar sürecektir.”

İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in çalışmasını biz bu aktardığımız bilgilerle sizlere duyurmuş olduk.

Bu konuya ilgi duyanların kitabı elde etmek için çaba harcayıp, sonuç alacaklarına inanıyorum.

SADUN HOCA'YA SEKSENİNCİ YAŞ ARMAĞANI

Bugün artık aramızda olmayan Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin (SBF) önemli hocalarından, Türkiye sosyalizminin önemli isimlerinden rahmetli Sadun Hoca'nın 80. yaş gününde yapılan toplantıdaki konuşmalar, kendisiyle Cem Eroğul'un yaptığı uzun bir söyleşi, Eroğul'un oğluna yazdığı *Beşiktaşlılık* mektupları, 12 Nisan 2002 tarihinde Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan

80. yaş söyleşisi ve son açıklaması Mülkiyeliler Birliği Yayınları arasında "Sadun Aren'e 80. Yaş Armağanı" isimli kitapta derlenmiş.

Önce 80. Yaş Toplantısındaki Konuşmalara Kulak Verelim

19 Mart 1922 tarihinde Erzurum'da babası Ziraat Bankası müfettişiyken doğan Aren için 16 Mart 2002 gününde bir 80. yaş kutlama töreni yapılmış. Töreni Tamer Levent yönetmiş ve konuşmacıları tek tek kürsüye ça-

ğırırış. Sadun Hoca ve eşinin de aralarında bulunduğu salondakilerden kürsüye gelenler, Hoca ile ilgili değerkendirler yapıp görüşlerini açıklamışlar.

Şimdi bu konuşmalardan alıntılar yapalım:

Fusun Çiçekoklu şöyle diyor: “Sadun Hocamız'ın adı, olanaklı olduğu tartışılan, tartışmaya açılmaya çalışılan bu yeni dünyanın kuruluş savaşımında aldığı yerle, sadece Mülkiye'nin ve Türkiye'nin değil, dünyanın da devrimci belleğine kazınmıştır. Walter Benjamin'in devrimcilik için benim çok sevdiğim bir metaforu vardır. Der ki: ‘Devrimcilik onbeş yaşında evden kaçmak ve bütün bir ömrü boyunca sıla özlemi duymaktır.’ Sadun Aren Hoca'mız, bizim on beş yaşında evden kaçan ruhumuzdur aslında ve hep öyle kalacak sanıyorum. Hep o pırıl pırıl, uçucu, son derece naif gibi de görülebilen, son derece sevimli, son derece olumlu enerji yayan yanıyla bütün o devrimciliğın olumlu, yapıcı özelliklerini kendi bünyesinde toplayıp öğrencilerine de yayabilmiş çok olumlu bir kimliktir.”

Prof. Dr. Cem Eroğul

Eroğul, öğrencisi olmadığı “Hocasını” şöyle anlatıyor:

“Önce şu Hocam sözü üzerinde biraz durmak isterim. Birine ders veren kişi anlamındaysa, Sadun Hoca hiçbir zaman benim Hocam olmadı. (...) Bahri Hoca da, Sadun Hoca da, dünya görüşlerini bütünüyle bireye saygı üzerine kurmuşlardı. İkisi için de, yaşamın temel anlamı, bireylerin yeteneklerinin özgürce geliştirilebilmesidir. Böyle olduğundan ne biri ne de öteki, ne bana ne başkasına

hiçbir zaman hocalık taslamamışlardır. Yıllar geçip güzelliklerini keşfettikçe onları kendime hoca kılan ben oldum. (...) Ben hayatımda Sadun Ağabey kadar yaşama bağlı insan görmedim.”

Prof. Dr. Tuncer Bulutay

Bulutay, hocanın bilim adamı olarak kendince özelliklerine değiniyor:

“Sadun Aren’in bilim adamı olarak temel özelliği, bence zor olan bir konuyu çok güzel bir şekilde anlatması ve bize öğretmesiydi. Diyeceksiniz ki, ‘Keynes teorisinin zorluğu nerede?’ tabi, bugünden bakınca öyle ama 1950 başlarında öyle değildi. Mesela ben çok iyi hatırlıyorum. Samuelson bile ‘ilk okuduğumda o kadar sevdiğimi, anladığımı sanmıyorum’ diye yazmıştır. Türkiye’de ise çok daha yeni ve güçlü. Bu zorluğun üstesinden gelerek bunu anlatan Sadun Aren Hoca’mızdı. Zor bir konuyu açık, apaçık bir şekilde anlatmak, bir hocanın, bir bilim adamının en temel özelliklerinden biridir diye düşünüyorum. Sadun Aren Hoca’mızın ikinci bir özelliği işin özünü anlatmasıydı. Derslerinden sonra, yazdıklarından sonra işin özünün ne olduğunu anlama olanağı elde edilirdi.”

Bir Siyasetçi Gözüyle Siyasetçi Aren

İsmet Sezgin, Sadun Hoca 1965 sonrası TİP milletvekili iken onunla TBMM’de birlikte olmuş bir kişi olarak şu değerlendirmeyi yapıyor:

“Efendim ben Sadun Hoca’yı, tabi o fikir çalışması eserlerinin dışında 1965 yılında mecliste tanıdım. 1961

Anayasası'yla oluşan meclis, 1970'li yıllara kadar o anayasanın getirdiği özgürlükçülüğü, demokratlığı, çoğulculuğu yaşadığımız meclisler oluyordu. Hafızam beni yanıltmıyorsa 1965 yılında 15 milletvekiliyle TBMM'ye katıldılar. TBMM'de birdenbire hava değişti. Ortanın solunun dahi 'Moskova yolu' addedildiği veya ifade edildiği dönemde, kendisini böylesine marksist, sosyalist ilan eden ve onunla da övünen arkadaşlarımızın milletvekili olarak meclise girmeleri, meclise yeni bir hava, yeni bir görüş getirdi ve mecliste gerek sosyal yönden, gerek ekonomik yönden, gerekse olayların değerlendirilmesi yönünden alışlagelenin dışında yeni eylemler ortaya çıktı. Bunların arasında, 'hepsi' demiyorum, nur içinde yatsın Mehmet Ali Aybar'ı, Behice Hanım'ı, başta Allah uzun ömürler versin Sadun Hoca'yı, belirli bir bölümü sayıyorum, gerçekten söylemleriyle, davranışlarıyla, hareketleriyle, ağır başlılığıyla, tevazuyla, sükunetiyle, saygın kişiliğiyle, arkadaşlarının öğrencilerinin de ifade ettikleri gibi hepimizin sevgisini, saygısını kazanmışlardı."

Hem Hapis Arkadaşı Hem Avukatı

TİP davasında 3,5 yıl Sadun Hoca ile birlikte hapis yatan, daha sonraki tutukluluğu sırasında da Sadun Hoca'nın avukatlığını yapan Turgut Kazan da ondan bahsederken şöyle diyordu:

"Sadun Hoca ile 12 Mart döneminde hapishane arkadaşydık. 12 Eylül'de müvekkilimdi. (...) Burada arkadaşlar Sadun Bey'i anlattılar. Tutarlı, akıllı, kararlı, her zaman sağduyulu yaklaşımından övünç duyduklarından

bahsettiler. Onunla birlikte okul arkadaşı olmakla övünç duyduklarını söylediler. Onunla birlikte aynı kürsülerde yan yana çalışmakla övünç duyduklarını söylediler. Peki, en büyük övünç bize ait, çünkü 3,5 yıl sabahıyla akşamıyla biz bu tutarlı, bu çok akıllı ve her zaman kararlı ve her zaman sağduyulu yaklaşımı birlikte, yanımızda bulduk, hep şu güler yüzüyle. Bu güler yüz o günün koşullarında o kadar önemli ve gerekiyordu ki. (...) Bu tutarlı, akıllı, kararlı ve her zaman sağduyulu Hoca'mdan 3,5 yıl içinde çok şey öğrendim.”

Salih Er'in Gözünden Sadun Hoca

Salih Er, öğrencisi olduktan sonra Sadun Hoca ile yakın ilişki içinde olan, bunu yaşamı boyunca sürdürenlerden biri. Şimdi onun değerlendirmesini aktaralım:

“Sadun Aren iyi bir Mülkiyeli'dir. Toplum çıkarını kişisel çıkarının önünde tutan, 'değişmeyen tek şeyin değişim olduğuna' inanan, çağdaşlık, bilim, hukukun üstünlüğü, eleştiri, özeleştiri, emeğe saygı, ilericilik ve demokrasi kavramlarıyla Mülkiye geleneğini bir yere oturtan, Mülkiyelilerin en önünde gelenlerdendir. Onun için Mülkiyelilik bilinçli bir seçim, onur duyduğu bir kimlik ve sürdüreceği bir gelenektir.

Bütün Bu Konuşmalardan Sonra

Sadun Hoca bütün bu konuşmalardan sonra, kürsüye geldiğinde şöyle diyordu:

“Çok uygulandım, çok onurlandım, çok ders aldım söylenenlerden, keşke öyle bir insan olsam diye. (...) Tabi

seksen sene de uzun bir zaman. Düşünüyorum, benden hayata şiar edilebilecek bazı sözler filan beklenebilir. O zor, çünkü hayatın bana öğrettiği en önemli şey değişiklik. Her şey değişir. Hayat için, öyle yol gösterici bir şiar söylemek mümkün değil bence. Çünkü hem zaman içinde, hem konum olarak hayat çok değişik bir şey, her safhası değişik, her aşaması değişik. (...) Ama gene 'ama' deyip, bir şey söylemek var; Hayatı sevmek lazım. Yalnız hayatı değil, hayat derken insanları, eşyayı, manzarayı, dünyayı, coğrafyayı, toprağı sevmek lazım. O zaman bir anlamı var, çünkü hayat aslında çok anlamlı bir şey değil."

Bir Başka Konuşmada Yine Sevmek

Kitapta Sadun Hoca'nın Ali ve Ayşe Eroğul'a gönderdiği mektuplar el yazısıyla ve yaptığı karakartal çizimleriyle, Beşiktaş taraftarlığını ortaya koyar şekilde yer alıyor. Cem Eroğul ile yaptığı uzun söyleşinin son bölümünde de yine "sevmek" konusu gündeme geliyor. Ve Hoca şöyle konuşuyor:

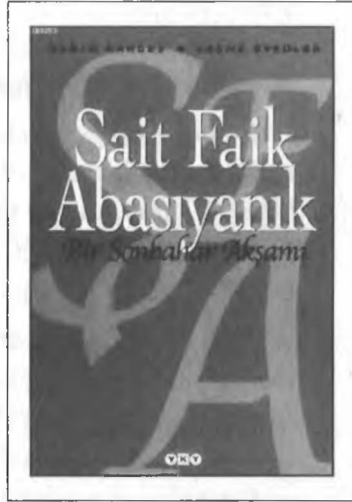
"İnsan yaşamının çok önemli bir yanına değinmek istiyorum. Bu da sevmektir. Çok geniş anlamda sevmek. Örneğin, erkekse kadınları sevmek. Çocukları, insanları, köpekleri, neyse her şeyi sevmek. Yaşamı makineye benzetirsek, bu adeta yaşamın yağıdır. Makinenin iyi işlemesini sağlayan şeydir. Bunsuz bir yaşamın önemi yoktur. Bu yoksa, başka şeyler de iyi olmaz. Ne iyi bilim adamı olunur, ne iyi sanatçı olunur, ne iyi atlet olunur, hiçbir şey olunamaz. Ben bunu önleyen, yani sevgiyi önleyen

toplumsal düzenlemelere çok karşıyım. Sonrası insanın mizacıyla ilgili oluyor. Ancak, bu konularda, insanları çok şartlandırıyorlar. İnsanı insana düşman ediyorlar. Örneğin faşizmin bir de o yanı var. Sevgisi, coşkusu olmayan insan, tatsız tuzsuz bir şey. Böyle şartlanmış insanların vereceği eğitim de bir şeye yaramaz. Örneğin kadınsa, anneyse böyle bir insan, kızının zengin bir adamla evlenmesini ister. Onun mutluluğunu buzdolabıyla, çamaşır makinesiyle filan ölçer. Örnek olsun diye söylüyorum. Yine bu türden bir insan, diyelim oğluna, 'işte ailen var, çocuğun çocuğun var, iyi para kazanıyorsun, daha ne istiyorsun?' der. Yaşam böyle bir şeyse, pek önemi yok. Oysa yaşam, çok önemli bir şey. Coşkusuz, sevgisiz yaşamamalı. Tabi, insan kendi kendine, sevgi duymalısın diye bir telkinde bulunmaz. Ancak, insanın sevgi duymasını, coşku duymasını önleyen, güçleştiren bütün yapılar, toplumsal yapılar bertaraf edilmelidir. Coşkuyla eve gelip annesi tarafından azarlanan, coşkusu fark edilmeyen insan... Bunlar hoş şeyler değil. Yani bunu söylemek isterim son olarak."

Sadun Hoca bu 80. yaş günü toplantısından bir süre sonra vefat etti. O nedenle bu armağan kitabı onu unutmamamız, gençlerin tanınması için çok önemli bir derleme. Hem başkalarının gözünden onu değerlendirmeler var. Hem de kendi ağzından birçok konudaki görüşleri yer alıyor. Kendisini değerlendirmesi ve çocuksu bir üslupla kaleme aldığı mektuplar da buna ekleniyor...

SAİT FAİK'LE TANIŞMAK...

Zaman eskisi gibi akıyor. Gençlerin ilgi alanları çok çeşitlendi. Bilgi çağının elektronik aletleri onlar için bambaşka bir dünya yarattı. Bu dünyanın biz yaşlı ve orta yaşlıların bilmediği birçok yanı var. Ama bugün televizyon dizilerinde bile dünün edebiyatçılarının eserlerinden yapılan uyarlamalar büyük ilgi topluyor. Bunların son örneği Orhan Kemal'in üç romanından senaryolaştırılan Hanımın Çiftliği. Bu diziyi izleyenler arasında yer alan gençler, 1950'li yılların Adana'sında toprak ağalığını sürdürürken, çırçır fabrikasıyla sanayiciliğe adım atmış bir işadınının çevresiyle ilişkilerini öğrenirlerken, artık bugün var olmayan insan ilişkilerine tanık oluyorlar...

1950 Edebiyatçılarının Sergilediği Yaşam

1950'li yıllarda çok partili hayata geçilirken yaşanan büyük değişim, belki de dönemin edebiyatında bir canlı-

lığa, ustalığa ve kalıcılığa yol açtı. Zaten her büyük dönüşümde edebiyat bundan payını alır.

1950'li yıllar romanda Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Fakir Baykurt, Mahmut Makal gibi isimlerin öne çıktığı bir dönemdir. Bu yazarlar gerçekçi anlatımlarıyla çok çarpıcı eserler yayınlamış, on yıllar boyu kendilerinden söz ettirmiş, ettirmektedirler. Mahmut Makal'ın "Bizim Köy"ü, Fakir Baykurt'un "Yılanların Öcü", Yaşar Kemal'in "İnce Memet" i dönemin unutulmazları arasındadır.

Romandaki bu edebi başarılar gibi öykü alanında da o dönemde birçok usta gündeme gelmiştir. Sait Faik, Haldun Taner, Vüs'at O. Bener gibi 50'li yılların başında yer alan öykücüler, 50'li yılların sonlarında Demir Özlü, Adnan Özyalçınar gibi isimler izlemiştir.

Aynı dönem şiirde de Atillâ İlhan, Cemal Süreya, Edip Cansever, Turgut Uyar gibi şairlerin edebiyat sahnemizde 1940 kuşağı şairleri Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet'ten bayrağı devraldığı yıllardır.

Edebiyat dünyasında dergileriyle, şiir matineleriyle, sürekli bir araya gelinen mekânları, pastaneleriyle önemli bir canlılık söz konusudur.

İlk Gençlikte Sait Faik ile Tanışmak

Ben, o dönemde, ilk gençlik yıllarımda Sait Faik ile öyküleri aracılığıyla tanıştım. Yoğun bir yaşam deneyimi, içe sindirilmiş bir doğa ve insan sevgisinin hâkim olduğu, şiirsel anlatımlı öyküleri o kadar çok ve sık okudum ki, bir bölümünü ezbere tekrarlar hale geldim.

Bir arkadaşına Sait Faik'ten söz ederken birden "Gün Ola Harman Ola" öyküsünü ezberden okumaya başlayıverirdim:

"Siz bir adamı hiç görmeden, hatta nerede yaşadığını bile bilmeden zanaatından ve adından seviverdiniz mi?"

Sonra, öykünün biraz ilersine geçip öykünün kahramanı Mercan Usta'yı anlatırken tanımındaki şiirselliği aktarmaya çalışırdım;

"Mercan ya Ermenidir yahut madamı... Mercan Usta Ermeni'de olsa, Tunuslu zenci kırması da İstanbul'un öz-beöz Türk halkındandır."

Ardından boya sandığı yapan Mercan Usta'dan sandığının üzerine "Gün Ola Harman Ola" tablosunu yaptırmak isteyen gencin, derdini iyi anlatamayıp pot kırarak "Güzel bir şey olsun" demesi, Mercan Usta'nın "45 derecelik rakı gibi sertleşmesi üzerine", gencin durumu anlayıp, "ben başka şey diyecektim. Ağzımdan başka laf çıktı. Kusura kalma Usta," özü sebebiyle bizim hem Mercan Usta'yı hem de boyacı çocuğu sanki çok yakınımızmış gibi görmemize yol açar.

Bu bizi saran, içine alan, kahramanlarını tanıdık kılmamıza yol açan özellik Sait Faik'in bütün öykülerinde kendini gösterir. "Mahkeme Kapısı"nda, "Bursa'dan Gelen Beratını Alıp Giden Cesur İhtiyar"da, "topal martının ölümünü büyük bir üzüntüyle yaşayan, yakasına yas için siyah kurdele takan Adalı balıkçı Barba Antimos"da birden bizim en yakınımızda, çok iyi bildiğimiz insanlar hâlini alır. Onların yaşadıkları duyguyu ta içimizde his-

sederiz. Bu sadece insanları anlatırken ortaya çıkmaz, “Dülger Balığının Ölümü”nde öyküyü okurken âdeta siz de o balık ölümünü kendi benliğinizde yaşarsınız.

Uzun Zamandır Düşündüğüm Konuda Bir Adım

Yıllar yılı kendi yakınımıdaki gençlerin insanı, doğayı daha iyi tanımaları, bu alanda kendilerini geliştirmeleri için Sait Faik öyküleriyle tanışmalarını öneririm. Onlara Sait Faik'in kitaplarını satın alıp, armağan ederim.

Ama bu kişisel çabanın çok dar bir alanı kapsadığını bilirim. Ve başka neler yapılabileceğini düşünürüm.

Raşit Çavaş'ın Düşünceme Verdiği Cevap

Bu açıdan Raşit Çavaş'ın Yapı Kredi Yayınları içersinde Sait Faik Abasıyanık'tan seçme öyküleri “Bir Sonbahar Akşamı” adı altında toplayıp kitaplaştırmasını sevinçle karşıladım. Ve benim düşünceme verilmiş bir cevap olarak gördüm.

Çavaş kitabın sunuş yazısında Sait Faik öykücülüğünden, onun kitaplarından, yayınlanma tarihlerinden söz ettikten sonra kitabı niye yayınladıklarını anlatırken şöyle diyor:

“Bu kitaptaki Sait Faik hikâyeleri, Türk edebiyatının gelmiş geçmiş en bilinen ve en iyi hikâyecilerinden biriyle ilk tanışma için en uygun hikâyeleri seçme umuduyla hazırlandı. Yazarın sağlığında yayımlanmış dokuz hikâye kitabından seçilen hikâyelerden dokuzu, aynı zamanda Sait Faik'in o kitaplara adını vermiş hikâyeleridir. Seçim yapılırken, Sait Faik kitaplarına ad koyduğu bu hikâyeler-

ri, belki kendisi de çok önemsiyordu diye düşünöldü. Bu seçmeler yazarın 100. doğum yıldönümü için özel olarak YKY tarafından basılan “Öyle Bir Hikâye” adlı kitaptan ve yaşarken basılan bütün kitaplarını bir araya toplayan özel kitaptan derlendi. O kitaptaki sıraya göre bu kitaba aktarıldı. En sondaki “Kalinihkta” adlı hikâyesi ise yazarın ölümünden sonra yayımlanmış olmasına karşılık -bu kitabı yayına hazırlayana göre- en iyi hikâyelerinden başka bir örnek olarak kitaba alındı.”

Beklediğim

Ben, Sait Faik'ten derlenen bu on öykölük kitapta, Sait Faik'le tanışan gençlerin önemli bölümünün daha sonra Sait Faik'in öykü kitaplarına yöneceklerini, onları bitirdiklerinde Haldun Taner'ler, Vüs'at O. Bener'lerin öyküleriyle tanışıp kendileri için güzel bir edebiyat dostluğu edineceklerine inanıyorum. Ayrıca, okullarda edebiyat öğretmenlerinin ortaokul lise çağındaki gençlere bu kitabı ve bu öykücöleri tavsiye edeceklerinede inanıyorum, inanmak istiyorum...

Bir Tadımlık Sait Faik

Ben, yazının bir bölümünde 40-50 yıl öncesinden belleğimde kaldığı kadarıyla “Gün Ola Harman Ola” öyküsünden bölümler aktardım. Belki de bu aktarımlarım yanlışlıklar ve eksiklikler içeriyordu. O nedenle şimdi “Bir Sonbahar Akşamı” kitabında yer alan kısa bir öyküsünü “Simitle Çay”ı buraya bir tadımlık Sait Faik olarak aktarayım:

“Bu başlığa kaşar peynirini de eklemek isterdim ama onun çayla simidin dostluğu karşısında silinip ikinci planda kalması daha doğru. Çünkü çayla simidi beraber bulduğumuz günler eksik değil ama üçünü bir arada bulmak? Belki çayı da simitten ayırmak doğruydu. Yalnız simitten, sabahın o leziz, insan icadı yemişinden söz açmalıydım. Ama ne yaparsın, çaya kıyamadım. Simidin yanında o da ikinci planda kalıyor ama dostlukları da samimi bir dostluktur. Hiçbir kahvaltı simitle çayın yerini tutamaz. Ballı, reçelli, tereyağlı, hatta pamplımuslu kahvaltılarının sonunda sokağa bir otomobille çıkmayan insan varsa kızılır öylesine. Bu çeşit kahvaltıdan sonra ayaklarınız ıslanmadan otomobile atlamalısınız. Yine ayakkabılarınız çamurlanmadan maroken koltuklu bir yazıhanede telefonu ele alıp:

— Dün akşam söylediğim gibi. On para aşağı olmaz.

Tak telefon kapanmalı, tekrar açmalı:

— Borsadan ne haber? Yetmiş altı, yirmi mi? Satma, bekle. Efendim bekle diyorum sana. Elbet bir bildiğim var benim de. Yetmiş yediye de vermem. Seksenden on para aşağı olmaz. Peki bekliyorum. Öğleye kadar telefon edilmezse sözümünden cayabilirim. Unutulmamalı... Demeli.

Ama çayı simitle içtikten sonra sokağın çamuruna karışır, dişlerinizde hâlâ susam kırıntıları oradan oraya koşabiliriz. Sokakta yağmur yağar, alnımızdan ter damlar. Dişlerimizde susam tanesi, çayın kokusu hâlâ burnumuzdadır. Ah, bir akşam olsa, kağıt yığınları önümüzden bir eksilse, bir yatağımıza uzansak, ayaklarımız bir dinlen-

se... Oh! Yine sabah oldu bak! Acem Hasan Efendi çayı demlemiştik Şu abullabut simitçi de nerde kaldı? Allah belasını versin! Gelir, akşamki simidi dayar. Gelmez, çayın tadı kaçır.

Yeniden İstanbul Sokakları. Memursanız evrak, muharrirsanız mevzu, işçi iseniz tarak, işsizseniz park...

Her şey, içinizi delik deşik eden yağmurlu günün içine sinmiş çay kokusu, dişlerinizdeki susam tanesi ile tadını alır, ilk adımını atar.

İşte şimdi kaşar peynirine sıra geldi. O gün keyfimiz yerinde uyandık Cebimize bir baktık ki olur şey değil! Bir yirmi beşlik feda edebileceğiz.

— Aman bana yirmi beş kuruşluk kaşar peyniri! Eski olsun n'olur?

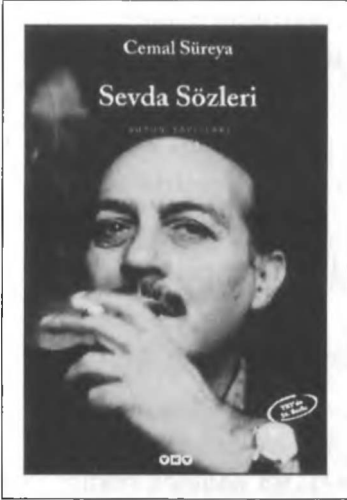
İşte o zaman harikulade bir ziyafet kahvenin mermerindedir.

Sarı, bakkal kağıdında yatan bu sarışın şey nedir? Kaşar peyniri midir, kat kat baklava, tel kadayıfı mıdır? Yoksa şehvetle uzanmış bir kadın mıdır? İşte koparmaya kıyamadığımız yumuşak, taze iki simit işte Acem Hasan Efendi'nin ince belli, kırmızı benekli çay fincanı.

İşte susamın kırıntıları! Doldurun avucunuza masanın mermerinden elinizin kenarıyla! Atın ağzınıza! Sonra kibrit kutusunun kapağından ufak bir parça koparın! Dişlerinizin arasındaki susamları ayıklayarak mesut işinize gidin.

Sabahın büyük ziyafeti bitmiştir. Bir cıgara yakabilirsiniz şimdi.”

ŞİİRSİZ ÇEKİLMİYOR BU HAYAT...

Krizden, ekonomik bunalımlardan söz edilen, bir Anadolu gezisinin ardından kendimi şiire atmak istedim. Çünkü biliyordum ki beni kendime getirecek olan şey ya açık havada yürümekti, ya da şiir. Açık havada yürüyecek kadar dinç olmadığımı göre, uzanıp elime bir şiir kitabı almalıydım. Aldım da... Cemal Süreya'nın "Sevda Sözleri".

Kitabı Okurken Düşündüm...

Kitabı okurken düşündüm, rahmetli Cemal Süreya'yı ne zaman tanımıştım. Önce şiirinden tanıdığımı anımsadım. Galiba ilk tanışıklığımız Üvercinka ile olmuştu. Ve Edip Cansever ile Turgut Uyar da sanki yanında duruyordu. Sonra ilk kez Yeni Dergi'nin vilayetin oradaki merkezinde rahmetli Memet Fuat'ın yanında karşılaşmıştık. Tanıştırılmıştık. O ünlü bilinen bir şair. Ben, yeni yeni edebiyat dünyasına soruşturmalar yapan, Yeni Dergi'de

bunların bir bölümünü yayınlayan, Ant dergisinin bir çalışanı...

Daha o yıllarda Cemal Süreya genç yaşına rağmen biraz kamburcana, biraz şişman, saygın görünümlü bir kişiydi. Ve ben o zamanlar onun bir maliyeci olduğunu bilmiyordum. Zaten o yaşta bir maliyeciye şairliği yakıştırmam da pek mümkün değildi.

Arkadaşımın Değişen Soyadı...

Biz onu ilk gençlik yıllarımızda Süreyya Kanıpak olarak bilirdik. Sonra, şairlik adı çıkageldi: Süreyya Berfe. Nedenini sorduğumuzda, "Cemal Süreya" dedi kısaca. Daha fazla bir şey anlatmadı. Oysa ben her zaman bunun nedenini düşündüm. Fakat kendisine sormadım-soramadım...

Yine ilk tanışıklığıma Üvercinka'ya dönmek istiyorum. Bizim 20'li yaşlarımızda büyük hayranlıkla okuduğumuz bu şiiri Cemal Süreya 25 yaşındayken yazmış. Üvercinka kitabındaki şiirler 21-25 yaş döneminde yazdığı şiirler.

Şimdi tanışıklığımızı tazeleyip, Üvercinka'yı birlikte okuyalım: "Böylece bir kere daha boynunlayız sayılı yerlerinden / En uzun boynun bu senin dayanmaya ya da umudu kesmemeye / Laleli'den dünyaya doğru giden bir tramvaydayız / Birden nasıl oluyor sen yüreğimi elliyorsun / Ama nasıl oluyor sen yüreğimi eller ellemez / Sevişmek bir kere daha yürürlüğe giriyor / Bütün kara parçalarında / Afrika dahil / Senin bir havan var beni asıl saran o / Onunla daha bir değere biniyor soluk almak / Sabahları acıktığı için haklı / Gününü kazanıp kurtardı

diye güzel / Birçok çiçek adları gibi güzel / En tanınmış kırmızılarla açan / Bütün kara parçalarında / Afrika dahil

Birlikte mısralar düşürüyoruz ama iyi ama kötü / Boynun diyorum, boynunu benim kadar kimse değerlendiremez / Bir mısra daha söylesek sanki her şey düzelecek / İki adım daha atmıyoruz bizi tutuyorlar / Böylece- bizi bir kere daha tutup kurşuna diziyorlar / Zaten bizi her gün sabahtan akşama kadar kurşuna diziyorlar / Bütün kara parçalarında / Afrika dahil / Burada senin cesaretinden laf açmanın tam da sırası / Kalabalık caddelerde hürlüğün şarkısına katılırkenki / Padişah gibi cesaretti o, alımlı değme kadında yok / Aklıma kadeh tutuşların geliyor / Çiçek Pasajında akşamüstleri / Asıl yoksulluk ondan sonra başlıyor / Bütün kara parçalarında / Afrika hariç değil.”

Laleli'den Biz Tramvaya Bindik mi?

Laleli'den tramvaya binip binmediğimizi hatırlamıyorum. Ama hatırladığım başka bir şey var. Biz o gençlik çağımızda bir yandan yoğun bir politik aktivitenin içersindeyken bir yandan da sahaflarda yeni çıkan kitapları kovalardık. Ve Üvercinka elimize geçtiğinde, Çınaraltı'nda, Yenikapı'da, Laleli'den Taksim'e giden bir otobüste, arkadaşımıza, sevgilimize hep ondan bölümler okurduk. Kimileri “Güzelleme” gibi aşk şiirleri olurdu: “Bak bunlar ellerin senin bunlar ayakların / Bunlar o kadar güzel ki artık o kadar olur / Bunlar da saçların işte akşamdan çözümlü / Bak bu senin çocuğun enine boyuna / Bu da yatak olduğuna göre altımızdaki / Sabahlara kadar koynumda

yatmışsın / Bak bende yalan yok vallahi billahi / Sen o kadar güzelsin ki artık o kadar olur /

İşe bak sen gözlerin de burda / Gözlerinin ucu da burda yaşamaya alışık / İyi ki burda yoksa ben ne yapardım / Bak çocuğum kolların çıplak işte / Bak gizlisi saklısı kalmadı günümüzün / Gözlerin sabahın sekizinde bana açık / Ne günah işlediysek yarı yarıya /

Sen asıl bunlara bak bunlar dudakların / Bunların konuşması olur öpülmesi olur / Seni usulca öpmüştüm ilk öptüğümde / Vapurdaydık vapur kıyından gidiyordu / Üç kulaç öteden İstanbul gidiyordu / Uzanmış seni usulca öpmüştüm / Hemen yanımızdan balıklar gidiyordu.”

Farklı Şaşırtıcı Şiirler...

Farklı şaşırdığımız şiirler de vardı. Onlardan biri “Sizin hiç babanız öldü mü?” başlığını taşıyordu:

“Sizin hiç babanız öldü mü? / Benim bir kere öldü kör oldum / Yıkadılar aldılar götürdüler / Babamdan ummazdım bunu kör oldum / siz hiç hamama gittiniz mi? / Ben gittim lambanın biri söndü / Gözümün biri söndü kör oldum / Tepede bir gök vardı yuvarlak / Şöylemesine maviydi kör oldum / Taşlara gelince hamam taşlarına / Taşlar pırıl pırıldı ayna gibiydi / Taşlarda yüzümün yarısını gördüm / Bir şey gibiydi bir şey gibi kötü / Yüzümden ummazdım bunu kör oldum / Siz hiç sabunluyken ağladınız mı?”

Benim babam ben 25 yaşındayken öldü. Bakıyorum Cemal Süreya bu şiirini 22 yaşındayken yazmış. Ve he-

men düşünüyorum. Acaba onun babası o 22 yaşındayken ya da daha küçükken mi öldü?

Bir Başka Şiire Geçelim...

Bu kez “Adam” şiirini beraber okuyalım. Dizelerinde soyutlamalar olan bir şiir:

“Adam şapkasına rastladı sokakta / Kim bilir kimin şapkası / Adam ne yapıp yapıp hatırladı / Bir kadın hatırladığı sonuna kadar beyaz / Bir kadın açtı pencereyi sonuna kadar / Bir kadın kim bilir kimin karısı / Adam ne yapıp yapıp hatırladı. /

Yıldızlar kıyamet gibiydi kaldırımlarda / Çünkü biraz evvel yağmur yağmıştı / Adam bulut gibiydi, hatırladı / Adamın ayakları altında / Yıldızların yıldız olduğu vardı / Adam yıldızlara basa basa yürüdü / Çünkü biraz önce yağmur yağmıştı”

Papirüs Dergisi ve İnsanlar...

Papirüs dergisi sık gittiğim dönemlerde Nuriosmaniye Caddesi'ne girince hemen soldaki hanlardan birinin üst katlarından birindeydi. Cemal Süreya Papirüs'e tutkundu. Önce 1960 yılında çıkarmış dört sayı, sonra ara vermişti. Sonra 1966 yılının mayıs ayından başlayarak 47 sayı çıkarmış ve yine ara vermişti. Son olarak 1980 yılında iki sayı daha çıkarıp, bir daha çıkarmamak üzere kapatmak durumunda kalmıştı.

Cemal Süreya, Papirüs'te hem kendi şiirlerini yayınlardı. Ve hem dörtlüklerle, hem de uzun değerlendirme yazılarıyla edebiyatçıları anlatırdı. Cemal Süreya'nın çiz-

diği bu portreler önemsenerek okunurdu. Sonraları bu portreler kitap olarak da yayınlandı.

Ama biz burada kısa şiirlerle anlatılanları hatırlayalım. Önce birlikte hatırlandığı şairlerden Edip Cansever:

“Yeşil ipek gömleğinin yakası / Büyük zamana düşer.
/ Her şeyin fazlası zararlıdır ya, / Fazla şiirden öldü Edip Cansever.”

Şimdi de Yusufçuk'ta ardı ardına her ay yayınlanan dörtlükler:

“70.000 aşk ve 90.000.000 dize / Ünlü şair İlhan Berk
burda yatıyor! / N'olur yolcu, sevaptır, sakın üşenme, /
Yukardaki sayıya bir sıfır da sen ekle.”

“Ulunay Milliyet'in altın dişiydi, / Bugünse o boşluğu
felek dolduruyor; / O kendi protezini, Refik de sütdişlerini
/Zaman zaman altın suyuna daldırıyor”

“Adı Çetin'di soyadı Altan, / Dobra söyledi dobra bak-
tı; / Temiz kanla birlikte kirli kan, / Hepimizin kanı onda
aktı.”

“Vaktiyle ordudan ayrılmasaydı Dağlarca / Belki şimdi
yine böyle emekli olacaktı; / Ve şiirleri Resmi Gazete'de
çıkıyor diye / Yine böyle yakınıp duracaktı.”

“Aralıksız kar toplar kepenegine / Kravatındaki kir
mevsimin kiri; / Anadolu böyle ilkel kaldıkça / Eskiteme-
yecektir Külebi'nin şiirini.”

Ceyhun Atuf'un Üçlemesine Nazire...

Işık Kansu, babasının bütün şiirlerini kitaplarda top-
layınca, çok sevindim aklımda kalan bir şiirini arayıp

bulamadım. Bir dergide okumuştum. Sanırım Dost dergisiydi. Cemal Süreya'nın Ceyhun Atuf şiirinin başlığını "Ceyhun Atuf Kansu, Ceyhun Atuf Kansu, Ceyhun Atuf Kansu" koyduğunu görünce yine o şiiri hatırladım. Tekrar üzerine dayanıyordu ve çok hoş bir müzikalitesi vardı. Bir bölümünü buraya aktarayım Cemal Süreya'nın Ceyhun Atuf Kansu'sunu okumadan:

"Kar ve kapital / Kar ve kapital / Kar ve kapital / Aldım eve gidiyorum / Aldım eve gidiyorum / Aldım eve gidiyorum / Samanpazarı'ndan ve halkın arasından / Samanpazarı'ndan ve halkın arasından / Samanpazarı'ndan ve halkın arasından / (...) Cemal Süreya ve Yunus Emre / Cemal Süreya ve Yunus Emre / Cemal Süreya ve Yunus Emre / Ne güzel yaşıyorlar Türkçeye / Ne güzel yaşıyorlar Türkçeye / ne güzel yaşıyorlar Türkçeye."

Evet şimdi de Cemal Süreya'nın "Ceyhun Atuf Kansu, Ceyhun Atuf Kansu / Ceyhun Atuf Kansu" şiirini birlikte okuyalım:

"Hekim / Avucunun içinde mevsimin yüreği / Dost / Sözleri 'soğan kadar şirin' / Ses / Buğdayın gülün sesi değil, onların kendisi / Kızkardeş / Anadolu'nun küçük kızkardeşi / Ağabey / Sahi ne kadar da uzun paltosu / Öğretmen / Sevgi öğretmeni / Şair / Kalemî işaret parmağı ve ortaparmak arasında / Alçakgönüllü / Koparmıştı saatin akrebini / Deli / Çocukların delisi yıldız delisi / Ezgi / El ayasında oval ezgi / Sözcük / Ağızdan, değirmi sözcük / Kırmızı / Kızamık ve gelincik / Mavi / Su ve gök ögesi / Kansu / Kan ve su / Atardamar kanı / Kaynak suyu"

Bir Başka Konumdaki Karşılaşmamız...

Bir gün Basın İş Sendikası'ndan bir arkadaş aradı. "Cemal Süreya'yı tanır mısın?" diye sordu. "Evet" deyince. "Darpane'ye toplu sözleşme için gideceğiz. Sen de bizimle gel," dedi. Çünkü Cemal Süreya o sırada Darpane müdürüydü. Ve Basın İş Sendikası orada zorlu bir sözleşme yürütüyordu. Gittik. Cemal Süreya beni görünce şaşırdı. "Sen de mi Basın İş'tesin?" dedi. Bu kez şaşırان ben oldum. Çabuk toparladım. "Uzun süre Maden İş'te çalıştım. Aynı binadaydık. Onlara danışmanlık yapıyorum". Bir beyaz yalandı söylediğim. O gün toplu sözleşme görüşmelerinde sosyal haklar tartışıldı. Cemal Süreya, isteklerin bütüne yakınını kabul etti. Sonra ben de bir daha bu sözleşme toplantılarına katılmadım. Onlar da kısa bir süre sonra anlaştılar...

Şiirsiz çekilmiyor bu hayat...

TASARRUFUN İLK ADIMI KUMBARA

Kitap dergimiz 200. sayısına ulaşmış. Onu bugünlere taşıyan başta Faruk Şüyük ve Nermin Sayın olmak üzere bugüne kadar katkıda bulunan bütün dostlara teşekkür ederim. Bana da bu dergide 100'ün üzerinde "Arolat'ın kitaplığından" kitap değerlendirmesini yaptırdıkları için bundan çok zevk aldığımı belirtmek isterim. Gelelim bu ayki kitabımıza... Türkiye İş Bankası'yla birlikte Anadolu kentlerinde

İşle Buluşmalar toplantılarını gerçekleştiriyoruz. Kayseri toplantısında Genel Müdür Ersin Özince, konuşmasını yapmak için kürsüye çıktığında, bir köşeye kumbarayı yerleştirdi ve konuşması içerisinde tasarrufun önemine değindi. Konuşma sonunda da kumbarayı kızına götürmesi için Kayseri Sanayi Odası Başkanı Mustafa Boydak'a teslim etti.

Kumbara Beni Çocukluğuma Götürdü

Bu kumbara beni çocukluğuma götürdü. Babam İş Bankası'nda çalışırdı. Ve bizlere pırıl pırıl metal kumbaralar getirirdi. Harçlıklarımızdan, bayramlarda el öperek topladığımız paralardan tasarruf edebildiğimizi kumbaraya atmamızı öğütlerdi. Biz de, benden 2,5 yaş büyük ağabeyimle kumbaramıza paralar atardık. Metal paraların atıldığı bölüm dişli ve yayvandı. Kağıt paralar yuvarlak bir boşluktan kumbaraya atılırdı. Kumbaranın dolduğunu sallayarak anlardık. Ve dolduğunda, bankanın Ulus Meydanı'ndaki babamın da çalıştığı binasına gider, alt kattaki Ankara Şubesi'nin büyük salonunda yer alan bankolara yaklaşır, zor uzanan boyumuzla kumbaramızı ve defterimizi memura uzatır, açılıp sayılmasını seyrederdik. Kumbaranın anahtarı şubedeki memurda olurdu. Ve o açıp boşalttığı kumbara içindeki parayı özenle sayıp bizim defterimize işlerdi. Orada işini diğerlerinden farklı yapan ve paraları saydıktan sonra, bize çikolata parası verip, kalanı hesabımıza geçen bir memur vardı. Onu ağabeyim de ben de çok severdik...

Kumbara'ya İlk İhanet

Bir gün babamın deyimiyle “iki numara” ağabeyimiz bize gelip, paraya ihtiyacı olduğunu kendisine borç vermemizi istedi. Borç kaynağı olarak da biz iki küçük kardeşinin ortak kumbarasını gösterdi. Önce itiraz ettik, kumbara anahtarının bankada olduğunu açamayacağımızı söyledik. Ama bir süre sonra onun kumbaradan annemin firketesi aracılığıyla, kağıt paralardan birkaçını

almasına razı olduk ve böylece kumbaraya ilk ihanetimizi gerçekleştirdik. Sonra bu ihanet sık sık yöntemi öğrenmiş olan küçük ağabeyim ve benim tarafından da tekrarlandı. Hatta sonuçta kumbaranın tamamen açılmasını sağlayıp, kilidini bozarak onu bankaya götüremeyecek hale getirdik. Kumbara yıllar yılı fonksiyonunu yitirmiş olarak evde bir köşede durdu...

Şimdi kullanmadığım ama çocukluğumun ilk tasarrufunu öğrendiğim kumbarasının bir benzeri işyerimdeki kütüphanemde şık bir kadife kutunun içersinde duruyor.

Kumbaranın Öyküsünü Anlatan Kitap

Türkiye İş Bankası'nın Yenicami diğer adıyla İstanbul Şubesi bir süredir müze olarak düzenlenmiş durumda. Bu müzede yer alan banka tarihi içersinden "Bir Kumbaranın Öyküsü" araştırmacı Gökhan Akçura tarafından kitaplaştırılmış. Kumbaranın 1928 yılında hayatımıza girmesinin ardından gelen gelişmeler, yöneticilerin tasarrufun önemi üzerine söylemleri, dönemin reklamları, tasarrufu sevdirmek için düzenlenen günler, yapılan yarışmalarda ödüllendirilen çocuklar, elleri kumbaralı ilginç çocuk fotoğrafları, her türlü belgeler bu kitapta yer alıyor. Özenli bir çalışma ile çocuklar için tasarrufu bilmenin gerekliliği hatırlatılıyor.

Bankacılığın Kumbara ile Tanışması

Kumbara bir tasarruf aracı olarak Avrupa ve Amerika bankalarında yirminci yüzyılın başında gündeme geldi. Türkiye'de 1928 yılında İş Bankası tarafından küçük ta-

sarrufları toplama açısından kumbara dağıtım kararı dönemin banka Genel Müdürü Celal Bayar tarafından alındı. 1932 yılında Yerli Malı ve Tasarruf Haftası'nda Celal Bayar bu sefer İktisat Bakanı iken bu kampanyayı şöyle açıklıyordu:

“1928 senesinde Türkiye İş Bankası'nda bir karar almıştık; kararımız milletin ruhunda gizli kalan tasarruf definesini ortaya atmaktı. Milletin umumi refah ve varlığı üzerinde kuvvet membaı olan tasarruf hareketine şuurlu bir cereyan vermektir.

(...) Arkadaşlarımla bu karara varmak için müzakere ederken tasarrufa vasıta olarak kullanacağımız kumbaraların sayısı üzerinde tereddüt hâsıl oldu. İki bin kumbaranın kâfi geleceğini ifade edenler bulundu. İşe başladıktan az bir müddet sonra bu iki bini on bin kumbara siparişi takip etti. Bu on binler taaddüt ettiler (tekrarlandılar). Bugün yalnız İş Bankası'nın vatandaşlara açtığı cari hesaplar ve dağıtılan kumbaraların adedi elli bini geçmişti.”

İlk İsimleri Kumbara Değil Tasarruf Kutusu

Kumbaralar önce yurt dışında yaptırılıyordu ve kumbara adıyla değil, “tasarruf kutusu” adıyla anılıyordu. Bunu bir gazete haberinden öğreniyoruz: ‘Türkiye İş Bankası’nın halkı tasarrufa alıştırmak maksadıyla Avrupa’ya sipariş ettiği küçük tasarruf kutuları İstanbul’a gelmiş ve bankanın İstanbul Şubesi tarafından isteyenlere tevziye başlanmıştır. Memleketimizde ilk tatbik edilen bu çok hayırlı teşebbüs hakkında bankanın İstanbul Şubesi Müdürü Muammer Bey’in şu izahatını aldık: ‘Gayemiz

halkı ve bilhassa yeni yetişen gençleri tasarrufa alıştırmak ve onlara ekonominin amil bir kaidesini temin etmektir. Kumbaralarımız kâmilten (bütünüyle) Avrupa'dan gelmiştir. Kumbaraları iki lira mukabilinde isteyenlere vereceğiz. Yalnız şu da bilinmelidir ki, bu suretle tasarrufa talib olanların iki liralari bankamızca kayıt edilecek ve doğrudan doğruya talibin hesabına yazılacaktır.' Muammer Bey'in belirttiğine göre mudi, kumbarayı aldığı anda anahtarı bankada kalmaktadır. 'Kumbarayı alan şahıs bunu evine götürerek arzu ettiği zaman paraları kutuya atmak suretiyle tasarrufa başlayacaktır. Bilhassa istenildiği zaman kutu bankaya getirilecek, memuru mahsus (görevli memur) sahibinin gözü önünde kumbarayı açacak, muhteviyatı sayacak ve nihayet tasarruf edilen paranın miktarı defteri mahsusaya kaydedilecektir. Bankamız elli guruşa kadar en küçük tevdiatı bile kabul edecektir."

Şaşkınlık Yaratan Rağbet

İlk kumbaraların dağıtımları ile ilgili haberler de dönemin gazetelerinde önemli yer buldu. Cumhuriyet Gazetesi'ndeki haberde şu bilgi yer aldı: "İş Bankası tasarruf kutuları bir gün içinde hayretbahş (şaşırtıcı) derecede rağbet gördü. İş Bankası'nın halkı tasarrufa alıştırmak için tasarruf kutuları celb ettiğini (getirdiğini) yazmıştık. Bu kutular daha ilk günden halk tarafından şayan-ı dikkat bir rağbete mazhar olmuştur. Bankanın ısmarladığı kutuların evvelki gün gelen kısmı bin tane idi. Halkın dün hayretbahş tehalükü (rağbeti), bu kutuların iki gün zarfında tamamen tevzi olunacağını göstermektedir. Banka

idaresi tarafından fabrikaya telgraf çekilerek tasarruf kutuları lüzumu bildirilmiştir.'

Şakir Zümre'de Üretim

1929 yılında Milliyet Gazetesi'ndeki bir haberde bankanın 10 bin kumbara dağıtımının tamamlandığı belirtilerek, bu alandaki politikası şöyle değerlendiriliyordu:

"İş Bankası'nın maksadı halkı tasarrufa alıştırmak olduğu için bu kutuları alanlara fevkalade kolaylıklar gösterilmektedir. Banka, kutuyu alanlardan ilk defa kutu bedeli olarak aldığı iki lirayı kutu sahibinin hesabına kaydetmekte ve bu parasına da faiz vermektedir, işte bu suretle kutuyu almakta daha başlangıçta iki lira tasarruf etmiş olacaksınız."

1931 yılından sonra bankanın kumbaraları yurt dışından getirmekten vazgeçip sobalarıyla ünlü Şakir Zümre fabrikasında ürettirdiğini yazışmalardan öğreniyoruz. 1934 yılında fabrikaya tanesi 150 kuruştan 5 bin tane kumbara sipariş ediliyor.

Tasarruf Defterinden İki Sayfa

Türkiye İş Bankası kumbara sahiplerine bir Tasarruf Defteri veriyordu. Bunun bir sayfasında "Hayat Yolu" başlığı altında kadınlara resimli olarak şu öğüt yer alıyordu: "Kadın gençliğinde yalnız hayal ile iktiva eder, istikbalini düşünmezse ihtiyarlıkta zahmet çeker." Ve bunun altında şöyle deniliyordu:

"Tasarruf yalnız para biriktirmek değildir. Para sarf etmesini bilmek de tasarrufta. Sarf ederken ilersini düşü-

nünüz ve daima kenara bir şeyler koyunuz, yoksa yanlış yola gider sefaletе düşersiniz.”

“Hayat Yokuşu” başlıklı resimli diğer sayfada ise “İstikbalini düşünmeyenler ihtiyarlıkta sefaletе mahkûmdur,” ibaresine yer veriliyor. Çocuklukta ve gençlikte tasarruf yapmayanların yüzde 75'inin ihtiyarlıkta sefaletе düşeceği belirtilip şöyle deniliyor: “Hayatta muvaffakiyetin sırrı ihtiyaç halinde başkalarına avuç açmamaktır. Bunun için de para kazanabildiğiniz zamanlarda kazanamayacağınız günler için tasarruf etmelidir. Her gün parasız kalabileceğinizi düşünerek bugünden arttırınız.”

Milli Tasarruf Günleri

1929 yılında İş Bankası'nın Milli Tasarruf Günlerini başlattığını gazete haberlerinden öğreniyoruz. 25 Aralık 1929 günkü Milliyet gazetesindeki haber şöyle: “Türkiye İş Bankası'nın rehberliği ile ilk milli tasarruf gününü idrak ediyoruz. Vatandaş! Bugünden itibaren muvaffak olacağın güne kadar büyük bir imtihan devresi yaşayacaksın. Belki bu arada zevklerinden bazı fedakârlıklar yapman icap edecek, belki alışıncaya kadar bazı sıkıntılar çekeceksin. Fakat bu müşküller seni geçtiğin savaşta mağlup etmeyecektir. Düşün ki iktisat harbini ilan etmenin zamanı gelmişti. Paramızı kurtarmak, mali itibarımızı yükseltmek ve bunun için de yerli malına revacı artırmak, ithalat-ihracat muvazenesini (dengesini) temin etmek lazımdı. Milletçe bu tehlikeyi sezdik. Olur ile kanaat edeceğiz ve bunu sadece milli bir vazife bilerek yapacağız. Vatandaş! İktisat ve tasarruf seferberliği var. Herkes silah başına.”

Kadınlara Bankada Çay Saatleri

Kumbara kampanyalarının büyük rağbet görmesi üzerine Türkiye İş Bankası anneler ve öğretmenlere banka şubelerinde çay saatleri düzenleyerek, “çocukları tasarrufa alıştırmaları” yönünde bilgilendirir. Bu konuda bazı önemli mağazalara tasarrufun önemini anlatan çağrılara yer veren ilanlar asılır. Bu toplantılara, dönemin basın-dan ünlü isimleri Yunus Nadi, Hakkı Tank, Ahmet İhsan, Kazım Nami, Abidin Daver, Ahmet Şükrü, Burhan Cavit, Yusuf Ziya, Orhan Seyri ve Ali Naci beyler de katılmıştır.

İhap Hulusi'nin Afişleri ve Kumbara Saatler

Kitap içersinde dönemin ünlü çizeri İhap Hulusi tarafından hazırlanmış birçok tasarruf ve kumbara ilanını görüyoruz. 1932 yılında ise Celal Bayar reklam amacıyla önemli meydanlara büyük boy kumbaralar koydurmak ister. Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, bu kumbaraların saat vazifesi de görececek şekilde hazırlanarak, halka hizmet eden bir yapıya kavuşturulmasını önerir. İstanbul Taksim Meydanı'na ve Ankara Zafer Abidesi'nin yanına bu saatlerden iki tane yerleştirilir. Bu kumbara saatler sonra kent meydanlarında buluşma yeri ve karikatüristlerin çizimlerinde yer alan simgesel özellikler taşırlar.

Kumbara İkramiyeleri

1931 yılında kumbara hesaplarında birikimleri esas alan yılda iki kez düzenlenen bir yarışma başlatılır. Birinciye 750 lira ve toplam 1250 lira verilerek başlatılan ikramiye birkaç yıl sonra birinciye 1000 liraya çıkarılır ve

genişletilerek toplam 5 bin liraya yükseltilir. 1 Ekim 1931 tarihindeki ilk talihli Enver Muharrem 750 lirayı kazanır. Kumbarası elinde fotoğrafıyla gazetelerde yer alan haberde şu bilgi yer alır: “Bu küçük talihli yedi yaşındadır. İş Bankası’nın 29.036’ıncı kumbarasına sahiptir. Kumbarasını birkaç ay evvel almış, biriktirdiği 27 lirayı son zamanlarda bankaya tevdi etmiştir. 9 yaşındaki ablasının da bir kumbarası ve kumbara ile birikmiş bir sermayesi vardır. Enver’in birinci mükâfatı kazandığı haberini evvela hemşiresi gazeteden okumuş ve kardeşine haber vermiştir. Enver kendisini tebrik edenlere şeker ikram etmektedir. Şimdi bu mükâfatı küçük sermayesine ilave edecek ve para biriktirmeye devam eyleyecektir. Kâfi parası olduğu zaman da bir otomobil alarak annesini, ablasını ve dadısını gezdirmek niyetindedir.”

Kitap özellikle bir yandan biz yaştakilere nostaljik bir hikâyeyi yaşatmaktadır. Bir yandan da bugün de çok önem taşıyan tasarruf bilinci açısından Genç Cumhuriyet döneminde İş Bankası’nın girişimlerini bizlere anlatmaktadır.

TEK DİKENLİ DENİZKESTANESİ TOPAL MIDIR, KEL MİDİR?

Başlıkta alıntı olarak kullandığım cümle Yücel Yaman'ın Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi'nin, "Sivil toplum ve İdris Küçükömer" konulu toplantısında yaptığı konuşma metninin kitaplaştırılırken atılmış başlığı. Yücel Yaman'ın görüşleri adeta bir önsöz gibi kitabın birinci yazısı olarak konulmuş.

Yaman, sivil toplum konusunu Türkiye'de ilk kez ele alıp dillendiren İdris Küçükömer'in tanımlamak için "Denizkestanesi" soyutlamasını yapmış. Küçükömer hepimizin çok şey öğrendiği -geçenlerde bir yazımda söylediğim gibi- bizim beyin miyopimizi ortadan kaldıran, bize sorgulamayı ve düşünmeyi öğreten bir hocamızdı. Tıpkı lazerle gözdeki miyopiyi ortadan kaldıran doktorlar gibi, o da bizlerin ilk ve orta öğretimde beynimize yerleştirilmiş miyopiyi ortadan kaldırmıştı. Hoca hepimizi önce şaşırtan, sonra anlamadık diye korkutan, sonra algılamak için

sorgulama ve düşünmeyi öğreten bir insandı. Hepimiz ondan çok şey öğrendik.

Gelelim Yaman'ın Tanımlamasına

Evet Yücel Yaman, İdris Hoca'yı tanımlarken şöyle diyor: "... İşte İdris Küçükömer bu sahte ve yapay oyunun kahramanı olmadı. Aksine can alıcı sorular ile bu oyunun yapay kahramanlarının üstüne ışık tuttu. Sorunun derindeki sebepleri ile uğraştı. O bir 'birey' idi. Bütün dikenleri tamam, kendini tanımlamış, dikenleri üstünde koşabilen, saçları gür bir denizkestanesi yani... Küçük ve kısa dönemli kişilik zaaflarını örterek, tek dikenini kalmış, ne kel, ne topal bir denizkestanesi gibi, kısa yoldan toplum içinde var olmayı tercih etmedi. Hiçbir zaman yumuşakçalar(dan) olmadı."

Toplantıda son zamanlarda toplum gündeminde yer alan sık sık tartışılan bir konu, "sivil toplum" ele alınıyor. Ama tartışmanın oturtulacağı temel olarak İdris Küçükömer'in çalışmaları seçilmiş. Ondan kalkılarak, Türkiye'de ve dünya da sivil toplum fikri üzerine, görüşler dile getirilmiş. Çok farklı kesimlerden birçok konuşmacı, yer yer özgün görüşlerini sundukları tebliğlerle ortaya koyarlarken Küçükömer'i yakından tanıyan birçok aydın da sunulan tebliğlerde yer alan görüşleri ele alıp irdelemişler.

Dört Tebliğ Sunucusu

Kitapta dört tebliğ sunucusu var. Bunlardan Kenan Somer, "İdris Küçükömer'de sivil toplum arayışları" başlığıyla konuyu ele alıyor. Güven Avcı'nın başlığı ise "Tür-

kiye'de arayışlara bir örnek: İdris Küçükömer". Ahmet Davutoğlu'nun tebliği şu başlıkla sunulmuş: 'Tekerrür Eden Talihsizlikten, Kendini Fethe: İdris Küçükömer ve Sivil Toplum Arayışı'. Murat Belge'nin tebliği ise, "Sivil toplumda politika" başlığını taşıyor.

Bu dört tebliğin dışında, tebliğler üstüne ve İdris Küçükömer üzerine konuşmalar yapılmış. Burada görüş bildirenler ise Asaf Savaş Akat, Ali Akay, Ali Bulaç, Kürşat Bumin, Müşir Kaya Canpolat, Zeki Demirkubuz, Ayşe Kadioğlu, Masis Kürkçügil, Etyen Mahçupyan, İlhan Tekeli ve Yücel Yaman.

Kenan Somer Biraz Anı ve İrdeleme

Kenan Somer'in tebliği 12 Eylül döneminde İdris Hoca ile bir anısının aktarılmasıyla başlıyor. İdris Hoca'nın o günlerde üzerinde durduğu, "bizde neden 'citizen yok' onu araştırıyorum," konusuna birdenbire girip Somer'i şaşırttığı aktarılıyor. Sonra kısa bir tarihi gezintinin ardından, Düzenin Yabancılaşması ve hocanın kullanımıyla "civil toplum" konusuna geliniyor.

Somer, "Ne Batıcı-Laik İlerici Cephe, Ne de Doğucu-İslamcı Halk Cephesi" ara başlıklı bölümünde önce İdris Hoca'nın 'Düzenin Yabancılaştırması'nda ortaya koyduğu konulara değiniyor. Ardından "Laiklik üzerine", "İnsan sorunu üzerine" İdris Hoca'nın değerlendirmelerini hem Düzenin Yabancılaşması kitabından hem de bazı makalelerinden örneklerle ele alıyor.

"Çözüm" bölümünde ise bir soru sorarak soruna yaklaşıyor: "Peki biz iktidar ve özgürlüğün birlikteliği soru-

nunu, çağdaş bir sivil toplum kurma sorununu, dolayısıyla insan sorununu nasıl çözecektik?” Ve İdris Hoca’ya dayanarak bu soruya yanıt verirken, “İdris Küçükömer’e göre bu sorun, aşağıdan yukarıya doğru iktidar bölünmüşlüğü’nün çeşitli düzeylerde birbirine bağlı işleyişi ile çözülebilirdi,” diyor.

Bu noktada durmayıp hemen yeni bir soruyu, “Ama söz konusu çözüme halk ne ölçüde hazırды?” sorusunu ortaya atıyor. Bunu yanıtlarken de, “bin yıllık bir devlet geleneğinde üst politik birimde ya da politik alanda halk yoktu. Halk politik karar ve yaptırım öznesi durumuna gelmemiştir. Böyle bir halkta da ne sınıfsal nitelik, ne de sınıfsal örgütlenme olabilirdi. Öyleyse yukardan devlete sarılmak, onu ele geçirmek yerine, yeni bir güçlü, çağdaş devlet kurmak gerekiyordu.

Kuşkusuz güç bir işti bu. Ama başlanmamış, hiçbir yol alınmamış bir iş değildi. Örneğin, DP bu fırsatı ya da potansiyeli 1950 seçimi ile yakalamıştı. Yakalamıştı ama uygun yolda kullanamamış, kullanmasına da yeterli fırsat verilememişti,” değerlendirmesini yapıyor. Tabi bu görüşler tırnak içersinde olmasa da paragraf sonuna konulan dipnotta, İdris Küçükömer, Bağlam Yayınları, Bütün Eserler ibaresini görüyoruz.

Kenan Somer, yine İdris Hoca’ya dayanarak, “çözüm demokrasi yoluyla devleti bürokratik mirastan ayırmaktır,” yargısını ortaya koyuyor. Ardından da şu değerlendirmeyi yaparak görüşünü sonuçlandırıyor:

“Öyleyse çözüm, doğrusal topluma özgü toplumsal belleği, kaç kuşakta olursa olsun dönüştürmekten geçi-

yordu. Batılı insanın yetişmesine uygun bir ortamın yaratılma yollarının aranmasından ve bu anlamda radikal bir batılılaşmadan geçiyordu. Çözüm, bu kez sahiden batılılaşmaktaydı.”

Küçükömer'in Düşünceleri Neden Önem Taşır?

Güven Avcı, öncelikle İdris Küçükömer'in 1960'ların ortalarından başlayarak sivil toplum kavramı üzerinde düşünen ve kavramın bizim toplumumuzdaki yerini inceleyen sayılı araştırmacılardan biri olduğunu belirtiyor.

Ardından düşüncelerinin bugün için neden hala önem taşıdığı üçlü bir tespitle ortaya konuluyor: Doğrudan sivil toplum kavramını kullanan ilk kişi olması. 1960'larda darbelerin ve darbe girişimlerinin yaşandığı, aydınlardan bu girişimlerin destek gördüğü bir dönemin hemen ardından Küçükömer'in sivil toplum merkezli çözümler önermesi. Ve toplumumuzda şu an yaşanan tartışmalara bakıldığında Küçükömer'in 1960'lı yıllarda ortaya koyduğu görüşlerin hala geçerli olması.

Güven Avcı bunun ardından Küçükömer'de sivil toplum kavramı üzerinde duruyor. Daha sonra da Türkiye'de neden sivil toplum oluşamadığının irdelemesini İdris Küçükömer'den yola çıkarak yapıyor. Bunu yaparken Küçükömer'in 1980 sonrası daha önce TİP'te aradığı misyonu SODEP'te araması konusu da ele alınıyor.

Davutoğlu'nun Dört Başlık Altındaki İncelemesi

Ahmet Davutoğlu, İdris Küçükömer'in sivil toplum tartışmalarına katkısını ve düşünce çizgisini dört temel üze-

rinde ele alıp değerlendiriyor. Bunlar sırasıyla, düşünce yöntemi ile ilgili temel yaklaşımlar. Bu başlığı “Kendisiyle diyalog ve kritik akıl” alt başlığıyla ele alıyor. Evrensellik denkleminde doğu-batı farklılaşması, bunun alt başlığı olarak da “Kimlik ve kendini fetih” sözcüklerini kullanıyor. Osmanlı-Türk siyasi ve ekonomi tarihi ile ilgili temel görüşler bölümünde, “Politik epistemoloji, bürokratik yalnızlık ve temsil sorunu” ele alınıyor. Türkiye’de sivil toplum ise “Tekerrür eden talihsizliğe çözüm arayışları” alt başlığı ile veriliyor. Davutoğlu, Küçükömer’in hem devletçi aydın geleneğinin bugün de devam eden kısır döngüsüne isyan ettiği, hem de tarih ve kimlik bilincinin kapılarını araladığı tespitini yapıyor.

Murat Belge’den Daha Güncel Bir Yaklaşım

Murat Belge ise “sivil toplumda politika” başlıklı tebliğinde, bir yandan İdris Küçükömer’i yakından tanıyan, onunla üniversite ve TİP çevrelerinde birlikte olan bir birey olarak 1960’lardan başlayan birebir gelişmelerle ilgili izlenimlerini aktarıyor. Öte yandan Helsinki Yurttaşlar Meclisi içersinde yer alan bir birey olarak, Türkiye ve yakın çevresindeki sivil toplum, demokratikleşme gelişmelerini doğrudan yaşanan olaylarla dile getiriyor. O nedenle Murat Belge’nin konuşması soyutlamalardan çok somut gözlemlerin aktarılması şeklinde oluyor.

Bu konuşmaların ardından tartışma bölümünde de hem İdris Hoca ile yakın dostlukları öğrenci hoca ilişkileri bilinen Asaf Savaş Akat, Masis Kürkçügil, Yücel Yaman gibi kişiler hem de Müşir Kaya Canpolat gibi dostluğu

nedeniyle yine anılara dayanan, görüşlerini açıklayanlar bulunuyor. İlhan Tekeli ise Küçükömer'i yakından tanıyan bir bilim adamı olarak hem onun görüşlerini irdeliyor hem de konuşmaların bütününde yer aldığını sezdiği bir daralmayı yeni dönem gelişmelerini ele alarak genişletmeye çalışıyor. Ali Akay, Ali Bulaç, Zeki Demirkubuz, Etyen Mahçupyan, Ayşe Kadioğlu, Kürşat Bumin gibi İdris Hoca'yı kitaplarından, makalelerinden tanıyan kişiler de tartışmada yer alıyorlar.

Aslında bu kitap bize göre Küçükömer ve sivil toplum düşüncesinin tartışılmasının yanı sıra, Türkiye'de özgün düşündükleri için kenarda tutulan aydınlar konusunun hatırlanmasına da neden oluyor. Zamanında hakim ideolojilerle fikirleri örtüşmediği, aykırı bulunduğu için değeri bilinmemiş, örselenmiş, horlanmış, aydınlarımızın tümünün mutlaka bugün daha özgür bir bakış açısıyla ele alınıp fikirlerinin irdelenmesi gerekiyor. Böylesi bir irdeleme bizim toplumsal düşüncemize mutlaka yeni ilaveler yapacaktır. Düşünce dünyamızda yeni çiçeklerin açmasına neden olacaktır. Tıpkı, Küçükömer ve Türkiye'de sivil toplum tartışmasında olduğu gibi...

USTA İKTİSATÇININ 60 YILLIK TANIKLIĞI

Gülten Kazgan Hoca, bizim üniversite koridorlarında, amfilerinde 1960'lı yılların ortalarında tanıdığımız ve tanır tanımaz ilgi duyduğumuz hocalarımızdan birisiydi. Ve o günden bu yana geçen 50 yıllık sürede bir yazısını, değerlendirmesini, konferansını izlediğimizde hep yeni bir şeyler öğrendiğimiz için sürekli “Hocamız” olarak andığımız kişi oldu.

Kitabın Oluşma Öyküsü

Gülten Hoca, önsözde yapıtının ne anlama geldiğini anlatırken şöyle diyor: “Bu kitap benim özel yaşamımın öyküsü değil, bir iktisatçı olarak mesleğe ilk adım atışımı izleyen dönemin öyküsüdür. Ancak bu öyküde yaşadığım dönemde Türkiye kadar ilişkim olan diğer ülkelerdeki değişimlerin, dönüşümlerin paralelinde anlatılmıştır. Kapsanan dönem İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

birinci sınıfında öğrenciliğimin başladığı Ekim 1946'dan 2006 yılı sonuna uzanan 60 yıllık bir süredir. Bu sürede yaşadığım olaylardaki tanıklıklarım, karşılaştığım olaylar ya da kişiler hakkındaki görüşlerim ve değerlendirmelerimdir.”

Hoca bu kitaba temel olan ilk çalışmanın öğrencisi Prof. Dr. Kenan Mortan tarafından 2002 yılında kendisi için hazırlanan bir armağan kitapta yer alması için hazırlanan uzun bir söyleşi olduğunu belirterek, o söyleşinin makale için çok uzun, kitap içinse kısa olduğundan yayınlanamadığını, çok küçük bölümünün içinden alınan bazı paragraflar olarak yayınlandığını açıklıyor. 2003 yılında Bilgi Üniversitesi Yayınları Yönetmeni Fahri Aral kendisinden bir ara kitabı yazmasını isteyince Mortan'la yaptığı söyleşiyi nüve olarak alıp geliştirince bu kitabın meydana geldiğini söylüyor.

Müzikte Yer Almak İsterken

Çocukluğunda hep müzikle uğraşmayı meslek edinmek düşüncesinde olan Gülten Kazgan, kolej eğitimi sırasında sosyal bilim ve iktisat derslerine ilgi duymuş. Babası ve hocası Dr. Sahire Çilli üniversitede bu alanları seçmesini önerirken, annesi müzik öğrenimi yapmasını öneriyormuş. Kendisi iktisat öğrenimin seçmesinin nedenlerini şöyle ortaya koyuyor:

“İktisat Fakültesi'ne girdim ve iktisatçılık mesleğim oldu. Yani aşinalık, sevgi bir yana, kendi tasarladığımdan farklı bir alanda meslek edindim, müzik geride kaldı. Bir kere 18-19 yaşına geldiğimde konsertist olmamın gerek-

tirdiği uzun günlük piyano çalışmasını göze alamadığım gibi, İstanbul'un o dönem koşulları da buna çok elverişli değildi. Konsertistler o dönemde hep Ankara Devlet Konservatuarı'ndan yetişiyordu. Ayrıca yeteneklerimin de o düzeye ulaşmaya elverişli olmadığını keşfettim. Geriye çoluk çocuğa piyano hocalığı yapmak kalıyordu. O iş de bana tatsız geldi.”

İktisat Fakültesi'ne girdiği 1940'ların sonunda ders aldığı hocalarının önemini şöyle ortaya koyuyor:

‘İsmi bugüne kalan çok sayıda öğretim üyesi İktisat Fakültesi'nin kadrosunda bulunuyordu. Bunların başında sanıyorum ki Osmanlı Tarihi araştırmalarıyla hem Türkiye’de hem dış dünya da isim yapan Ömer Lütfi Barkan geliyor. Onun dışında da Sabri Ülgener, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Refii Şükrü Suvla, Ömer Celal Sarç geliyor hemen aklıma. Hocalarımızdan Hazım Atıf Kuyucak belki pek anılmaz ama hoca olarak olağanüstü bir kişiydi. Hayatta gördüğüm en disiplinli, işine en sadık hocalardan biriydi. Kan ter içinde derse gelir, hiç dakikasını aksatmazdı. (...) Bugün kimsenin hatırlamadığı bir diğer hoca Ahmet Ali Özeken idi. Çok genç yaşta kaybettik. (...) Alman hocaların bazılarından, örneğin Profesör Rustov’dan da fazla yararlanamadık.”

1950'lerden Başlayarak...

Gülten Hoca, onar yıllık dönemler üzerine siyasal ve ekonomik ortamını değerlendirerek devam ettiği anlatımının yanı sıra kendisinin doktora sonrası Amerika yaşa-

mını ve o dönemlerdeki akademik ortamla ilgili görüşlerini de aktarıyor.

Hoca 6-7 Eylül Olayları'nın, Kıbrıs Mitingleri'nin yaşadığı 1950'li yılların siyasal ortamını değerlendirirken şu noktaların altını çiziyor:

'Türkiye demokrasiye yeni yeni alışıyordu. Hükümet demokrasinin, 'oy çoğunluğunu alan partinin diktası' demek olmadığını anlayamadığı için, siyasal düzlemde kendisini her şeyi yapmaya kadir görüyordu. Anlı şanlı gazeteciler hapse atılıyor, gazeteler kapatılıyordu. Din istismarı son raddeye varmıştı. Cumhuriyet ve devrimler, özellikle laiklik tartışılır hale getirilmişti. (...) ABD'ye gittiğim için siyasal gerginliklerin ve ekonomik darlıkların doğruya tırmandığı 1957-1959 yıllarını Türkiye'de yaşamadım. Ama sıkıntıları gelen mektuplardan öğreniyordum. Biliyorsunuz o yıllarda Amerika'yla bırakın bilgisayar muhabbetlerini, telefon görüşmesi dahi mümkün değildi. Ancak mektuplar yoluyla öğrenebiliyordum olan biteni."

İki Yıl Amerika...

Gülten Hoca, 1957 ilkbaharında doktorasını tamamladıktan sonra eşi Haydar Kazgan'la birlikte Amerika'ya Chicago Üniversitesi'ne gidip iki yıl kalıyor. Birçok Nobel ödüllü iktisatçının yetiştiği bu üniversitede geçirdiği dönemin kendi üzerindeki etkisini ise şöyle dile getiriyor:

"Chicago'da kaldığım iki sene zarfında iki boyutlu çok önemli etkisi oldu üzerimde. Birincisi bilimsel yöntemle düşünmeyi öğrenmek oldu. Chicago neoklasik iktisadın

ilahlaştırıldığı bir okuldu. Sonraki yıllarda Nobel ödülü alan Chicago'lu iktisatçıların da hemen hepsi o kaynaktan geliyordu ya da ekonometri alanında ün yapan isimlerdi. Neoklasik iktisadın önemi, size düşünme yöntemi açısından çok sıkı bir disiplin vermesidir, onu iyi bilmeden iktisatçı olunmaz. Fakat eğitimdeki şartlandırma o noktaya geldi ki bir tepki de uyandırdı bende. Çünkü bir nokta ortaya çıkıyordu. Bu kadar çok varsayım altında, bu kadar soyut biçimde düşünerek günün gerçeklerinin tümünü nasıl izah edersiniz? Bir de bunun toplumsal sonuçlarına gerçekte insanların tepkisi nedir? Chicago'da o tepkiyi somut biçimde bir noktada görüyordunuz, öğretim üyeleri arasında çatışma bağlamında.”

27 Mayıs 1960 Bağlamında...

Gülten Hoca 1960 darbesinin ardından 1963 yılındaki birinci plan çalışmalarına katılıyor. Kendisine sorulan bir soru üzerine, “Planlama bize dışarıdan mı geldi? diyorsunuz,” diyerek hem planı, hem de askeri darbeler konusunu, 27 Mayıs bağlamında ele alarak şu değerlendirmeyi yapıyor:

“Benim kişisel kanımı sorarsanız, Türkiye'deki askeri darbelerin hiç de bağımsız olaylar olduğunu düşünmedim. Başlıca nedeni şu: Dikkat ediniz, askeri darbeler çift kutuplu dünyanın Soğuk Savaş, döneminin olaylarıydı ve kritik ülkelerde olurdu. Her yerde yoktu bunlar. Düşünün, Türkiye NATO'ya 50'lerin başında girmiş, iki küresel askeri güç arasında güçlü bir çatışma var. Doğu Bloğu-Batı Bloğu ilişkileri Soğuk Savaş diye tanımlanı-

yor. O sırada Başbakan Adnan Menderes, 'eğer bana Batı Bloğu kredi vermezse ben gider SSCB'den alırım' diye, Moskova'ya gidiş hazırlıkları yapıyor ve Kruşçev'in de iade-i ziyaretini bekleniyor, bu arada bir askeri darbe geliyor. Siz Türkiye'deki asker işine bonapartist eğilimler diyorsunuz. Öyle eğilim vardı mutlaka. Ama eğilimler ne olursa olsun ben onay bulacağına hiç inanmıyordum NATO'da Menderes'in SSCB ile ilişkilerinin.

En azından bu darbe NATO onaylı bir darbeydi. Başka türlü olamazdı. Çünkü ordu NATO'nun yönetimi altındayken NATO'nun onayı olmadan nasıl darbe yapabiliirdi? O zaman bonapartist eğilimler vardı da niye soğuk savaş ile birlikte bitti bu acaba? Zaten bizim plan yapmamız şartı, 58-60 krizini çözme yolunda IMF ile anlaşmayı izledi, bize ek kredi vermeyi kabul eden OECD grubu, vereceği kredilerin kullanımını izleyebilmek için planlamayı talep etmişti. Askeri rejim, bu uygulama için bir aracı rolü oynadı.

Nitekim 1978 krizini izleyen 12 Eylül 1980 askeri rejimi de bu kez aynı kurumların verdikleri krediler karşılığında serbestleşme sürecinin yürütülmesine bekçilik yaptı. Bana göre, 'bonapartistizm bir dönem planlı ekonomi, bir başka dönem küreselleşme için yapıldı' demenin mantığı olabilir mi? Aslında askeri rejimlerin rolü sadece, kredi verenlerin, kriz atlatılırken Türkiye'ye uygulamak istedikleri politikaların jandarmalığını yapmaktı, o kadar..."

78 Krizi...

Gülten Hoca, 1970'lerin sonunda yaşadığımız krize doğru yolculuğumuzun göz göre göre yapıldığını şu anlatımıyla ortaya koyuyor:

“Türkçede bir söz vardır, ‘perşembenin gelişi çarşambadan bellidir’ diye... 1978’de patlayan kriz tam da buna uygundu. Yalnız ben değil, pek çok kimse petro-dolar bolluğunda yaşanan hovardalığın sürdürülemez olduğunu öngördü. O yıllarda günlük gazetelerde yapılan açık oturumlarda bu gidişin sonunun olumsuzluklarla yüklü olacağını ben dâhil çok kimse öngördü. Öngörmek için ya dünyayı bilmemek ya da hükümetin her yaptığına ‘Yes efendim’ diyen takımdan olmak gerekiyordu. Düşünebiliyor musunuz, dünya da petrol krizi yaşanırken, zengin ülkeler petrol tasarrufu için arabaları kenara koyup bisikletlerle günlük işlerini yürütürken, bizim Demirel hükümetimiz petrole mali destekle fiyatını düşük tutuyor, böylece yeni gelişen yabancı ortaklı otomobil sanayisini geliştirmeye çalışıyordu. TL’nin aşırı değerlenmesi ve yurtdışı gezilerdeki döviz kısıtlarının gevşetilmesi sayesinde Avrupa’ya turlar artıyor. Londra’ya kürk alımı için turlar düzenleniyordu; bilinen bilinmeyen onlarca çeşit yedek parçası bulunamayan traktörler iç pazarı dolduruyordu. (...) Ve beklenen sonuç patladı. 77 sonunda Türkiye bu borçları ödeyemez duruma düştü, moratorium ilan etti. Başbakan Demirel’in ‘70 Sente muhtacız’ demesi işte bu ortamın ürünüydü. İktidara gelen Ecevit başkanlığındaki koalisyon IMF ile anlaşmak için müzakerelere başladı. 1978’de GSMH artışı neredeyse sıfırlandı,

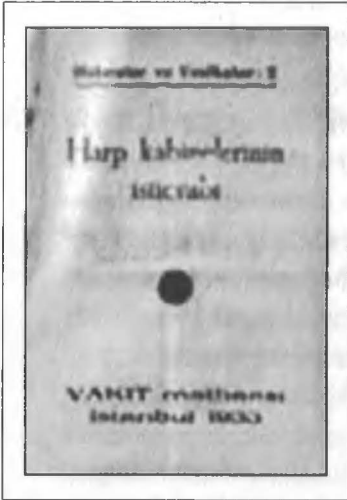
işsizlik arttı, savaş sonrası yıllarda ilk kez enflasyon yüzde 70'lere vardı. 50'lerin sonundaki darlıklar tekrar gündeme oturdu.”

Genetik, Moleküler Biyoloji, Nanoteknoloji

Kendi meslek seçiminin anlatımıyla başlayan söyleşiye nokta koyarken Gülten Hoca yeni dönem meslekleriyle ilgili görüşlerini şöyle ortaya koyuyor:

“Günümüzde en ilgi çekici, cazip meslekler herhalde genetik, moleküler biyoloji ile nanoteknoloji, enerjide alternatif kaynaklar, hidrojen gibi alanlarda. Benim tarım merakım ile birinci alan birleştiğinde belki fidancılık, çiçekçilik, tohumculuk gibi iş hayatında bir mesleğe yönelebilirdim, belki genetik, bioteknoloji gibi bir alanda araştırmacı olabilirdim. Şimdi iktisatta da ‘nöroekonomi’ diye yeni bir alan türemekte, belki de o alanı seçebilirdim. Hatta ‘klasik müzik iktisadı’ konusunda şimdi bir aday olabilirim belki de. Tabi 18 yaşında meslek seçimi arifesinde bir genç olsaydım nasıl bir tercih yapardım, onu doğrusu pek kestiremiyorum.”

YAKIN TARİH BİLGİSİZLİĞİ KÖRLÜK GETİRİR

İnsan bazen dar kent yollarında dolaşırken bir köşe başını döndüğünde birden koskoca bir meydanla karşılaşır. Açık bir ufukla darlıktan, sıkışıklıktan kurtulur. Bana göre bazı kitaplar ve onların sunduğu bilgi de böyledir. Yarım yamalak bildiğiniz, biliyor sanıp bilmediğiniz bir konuda birdenbire önünüze çok geniş bir ufuk açar.

Özellikle yakın tarih çoğunlukla bildiğimizi sandığımız, kıyıdan köşeden duyup, belleğimize koyduğumuz olaylarla doludur. Birden buluverdiğimiz bir kitap, o konudaki cahilliğimizi bilgisizliğimizi bize duyurur. Bu nedenle öylesi kitapları bir solukta okuyup kendi cahilliğimizin, eksikliğimizin ortaya çıkardığı açlığı hızla gidermek isteriz.

Harp Kabinelerinin İsticvabı

Bu kitabı sanırım ilk kez Yücel Yaman'ın elinde görmüştüm. "İsticvap" sorgulama sözcüğü dikkatimi çekmişti. Sonra aramızda bir pazarlık başladı. Harp Kabineler-

rinin İsticvabı kitabı o zamana göre biraz da yüksek bir ödemeyle benim oldu. Çünkü Yücel Yaman kitabı epey pahalıya almıştı.

Kitap satın aldığımda dağılmak üzereydi. Sayfalarının rengi sararmaktan da öte kahverengileşmişti. O nedenle bir süre sonra ciltletmek istedim. Kötü bir cilt yapıldı. Sayfaların bazıları yer değiştirmişti. Sayfa diplerinin okunması bazı bölümlerde zorluk yaratıyordu. Ama kitabın anlattığı o kadar ilginçti ki bütün bu olumsuzlukları bir kenara bırakıp okumaya başladım.

Harp Kabineleri, Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı'na girmesi öncesinde ve sonrasındaki Sait Halim Paşa ve Talat Paşa hükümetleriydi. İttihatçı ağırlıklı olan bu hükümetlerin üyelerinden ülke dışına kaçmış olan Talat, Enver ve Cemal Paşalar dışındaki üyeleri 5 Ekim 1918 tarihi ile 21 Ocak 1919 tarihleri arasında Meclis'te kurulan bir komisyonda sorgulanmışlar. Kitap bu sorgulama zabıtlarını içeriyor.

Vakit Gazetesi'nin Promosyonu

Elimizdeki kitap 1933 tarihini taşıyor. Bu zabıtlar sorgulama döneminde bazı itirazlara karşın Vakit Gazetesi tarafından tefrika edilmiş. O dönemde büyük ilgi görmüş. Belki de bu ilgi nedeniyle Vakit tarafından 1933 yılında bu kez forma halinde bir promosyon unsuru olarak yeniden tefrika edilmiş. Sonra da bir kapak altına alınmış. İşte bizim elimizdeki kitap bu.

Şimdiki beklentimiz yeni bir yüzyıla girerken, yaşadığımız yüzyıl ile hesaplaşan bir çalışmanın yapılması ve

bu tür kitapların belki sadece dilini sadeleştirerek yeniden yayınlandığı bir dizinin oluşturulması. Okuyanlarınız hatırlayacaklar, bundan bir süre önce de bu sütunda Falih Rıfkı Atay'ın 1932 yılında yayınlanan Moskova Roma kitabını, Ahmet Hamdi Başar'ın 1951 yılında DP milletvekili olarak devletin yeniden yapılanması için verdiği, daha sonra kitap haline getirdiği önemli önergesini ele almıştık. Bu ve benzeri kitapları tekrar yayınlayarak sınırim sonlandırmakta olduğumuz yüzyılla ilgili önemli bir bilançoıu ortaya koyabiliriz.

Soruşturma Önergesi Veriliyor

Harp Kabinelerinin İsticvabı kitabının birinci bölümünde Divaniye Mebusu Fuat Bey'in

“Mebusan Meclisi riyasetine verdiği taktırir” yer alıyor. Soruşturmanın yapılması gereğini ortaya koyan on maddede sıralanıyor. Yeni dilde özetiyle şöyle:

- Nedensiz ve zamansız harbe girilmesi,
- Harp ilanııyla ilgili gelişmelerde halkın hâkim düşüncelerinin aksine mecliste beyanatlarda bulunulması.
- Seferberlik sonrasında harp ilanından önce itilaf hükümetlerinin olumlu önerilerini görmezlikten gelip, faydalı teklifleri reddedip, Almanlardan hiçbir fayda temin etmeden onlarla birlikte harbe girilmesi.
- Harp sırasında beceriksiz ellere teslim edilen yönetim nedeniyle, her cephede harp bilimini- nin kabul etmeyeceğı girişimlerde bulunulması,

bunu sırf özel çıkarlarla ele alarak milletin kırılmasına sebep olunması.

- Hukuk kanunları ve anayasaya aykırı geçici kanunlar, emir ve nizamlar uygulamaya koyarak memlekette faciaya sebep olunması.
- Harple ilgili olmayan ve bu nedenle gizlilik taşımayan konulardan bile halkı haberdar etmeme si, düşmana çiğnettirilen vatan toprakları konusunda millete zamanında bilgi verilmemesi.
- Harp döneminde itilaf devletlerinin tekrarladığı ve özellikle Rus İhtilali'nin ardından ortaya koyduğu barış tekliflerini reddederek, içinde bulunulan olumsuz duruma davetiye çıkarılması.
- Harbin ortaya çıkardığı zorluklar karşısında, halkın ihtiyacını karşılayacak önlemler alınması yerine, bazı kişilerin özel çıkarlarına hizmet eden ihtikâr ve suiistimal yollarını açarak ülke ekonomisini batırması.
- Hiçbir neden ve kanuni gerekçesi olmadan siyasi ve askeri haberlerde sansür uygulayarak basın özgürlüğü ve yazışmaları olumsuz etkilenmesi. Avrupa'dan gelen evrakların ülkeye sokulmaması.
- Ülke yönetimini altüst ederek, bir takım çeteler oluşmasına halkın can, mal ve ırz güvenliğinin ortadan kalkmasına neden olmak. Çetelerin işledikleri cinayetleri örtbas etmelerine yardımcı olunması.

İlk Sorgulanan Maliyeci Cavit Bey

Bu önergeye verilen birkaç önerge daha eklenip soruşturma başlıyor, ilk sorgulanan Sait Halim Paşa Hükü-

metinin Maliye Nazırı Cavit Bey oluyor. Ardı sıra Sadrazam Sait Halim Paşa ve diğer nazırların sorgulanması yapılıyor. Nafia Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşa, Harbiye Nazırı Halil Bey, Ticaret ve Ziraat Nazırı Ahmet Nesimi Bey, Posta ve Telgraf Nazırı Hüseyin Haşim Bey, bir diğer Nafia Nazırı Abbas Halim Paşa, Dâhiliye Nazırı İsmail Canbolat Bey de Cavit Bey'in ardından soruşturma kurulunun karşısına çıkıp kendilerine yöneltilen soruları yanıtlıyorlar. Dönemin tabiriyle "İsticvab" ediliyorlar.

Bu ve ardından gelen sorgulamalarda görüyoruz ki, Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girerken, kabine içinde yer alan bir iç kabine birçok olayı kendi nazır arkadaşlarından bile saklamışlar. Hatta yer yer Sait Halim Paşa'nın da Sadrazam olarak Talat, Enver ve Cemal Paşaların kararlarının aksine düşünce taşısa da direnemediğini itiraf ettiğini görüyoruz.

Cavit Bey'in Ağzından

Son günlerini yaşadığımız yüzyılın çok önemli bir olayına tanıklık eden kitaptan dönemin Maliye Nazırı Cavit Bey'in sorgulamadaki anlatımıyla ve o günün diliyle Almanya ile ittifak yaparak harbe girişimizi dinleyelim:

(...) İşte bizim ile Almanya hükümeti arasında akdolan ittifak muahedenamesi de bugünün ferdasında yani temmuzun yirminci günü, Almanya, Rusya ile hali harpte olduğunu ilan ettikten sonra akit ve imza olunmuştu. Ben temmuzun ondokuzuncu cumartesi günü maliye nezaretinde fevkalade meşgul bulunuyordum: Çünkü o günü birçok müessesatı maliye direktörleri ve tacirleri maliye

nezaretine müracaatla moratoryom ilanı arzusunun izhar etmişlerdi. Hatırınızdadır ki, o zaman piyasadaki havf ve endişe dolayısıyla böyle bir tedbiri acil ittihazına lüzum vardı.

Eğer iyi tahattur ediyorsam moratoryom ilanı hakkında kanun layihasını imza ettirmek için Sait Halim Paşa'nın Yeniköy'deki sahil hanesine gitmiştim. Orada masanın başında yazı yazan Sait Halim Paşa'yı bir odada, Almanya Seferathanesi tercümanı Mösyö Veber'i de diğer bir odada gördüm ve ben de bu iki oda arasındaki salonda oturdum. Bir müddet sonra yanıma Talat Bey geldi. Mösyö Veber'in orada bulunması nazarı dikkatimi celbettiğinden Talat Bey'e 'ne var?' dedim...

Talat Bey cevaben: 'Bir şey yok!' dedi. Fakat ben solumu tekrar ettim: 'Bana bir şey var gibi geliyor. Sakın Almanya ile ittifak akdetmiyesiniz!' dedim. Talat Bey, 'Bir şey söyleyemem' dedi. Evveliden hiçbir istişmamım olmadığı halde Mösyö Veber'in orada olduğunu ve Sait Halim Paşa'nın yazı yazmakla meşgul olduğunu ve Enver Paşa ile Talat ve Halil Beylerin de yalıda bulunduklarını görünce bende böyle bir his tevellüt eylemişti. Bundan sonra Enver Paşa ile Halil Bey de içeriye girdiler. Bir müddet sonra Sait Halim Paşa yazdığını bir zarfa koyarak Mösyö Veber'e verdi gönderdi. Tercüman gittikten sonra biz de Sadrazam Paşa'nın yanına girdik ve Sait Halim Paşa'nın okuduğu şeyleri dinledik.

Buna arkadaşlar itiraz etmediler, benden bu husustaki fikrimi sordular. Okunan şeyin bende büyük hayret tevlit ettiğini ve böyle mühim bir mesele hakkında derhal

cevap vermek ve itayı rey eylemek mevkiinde olmadığı-mı, yapılan şeyden hiç memnun olmadığımı ima eder bir lisanla söyledim. Bu esnada arkadaşlarımdan biri bana tevcihi hitap ederek: 'Eğer harpten evvel böyle bir ittifak teklif edilseydi kabul etmekte tereddüt eder miydin? Mademki o zaman tereddüt etmeyecektin o halde şimdi de bunu kabul etmekte beis yoktur' dedi. Ben de buna cevaben harpten evvelki zamanla sonraki zaman arasında pek ziyade fark olduğunu ve Harbi Umumi'den evvel dahi böyle bir teklif olmuş olsa bile yalnız Almanya hükümetine rapt edecek bir muahedeyi çok düşünmeksizin kabul etmeyeceğimi söyledim ve okunan şeyin katiyen imzalanmış bir muahede olduğunu zannetmiyordum. Olsa olsa müzakere edilecek bir layihadır, diyordum. Başka surede farz etmeye de imkân yoktu. Maatteessüf bunun muhteviyatından size bahsedemeyeceğim, çünkü hükümetin bu muahedatı şubenize verip vermeyeceğini bilmiyorum."

Kitapta yer alan bir dipnotta "Ne kadar gariptir ki koca bir imparatorluğun inkırazını mucip olan bu vesika şimdiye kadar ortaya çıkarılmamıştır," deniliyor.

Aslında kitaptan başka alıntılar yapıp Goben ve Breslav olayı gibi konularda da çok ilginç açıklamaları içeren bölümler alınabilir. Ama sanıyorum, asıl yapılması gereken bizim yakın tarihimize ışık tutacak bu kitapların, yüzyılın önemli belgeleri olarak sadeleştirilmiş dilde bas-kılarının yapılması gerekiyor. Biliyoruz ki yakın tarih bil-gisizliği toplumlara körlük yaşıyor...

ÇAĞIMIZDA “DEĞİŞİMİN TANIĞI” MÜBECCEL KIRAY

Değişim, son dönemde dünya da en çok üzerinde tartışma yapılan konu. Dünyanın her yerinde insanlar değişimin yönünü, biçimini, hızını yakalamaya çalışıyorlar. Türkiye için de değişimin yönü, biçimi, hızı çok önemli. Bu konunun önemli tanıklarından birisi sosyal bilimci, hoş kahkahalı, pamuk gibi beyaz saçlı, büyük anlatım ustası Mübeccel B. Kiray. Bağlam Yayınları tarafından yayınlanan toplu

eserlerinden 5. kitabı “Seçme Yazılar” başlığını taşıyan kitabın sunuş bölümünde değişimi izlemenin bir sosyal bilimciye verdiği hazzı bakın nasıl anlatıyor:

“Bir sosyal bilimci için Türk toplumunu gözlemek çok heyecan vericidir. Ondan da öte her şeyin her an değişim halinde olduğunun bilincinde ise bu değişimin yavaş ya da hızlı olduğunu, çeşitli yönlerin karşılıklı etkileşiminin nasıl gerçekleştiğini belirlemek, yorumlamak ve yeni bilgiler üretmek son derece doyurucu bir uğraştır.”

Sunuş'ta Kıray'ın Toplu Eserler'deki çalışmalarında 1960 yılından beri Türk toplumunun hem iç hem dış dinamiklerle değişe değişe nasıl yeni bir temel yapı üzerine ulaştığını ele aldığı belirtiliyor. Zaman gibi bir soyut kavramın değişiminden, metropolleşmeye yönelik süreçlerin izlenmesine, köylülüğün bitişine tanıklığa, nüfus değişimine, kente ya da batıya göçenlerin uyumlarına, yaşam stratejilerine yönelik çok sayıda konunun işlendiği yazıların bir araya getirildiğinin altı çiziliyor.

Bitmesinin İstenmeyeceği Bir Söyleşi

Kitabın ilk bölümünde Mübeccel Kıray ile Hatice Kurtuluş, Mehmet Türkay ve Fuat Ercan tarafından 1997 yılı Nisan'ında yapılmış bir söyleşiye yer veriliyor. Uzun bir ismi var söyleşinin: Sosyolojik açıdan gelişme kavramının irdelenmesi: Tarihsel ve Toplumsal Süreç Olarak Gelişme-İlerleme ve Türkiye Gerçeği.

Daha başlangıçta söyleşiyi yapanların sordukları sorudan Mübeccel Hoca'nın öğrencileri olduklarını öğreniyoruz. Belki de o nedenle, biz okurların bitmesini istemeyeceği bir söyleşi ortaya çıkmış. Hepimizin sık sık kullandığımız bazı terimlerin açılımları, belli dönemlerdeki tanımlamaları ele alınmış. Mutluluk, ilerleme, gelişme, değişme üzerine Kıray, okuyanı yeniden düşündürecek tanımlara ve değerlendirmelere yer vermiş. Mesela bu terimlerden birisi mutluluk. Kıray mutluluk terimini ele alırken öncelikle şu saptamayı yapıyor: "Mutluluk ne ekonomik bir terimdir, ne de toplumsal bir terimdir. Bu, kişisel psikolojik bir terimdir. Psikolojiyle ekonomik gelişme bir

arada söylemeye kalkılır mı, kalkılmaz mı; bu son derece sorgulanmaya açık bir durumdur.” Söyleşinin farklı bölümlerinde yine mutluluk konusuna atıfta bulunduğunu görüyoruz. Mutluluğun ilerleme ve değişme gibi terimlerle olan ilişkisine değinip, özel örnekler üzerinde duruyor.

Yüzyıl İçersinde Bir Yolculuk...

Kıray bu söyleşisi içersinde ilerleme, gelişme ve sanayi devrimi terimlerini ele alarak yüzyıl içersinde bir tarihsel yolculuk da yapıyor. Kimi sorularla geriye dönüşler yaparak. Biz, bu noktada Kıray'ın yaptığı bu yolculuğu söyleşinin belli bölümlerindeki değerlendirmeleriyle özet olarak yapmaya çalışalım:

— Gelişme kavramından önce yani 19. yüzyılda Birinci Sanayi Devrimi olup da, demir-çelik üretimi başladığında ortaya çıkan “daha çabuk ulaşım, daha büyük üretim, daha çok tüketim vesaire” ortaya çıktığı zaman, bütün bu değişimleri o zamanlar özetleyen “proses” yani -İngilizce yazarların kullandığı- ilerlemeydi. İlerleme İngiltere’de çok basitçe kendiliğinden ortaya çıkmıştı.

— Birinci Dünya Harbi, bu ilerlemeye karşın müthiş bir şey getirdi; milyonlarca insan öldü, Avrupalı öldü. Bu ölen Avrupalılardan sonra da önemli bir açlık ve sefaletle karşılaştı Avrupa. Birden herkes sormaya başladı; sanayi inkılabı ya da devrimi acaba Avrupa’ya ilerleme getirdi mi? (...) 1920’ler gelmeden, Avrupa’daki sanayi ve ekonomik durum bir dereceye kadar toparlanmıştı. Zenginlikler gene paylaşılıyordu. Gene işte “çılgın 1920’ler” geliyordu ortaya ve tekrar gelişme başladı. Ama bunun

adına gene gelişme demiyorlardı. Müthiş bir ilerleme var mıdır, yok mudur?

— "İlerleme var mıdır yok mudur? Avrupalılar için ne demektir?" münakaşaları yapılırken, bu ilerlemenin Avrupalılar dışındaki toplumlar için ne olduğu üzerinde durulmamıştı. Bu arada buhranlar yaşanıyordu, "1929 Büyük Bunalımı" vesaire, derken İkinci Dünya Savaşı geldi, ikinci Dünya Savaşı çok önemli bir meseleyi Avrupa'da yeniden ortaya çıkardı; "Kim mutlu?" Bu meseleyle beraber, kim mutlu olabilir olamaz... Yine dikkat edin, burada kullanılan kelime psikolojiktir, ne toplumsal ne ekonomik değildir.

İkinci Savaş Sonrası...

— Ve bu sefer bütün 19. yüzyıl terminolojisini bıraktılar, çünkü onlar kirlenmişti, ırkçılık kirlenmişti, etnik kökenle kirlenmişti, zekâ meseleleri ile kirlenmişti. "Başka bir şey alalım ele..." Peki ne alalım? Gelişme, 2. Dünya Harbi sonrası dünyanın yalnız Avrupa'yı derleyip toparlamakla değil, Avrupa'nın derlenip toparlanabilmesi için başka memleketlerin de zenginliklerini kullanabilmesi için, o memleketlerin de sanayi devrimine entegre edilmeleri çekilmeleri lazım geldi. Onu yapabilmek için onların gelişmesi gerekti şimdi. Bu aşamada "Gelişme" kavramı önem kazandı.

— Avrupa birden o zamana kadar sanayi devriminin ucundan faydalanmış olan başka toplumları da ekonomik ilişkilere entegre etmeye çalışmaya başlayınca, bir gelişme meselesi çıktı. Artık ilerleme değil, beyaz adamın

yükü değil (white man burden), yeni bir deyim “gelişme” kavramını kullanmaya başladılar.

Sanayi Devrimi'yle Entegrasyon Olursa...

— Avrupa dışı toplumlar da sanayi devrimiyle bir tür entegrasyona doğru giderlerken, orada da milli gelir artarken, yani gelir dağılımında bazı hareketlilik başlatılırken, asgari geçim seviyesinin de altında bir yaşamla işçilik yapmanın dışında bir şeyler olmaya başladı. Kullanılanlar tarafından, gelişme kavramını bir kere daha sorgulamak gerekti. Evet, dünyada bütün insanlar aynı yapıdalar, bütün insanlar aynı biçimde öğrenebilirler, bütün insanlar sanayileşebilir. Yani fabrikaya girer, çalışanlar bilmem ne ama burada sürece bir fren gerekti.

Bu freni de buldular, onların kültürleri farklı ve o kültürü değiştirmeden tutmamız lazımdır dediler. Ama sanayileşmeyle kültür değişiyordu.

— 1970'lere gelindiğinde “Kültürler değişmesin” meselesi daha açıkça konuşulmaya başlandı. Şimdi “değişmesin” de demiyorlar. “Bunlar çok değerlidir, kendi biçimlerinde öyle yaşadıkları zaman daha mutludurlar, öylece korunsunlar. Bakın yine mutluluk, gene psikolojik meseleye geldik. Antropologlar ne yapmalıdır? Bu insanları tutarlı bir halde yaşadıkları bu kültürde tutmalıdırlar, sürdürmelidirler.

Türkiye’de Kültürler Değişmesin Yansıması...

Kıray söyleşisi içersinde bu konularda Türkiye’ye de atıflarda bulunuyor. Örneğin yüzyıl başında demiryolu,

telgraf, elektrik, otomobil gibi Batıda ilerlemenin unsurları kabul edilen, mutluluk getireceği düşünülen konulardan birinde Abdülhamit'in tavrını aktarırken şöyle diyor; "O kadar ki, Abdülhamit, 'tren gelsin de nasıl gelirse gelsin, isterse yatak odamdan geçsin' diye Sarayburnu'nu tren hattına tahsis ediyordu. Sonra kendisi Yıldız sarayına taşınıyordu."

Sonra bir başka bölümde Türkiye'de kültürel değişimin 3. Selim dönemine kadar uzandığının altını çizip, bunun önlenemez olduğunu belirtiyor. Ardından 1950'lerde köylülüğün büyük değişimini anlatıyor:

— Sosyolog olarak bizim için önemli olan köylülüğün değişim sürecinin anlatılmasıdır. 1950'lere kadar, her şeye rağmen çok düşük bir gelir ve zenginlikle değişmeye başladığımız için köylülüğü değiştiremiyorduk. Bütün denemelere rağmen, deneme çiftlikleri, özellikle öşürün kaldırılması köyü değiştirmek için yapıldı. Bence öşürün kaldırılması, harf inkılâbı kadar önemli bir inkılâptı; kimse bundan söz etmiyor ama öyle. Öşürün kaldırılması, numune çiftliklerinin açılması, tarım okullarının açılması önemli olmakla birlikte yapısal değişimin hakiki kültürel değişmeyi de beraberinde getirdiği nokta, köylünün değişmesi 1950'lerde oldu. İlk büyük tarım aletlerinin girişi, yaygın olarak girişi, o on binlerle, yüz binlerle girişi ve köylünün topraktan kopuşu 1950'lerde gerçekleşti.

Kıray, yukarıda Batılıların 1970'ler sonrasında "Kültürel farklılıkları koruyarak" hâkimiyetlerini sürdürme isteklerinin Türkiye'ye etkileri üzerinde de duruyor: "O zaman bunların ötesinde bir şeyler olacak, bir yerlerde

yeni bir düzen çıkacak. Şimdi benim gördüğüm Türkiye'de mesela; her şeye rağmen küçük işletmeciliği tutalım, köylülüğü çözmeyelim... Özal politikasının bir yönü, 'köylülüğü çözmeyelim'di. Tamam, derin dondurucu falan alsınlar ama, köyden çıkmasınlar, küçük üreticiliği köyde çözmeyelim. O ters tepiyor şimdi tabi, çünkü aç kalıyoruz. Olmaz, 65 milyonu küçük çiftçilikle besleyemezsiniz. Yahut küçük girişimcilikle besleyelim, yahut şehirlere gelenlere de evde parça başı iş yaptıralım. Bu bir yere kadar gider. Bu bile, 'aman yaşam tarzları, kültürleri değişmesin' fikrini yaşatmaz, orda bile her şey değişir. Çünkü bu ne esnaf hayatıdır, ne tam köylü hayatıdır, ne de tam eski küçük kasaba hayatıdır."

1980 Tüketim Patlaması...

Kıray, 1980 dönemindeki değişimi ele alırken şu sap-tamayı yapıyor:

— Türkiye'de 1980 sonrası, belki köylülüğü yaşam biçimi olarak dönüştüren en çok hızlandıran, tüketim kalıplarında gözlemlenen değişim. Kentsel alanda ise gösterişçi tüketimde müthiş patlama yaşanıyor. Ve bu sanki bütünsel bir değişimmiş gibi 'Çağ atlama' terimiyle açıklanıyor. Japonya'nın da, orada tam tersine, dönüşümü başlatan şey tüketim değil üretim. Değişim farklı hızlarda ama üretimin belirleyiciliğinde geliyor. Bizde ise daha çok tüketim belirleyici, üretim ise değişim açısından yavaş geliyor.

Kıray, söyleşisinde bundan sonra Türkiye'de 1980 askeri darbesiyle birlikte ortaya çıkan Müslüman kimlik

ve siyasal İslam konularını ele alıyor. Bu alanda farklı gelişmeler üzerinde duruyor. Bu gelişmelerin içersinde dış desteklerin varlığı konularına değiniyor. Yine burada aradan çekilip Kıray'ın bazı cümlelerini aktaralım:

— Öbür taraftan inanılmaz bir cömertlikle, siyasal bilimcilikte prestij olan birkaç kişiye özel araştırma fonları vererek, siyasal İslam araştırmaları başlatıldı. Bu Mısır'da da aynen yapıldı biliyorum, aynı şey Ürdün'de de yapıldı. Bizde de mekanizma işletildi. Ben artık akademik hayatta değilim, onun için söylememde sakınca yok. 1985'den 1995'e kadar hem Suudi Arabistan'dan hem de Amerika'dan burs veren kaynaklardan para alınarak Saidi Nursi araştırıldı.

— Dinsel liderlik yapabilecek gibi görülen insanlara zemin hazırlayarak, bunlara genç Amerikalılar göndererek, “ay sizin ne kadar yumuşak fikirleriniz var” dedirttiler. Bunlardan birisi Fetullah Hoca'dır. Güney Doğu'dan ve Doğu'dan bu eski mollaları getirerek, şeyhleri getirerek, Boğaz'da nispeten muhafazalı yerlerde, mesela Arnavutköy'ün üst taraflarında yerler tutuldu. Bunların parası hep Amerikalılardan çıkıyor.

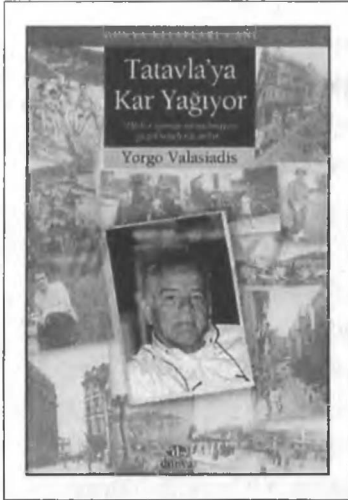
— Şeyhlerin hemen hepsi yeni. Hiç eski şeyh yok. Herkesin kerameti kendinden menkul. Artı, bir tarafı daha var, bu şeyhlerin hiçbirisinin oğlu gelmiyor. Bunlar sülale, işin aslı. Kim geliyor? Kızını müritlerinden biriyle evlendiriyor, o geliyor. Çok basit, bizim kızcağızlarımız, fukara, erkek yüzü görmüyorlar, babalarıyla, abilerinden başka. Bu sefer evin içinde dönüp dolaşan bir mürit var. Kendiliğinden âşık oluyor. Tamam, ben onlara itiraz etmi-

yorum. Damat evleniyor, şeyhten el alıyor. Peki, bu nasıl böyle örgütleniyor? Sizin aklınız eriyor mu? Adıyaman'ın ücra mahallesinde oturan 75 yaşındaki adam gelecek de İstanbul'da bir dergâh kuracak, dergâhın kapıları herkese açılacak, yenilecek, içilecek, bunun muhasebesi tutulacak, parası istenecek.

Kitapta Başka Neler Yer Alıyor?

Kıray'ın kitabında bu söyleşinin yanı sıra Kalkınma Planı üzerine üç makalesi, Türkiye'de kadın ve aile üzerine 5 makalesi ve turizmle ilgili sosyal yapı analizi yer alıyor.

ÇOK KÜLTÜRLÜ BAHÇENİN KAYBOLAN GÜZELLİĞİ

Ne zaman İstanbul'u terk etmek zorunda kalan azınlıkların, bu kentle ilgili anılarını okusam, birden benim çocukluğumun çok renkli Cihangir'indeki anılarım canlanır. Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları ve 1964 Kararname'si'yle bozup yok ettiğimiz kent mozaïği, aslında 500 yıllık kentin fethinden bu yana yaratılmış bir kültürler bahçesiydi. Bizans'la başlayan, sonra tek tek üzerine eklemeler yapılarak,

geliştirilen bu çok renkli yapı dağılırken ne kadar önemli bir geçmişı yok ettiğimizin farkına varamadık.

Belki de Yok Olan Hitler'in Etkisiydi

Bu uzun zamanda işlenmiş ve kültürleri iç içe geçirmiş olan yapı, yani İstanbul halkının dağıtılmasını, her birini bir yana savuracak kararlar alınmasını mantıklı bir yere koyabilmek mümkün değil. Hele benim gibi çocuk-

luğunda Rum, İtalyan, Yahudi, Ermeni arkadaşlarının Türk arkadaşlarından hiçbir farkı olmadığını bilen birisi olarak... O nedenle sanıyorum ki, bizi bu yola iten en önemli etkenlerden biri, 20. yüzyılın başından başlayarak askeri ve siyasi alanda işbirliği içersinde olduğumuz Almanya ilişkileri bunda önemli. yer tutuyor. En önemlisi de İkinci Dünya Savaşı'nı yaratarak kendi ülkesine ve dünyaya ciddi faturalar ödeten Hitler'in ve onun bizim ülkemizdeki milliyetçi (!) uzantılarının bu birbirinden ayrılmaz görünen bütünün dağılmasında katkıları büyüktü.

Neden ne olursa olsun, okuduğum her kitap gösteriyor ki, onlar dünyanın neresine giderlerse gitsinler, kendilerini doğdukları, yaşadıkları İstanbul'a uzak birer gurbetçi olarak gördüler. Ne Yunanistan'a giden Rumlar, ne Paris ya da Los Angeles'a giden Ermeniler, ne de kendileri için 1948'de yeni bir yurtlanmayı gerçekleştiren İsrail'e giden Yahudiler, hiçbir zaman yeni vatanlarını özümsemediler. Hep bir yerlerinde, bir köşede yaşadıkları İstanbul ve onun dağıtılan güzelim kültür mozağine özlemleri kaldı...

Valasiadis'ten Önce Mavrakis

Bugün size sözünü edeceğim Dünya Kitapları Anı dizisinde yer alan "Tatavla'ya Kar Yağıyor", "hiçbir zaman unutulmayan güzel senelerdi onlar"; İstanbul'dan Almanya'ya göçmüş bir Rum yazar. Ama ben önce kitabın önsözünü yazan bir başka İstanbul göçmeni yazar Petros Markaris'in değerlendirmelerine yer vereceğim. Çünkü Markaris benim ve birçok İstanbullu'nun da hissettiklerini

hissederek zorunlu ama manasız göçlerin bu kenti nasıl olumsuz etkilediğini ortaya koyuyor.

Evet, şimdi sözü bir süre için Mavrakis'e bırakalım:

“İstanbul 1960’lı yılların ortalarına kadar, birçok cemaatin ocağı, kozmopolitliğin merkeziydi. İstanbul’da farklı şivelerin kullanıldığı semtler vardı. Mesela, Yorgo Valasiadis’in tarif ettiği Tatavla (Kurtuluş) semtinde Rumca hâkim olduğu gibi, başka semtlerde de Ermeniceye ya da Safarandimlerin (İspanyolca konuşan Museviler) İspanyolcasına rastlamak mümkündü.

Farklı kültürlerin ve şivelerin buluşma yeri, o günün adıyla Pera’nın Büyük Caddesi, yani İstiklal Caddesi’ydi. Pera’yı (soydaşların Beyoğlu’na verdikleri isim) boydan boya dolaşan bir kişinin kulakları, dinlediği bir sürü farklı lisandan dolayı bayram ederdi: Türkçe; Rumca, Ermenice, Safarandimlerin İspanyolcası yanında İtalyanca, Fransızca ve Frenk Levantenler’in konuştukları lisanı da duymak mümkündü. İstanbul, böyle barışçıl bir ortamda, bir arada yaşayabilmesini iki ana sebebe borçludur. İstanbul’un Bizans İmparatorluğu zamanında Dersaadet şehri olması ve sonra da Osmanlı İmparatorluğu zamanında başkent kalması. İstanbul bir imparatorluktan diğerine, hiçbir boşluk, hiçbir ara yaşamadan ve görkeminden hiçbir şey kaybetmeden geçiş yapmıştır.”

Mavrakis’in Anlatımıyla Dağılma

Mavrakis, bu güzelim kültür bahçesinin dağılmasına tanık olmuş bir kişi olarak bu konunun değerlendirmesini de önsözde şöyle açıklıyor:

“Barış içinde bir arada yaşamak olgusu insanların belleklerinde o kadar kök salmıştı ki, ‘Varlık’, ‘Yirmili Yaşlar’, ve ‘5-6 Eylül’ olaylarıyla epey zarar görmüş olsalar dahi, yine de varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardı. Son darbe altmış dört yılında, Kıbrıs olaylarının ikinci kriziy-le baş göstermiş ve soydaşların dağılmaya başlamasına sebep olmuştu. İstanbullu Rumlar, Kıbrıs olaylarında oldukça ağır ve haksız bir bedel ödediler. Bizans’ın evlatları, tarihlerini, ekonomik ve sosyal varlıklarını beş yüz seneden fazla bir sürede hiçbir zarara uğramadan, İstanbul’da yaşamlarına devam edebilmişlerdi. Fakat şimdi, elli beş senesinden altmış dört senesine kadar geçen bu on senelik dilim içersinde, bu varlığın kayboluşunu seyreliyorlardı. Bir yandan Türkiye’nin politik çevreleri (İstanbul’un Türk halkı değil) bu soydaşları Yunanistan’ı köşeye sıkıştırmak için rahatlıkla gözden çıkarabileceği bir soy olarak görüyordu. Diğer yandan Yunanistan, soğukkanlılıkla ve hiçbir suçluluk duygusu hissetmeden, Kıbrıs’la birleşme aldatmacasına kendini inandırıp İstanbullu soydaşları kurban ediyordu. Belki de Türk politikacılar, Yunanistan’ın bu soy için göstermiş olduğu ilginin fazla olmadığını anlasalardı, o kadar da merhametsizce davranmazlardı. Fakat durum ne olursa olsun, bu soydaşların kaybolmasındaki sorumluluk hem Türkiye’ye hem de Yunanistan’a aittir. Ancak, Yunanistan kendi tarafına düşen sorumluluğu (ve sadece bu durum için değil) kabullenmeyi reddettiği sürece bu trajedinin büyüklüğünü saptamak ne yazık ki mümkün değil.”

Almanya'da Kurulan Dostluğun Zorlaması

Vasasiadis, kitabının Türkçe yayınlanacağını öğrendiğinde, 40 yıllık bir aradan sonra yeniden Türk lisan ve kültürüne sahip olduğunu sezinleyerek büyük bir memnuniyet duymuş. Türkçe konuşmasına son yıllarda aynı işyerinde birlikte çalıştığı üç mühendis arkadaşları neden olmuş. Onlar kendisini birlikteyken sürekli olarak Türkçe konuşmaya zorlamışlar. Hatta başka dilde konuştuğu her zaman “sakın ha, sözün var Türkçe konuşmazsan bize çay ısmarlarsın,” diye uyarılmışlar. Ve söylediğine göre, başındaki “Demokles’in kılıcı” nedeniyle o arkadaşlarıyla sürekli Türkçe konuşmuş.

Sonra İstanbul'a gelmiş. Bu kez onun duygularını nasıl dile getirdiğini ondan dinleyelim:

“Türkçe konuşmaya başladım. Bu davranış, daha gençliğimde alışagelmış olduğum ama son İstanbul gezimde kimsede göremediğim ve hissedemediğim bir durum. Şimdilerde İstanbulum'un o kozmopolitliği, o kültür zenginliği, o çeşitliliği kalmamış. Her şeye karşın beni şu sıra en fazla meşgul eden ve cevabını halen aradığım, arkadaşların bir tartışma sırasında, ‘Peki, şimdi senin kitabının, doğmuş ve büyümüş olduğun ülkede yayınlanmasını nasıl karşılıyorsun? Kitabını takdim etmek için davet edilsen, sana İstanbul'da hangi duygular eşlik edecek?’ diye sordukları sorudur.

Can damarıma bastılar. Heyecan duyduğum, kendimi bir somon balığı, bir kareta-kareta deniz kaplumbağasına benzettiğim bir gerçek. Diğer taraftan... Ne di-

yeyim? Zor bir soru. İçime bakmam, kalbime sormam gerek. Evet, ben kendimi bir Alman gibi hissediyorum. Ama İstanbullu olduğumu düşündüğümde neden gurur duyuyorum? Acaba Kurtuluş semtinde Rum Ortodoks olarak dünyaya geldiğim ve kanımda bu iki bin senelik kültürü taşıdığım için mi? Yoksa bu kültürün, başka kültürlerin tesiri altında kalarak daha da zenginleşmiş olmasından mı? Acaba kozmopolitliğimi bu zenginliğe mi borçluyum? Bütün bunları anlatmaya dilim yeterli olacak mı? (Acaba? Acaba?)

Soru üstüne soru ama cevapsız. Elimden, 'şimdilik bu sorulara cevap bulamıyorum ama bir gün bulursam muhakkak size de söylerim!' demekten başka bir şey gelmiyor..."

Valasiadis'in Anlattıkları

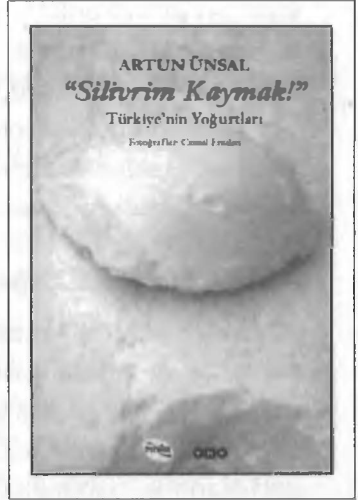
Valasiadis anılarında öncelikle çocukluğunun geçtiği, benim de yakından tanıdığım doğduğu semt Kurtuluş'a yer veriliyor. O semtteki Kurtuluş Spor Kulübü'ndeki törenlerden söz ediyor. Ve doğal olarak birden ben kış idmanları yapan bir atlet olarak orada gençlik arkadaşım Mihail Çonçolis ile yaptığım atletizm çalışmalarını hatırlıyorum. Çonçolis, yüksek atlardı. Bense koşucuydum. Ama birlikte idman yapardık. Çonçolis ayrıca basketbol de oynardı. Bu arkadaşlık nedeniyle ben Galatasaray kulübü sporcusu olmama karşın Kurtuluş takımının De-deağaç ile yaptığı yarışmalara o kulüp adına katılmışım. İki gün içinde 400, 400 engelli, üç adım ve iki bayrak yarışına katılıp, atletizm hayatımda iki günde en çok ma-

dalyayı almıştım. Valasiadis'in ailesi, karneli dönemde ekmek almak için gebeymiş gibi davranan ninesi Sultana, annesi babası benim Cihangir'de tanıdığım, ailelerin benzerleri. Sonra, okulu Zoğrafyan yine birçok Rum arkadaşımın gittiği Taksim civarındaki o koca taş yapı. Ve okulda yaptıkları haylazlıklar. Hep bizim sanki sadece kendimiz yapıyormuş gibi zannettiğimiz lise döneminin haylazlıkları.

Yorgo Valasiadis'in anılarını okuyunca, Sait Faik ustanın "Gün Ola Harman Ola" hikayesinde yer alan Mercan Usta ile ilgili tanımı aklıma geldi: "Mercan Usta ya kendisi Ermeni'dir, yahut madamı. Mercan Usta, Ermeni de olsa, Tunuslu zenci kırması da, İstanbul'un öz be öz Türk halkındandır." Sanırım Valasiadis'te kendisini Alman gibi hissetse de, Rum da olsa İstanbul'un öz be öz Türk halkındandır...

ÜRÜNLERİ BİZE TANITAN ADAM

Artun Ünsal'la biz 1960'lı yılların Ankara'sında iki genç atlettik. Artun, uzun atlar ve 100 metre koşardı. Bense üç adım atlar ve 400 metre koşardım. Bir seyahat sırasında yan yana oturduk ikimiz de kitaplarımızı çıkarıp okumaya başlayınca Artun, "Atletler arasında okuma merakı olan bir ben varım sanırdım. Sen de meraklıymışsın, ne iyi..." dedi.

Zaman Zaman Kesişen Yollar

40 yılı aşan tanışıklığımız süresince yollarımız zaman zaman ayrılıp zaman zaman kesişti. Ve bu kesişmeler genellikle yazı çizi üzerine oldu. Fransa'ya giden Artun Ünsal'ın orada yazdığı doktora tezi Türkiye İşçi Partisi üzerineydi. Türkiye'ye dönmesinden bir süre sonra meslektaş olduk. Ben de gazetecilik yapıyordum Artun da. O Hürriyet'teydi. Ben Milliyet'te. Artun bir süre sonra gazetecilikten ayrılıp öğretim üyeliğine döndü. Ama kısa bir süre sonra lokanta ve yemek yazıları yazmaya başladı.

Televizyonda Zeytini Anlatıyor

Ben, 1990'larda televizyon programları yapmaya başladım. Star ve HBB'deki programlarım sonrasında da NTV'de Anadolu sanayi üzerine Kenan Mortanla birlikte 130 hafta sürecek bir programa başladık. Bir süre sonra Artun Ünsal'ın aynı televizyonda zeytinin ve zeytinyağcılığın öyküsünü anlatan dizisi yayınlanmaya başladı. Artun böyle bir ürünü her yönüyle bize tanıtıyordu. Sonra, bir başka çalışmasında Türkiye'nin peynir zenginliğiyle bizi buluşturdu. Son olarak da 'Silivrim Kaymak-Türkiye'nin Yoğurtları" kitabıyla bir başka ürünün, yoğurdun öyküsünü bize sundu.

"Milli Yiyeceğimiz" Yoğurt Nasıl Yapılır?

Ünsal, kitabın sunuşunda "milli yiyeceğimiz" olarak sunduğu yoğurdun kullanım alanının çok geniş olduğunu belirtip, "tek başına yendiği gibi, birçok yemeğin içine girer ya da üzerine dökülür: Eriştelerimiz, böreklerimiz, çorbalarımız, tarhanalarımız, tatlılarımızın yapımında yoğurt vazgeçilmez bir öğedir. Sarımsakla birlikte dolmalarımıza, sarmalarımıza, mantılarımıza ayrı bir lezzet verir. Bir çeşit soğuk çorba, salata ya da meze olarak cacık da Türk sofrasının süsüdür" açıklamasını yapıyor.

Ayrarı da "milli içeceğimiz" olarak niteleyen Unsall, yoğurdun yapımını da şöyle anlatıyor:

"Yoğurt yapımı çok kolaydır. Biraz süt evde yoksa komşudan alınan yoğurttan bir kaşık' maya, bir tencere, birkaç kase, mayalanan yoğurt kaplarını sıcak tutması

için örtülecek bez, çul, örtü gibi evde bulunabilen sıradan şeylerle yoğurt üretilebilir. Satın almak isterseniz; köy pazarından mahalle bakkalına veya hipermarkete, ülkenin neresinde olursanız olun dilediğiniz yoğurdu alabilirsiniz. Üstelik görece ucuz bir ürün olması nedeniyle varsıl ya da yoksul her sofrada boy gösterir yoğurt.”

Tarihte Yoğurdun Mucidi Kim?

Kitapta, ‘tarihte yoğurdu ilk kimler buldu?’ sorusuna şu yanıt veriliyor:

“Dünyaca ünlü ve saygın Encyclopaedia Britannica, icadına ilişkin birçok öykü bulunsa da, yoğurdun Türkler’den kaynaklanmış olduğunu belirtiyor. Bir başka ünlü yayın olan Oxford English Dictionary zaten 1937’den bu yana yoğurt sözcüğü ve ürününün Türk kökenli olduğunu yazıyor. Aslında, yoğurdun ilk kez nerede, kimler tarafında ve nasıl yapıldığı konusunda ‘rivayetler muhtelif olsa da, Avrasya ve Ortadoğu’da çok eski dönemlerden beri var olduğu’ tartışılmaz. Ama elde somut veriler, yazılı belgeler olmadıkça çok eski dönemlere ilişkin iddiaların tatmin düzeyini aşamayacağını da peşinen kabul edelim.”

Anadolu Coğrafyasında Yoğurt

M. Ö. 7250-6750 yıllarında Anadolu’nun en eski yerleşim merkezi Çatalhöyük ve M. Ö. 7040’a tarihlenen Hacılar’da tarım ve hayvancılık olduğu biliniyor ama yoğurdun bilinip bilinmediği hakkında bir bilğimiz yok Neolitik çağ kenti Çatalhöyük’ün arkeolojik kazısını yıl-

larca yürüten James Mellarart ve paleobotanikçi Hans Helbaek, kentte evcilleştirilmiş keçi ve koyun bulunduğunu, süt elde edildiğini, evlerin mutfak bölümlerinde bulunan palamut kapsüllerinin de süt ekşitilmesinde ve ekmek mayalanmasında kullanılabileceğini belirtiyorlar. Bu nedenle pekala peynir, yağ, yoğurt ve mayalı ekmek üretilebileceğini tahmin ediyorlar. Ancak 8 bin 500 yıl önce yoğurt biliniyor muydu? Bunu kesinlikle cevaplamak zor görünüyor. Sadece tahmin ediliyor.

Sümerlerde 20 Çeşit Peynir

Aşağı Mezopotamya uygarlığı Sümerlerde 20 çeşit peynir olduğu toprak tabletlerde araştırmalar yapan Bottero tarafından belirtiliyor. Henri Limet ise Sümerlerin inek, keçi ve koyun sütünü içtiklerini, taze veya olgunlaştırılmış farklı beyaz peynir çeşitlerini ürettiğini saptıyor. Ve Limet, kral sofrasındaki yiyecekler arasında tereyağı, peynir ve çanak içinde süt bulunduğunu belirtip bu sütün koyulaştırılmış yani süt kesiği olabileceğini düşünüyor. Tabi bu da bir tahmine dayanıyor.

Hitit Yiyeceği Ga. Kala. Ga, Prof. Alp'e Göre Yoğurt

Hititolog Prof. Sedat Alp, Hitit metinlerinde sık sık besili sığırlar, inekler, boğalar, koyunlar, tekeler çobanlar ve kışlık yazlık meralardan söz edildiğini belirtiyor. Dolayısıyla bol süt ve süt ürünleri olduğunu düşünüyor. Alp, sütün GA, peynirin GA. KIN. AG işaretleriyle, ekşimiş sütün GA. EM. SU, tatlı sütün GA. KU olarak isimlendirildiğini GA. KALA. GA'nın ise koyun sütü ya da yoğurt

anlamında kullanılmış olabileceğini açıklıyor. Prof. Alp, "Hitit Çağında Anadolu" kitabında bir Hitit kralının kale komutanına emrini aktarıyor. Bu emirde peynir ve ayran sözcüklerinin geçtiğini belirtiyor. Prof. Akurgal'ın "Anadolu Kültür Tarihi" kitabında yer alan kral Asiavata'nın sol elinde bir köfte, sağ elinde bir pide bulunuyor. Aslı Özyar, pide üzerinde üçgen şeklindeki yiyeceklerin torba yoğurdundan kurutularak yapılan kurut'a benzediğini belirtiyor. Ama yine Hititlerin yoğurdu bildiği konusunda bir kesinlikten söz edilmiyor. Kitapta; Eski Mısır, Eski Roma ve Eski Hindistan'da yoğurdun bilinip bilinmediği irdeleniyor. Tevrat ve Kuran metinlerine de bakılıyor. Kuran'da belli ayetler aktarılarak sadece süten söz edildiği belirtiliyor. Dünyanın başka coğrafyalarından örneklerle konu irdeleniyor.

Bulgarların İddiası

Yoğurdun mayalanmasında temel mikroorganizmalardan birini 1905 yılında bulup *Lactobacillus Bulgaricus* olarak isimlendirip açıklayan Stamen Grigorov'un iddiası Batı dünyasında yoğurdun Bulgar icadı olduğu tezini güçlendirdi. Oysa laktik fermantasyon konusunda ilk bilimsel çalışmalar Fransız bilim adamları Pasteur, Rist ve Khoury tarafından da yapılmıştı.

Avrupalılar yoğurtla ilk kez Bulgarlar'da karşılaşmışlar. 13. Yüzyılda gezgin Marco Polo, Asya'da Kubilay Han'ın süvarilerinin gücünü atlarının terkilerinde deri tulumlarda sakladıkları peltemsi süt ürünüyle beslenmelerine bağlamıştı. Ayrıca, 16. yüzyılda Fransa Kralı 1.

Francois çektiği bağırsak rahatsızlığını, Osmanlı Padişahı Kanuni'nin gönderdiği hekimin keçi sütünden yaptığı yoğurdu yiyerek atlatmıştı. O da o dönemin bilinen bir gelişmesiydi.

Gerçekçi Değerlendirme

Ünsal, bu değerlendirmelerin sonunda 'gerçekçi olmak' gereğini şöyle ortaya koyuyor:

"Ama açık olan bir gerçek var, o da yoğurdun büyük bir olasılıkla Moğolistan'dan, Mançurya'dan Mezopotamya ve Anadolu'ya, Balkanlar'a, Macaristan ovalarına dek yayılan Avrasya coğrafyasında doğduğu... Tıpkı, kırmızı gibi ekşimiş kısrak süründen yapılan geleneksel içeceğin, bir başka ekşitilmiş süt ürünü olan kefirin de gene bu alandan çıktığı gibi... Düzenli süt üretimi ve süt fazlası elde etmek için, süt veren hayvanların evcilleştirilmesi ve geniş otlaklar gerek. Tabi bu arada, süt fazlasını yeni ürünlere dönüştürerek dayanma süresinin uzatılması ve değerlendirilmesi gereği doğal olarak kendini gösterecektir. İşte bu bağlamda, söz konusu coğrafyanın süt veren hayvanların ilk ehlileştirildiği bölgeye denk düştüğünü unutmayalım.

(...) Sonuçta, hayvancılığın da, Doğu'dan Batıya yayıldığı açıklıkla görülüyor. Bu nedenle gerek Avrasya gerekse Mezopotamya gibi uygarlık beşiklerinde deri, ahşap ya da toprak kaptaki sütün belli bir ısıda, insanlarla hayvanların sürekli teması sonucu, doğadan gelen ya da çevrede oluşan laktik mikrofloranın (sütün sekerini parçalayan besinlerin) etkisiyle kendinde ekşiyip (asitleşip)

pıhtılaşmasıyla kendine özgü kıvamı, lezzeti ve kokusuyla karşımıza çıkan, yoğurdu ilk kimlerin nerede ve nasıl bulmuş olduklarına ilişkin makul bir yanıt verebileceği açıktır. Adres bellidir: Avrasya...

Tartışmaya Son Nokta

Kitapta çalışmanın esas konusunun “Türkiye’nin Yoğurtları” olduğu o nedenle kimin ne zaman yoğurdu icat ettiğinin üzerinde daha fazla durulmadan asıl konuya geçmek gerektiği belirtiliyor. Ama bu arada Google’ı tıkladığımızda elde edeceğimiz bilgilere değinmeden de geçilmiyor. “Yoğurt üzerine Türk Bulgar rekabetinde açık ara bizim lehimize gözüküyor: Örneğin 19 Şubat 2007’de Turkish yogurt’la ilgili 879 bin sonuca karşı, Bulgarian yogurt için sadece 344 bin sonuç çıkıyordu. Ayrarı mı? Tam 363 bin sonuç. Yorum sizin... Özetle ‘milliyetçi’ya da ‘şoven’ olmayalım ama tarihsel değerlerimize, ürünlerimize sahip çıkmayı da ihmal etmeyelim...”

Kitapta Başka Neler Var?

Kitapta, tarihte yoğurdun ele alındığı ilk bölümün ardından Selçuklular ve Osmanlılarda yoğurt bölümü yer alıyor. Onu sütün nasıl yoğurt olduğu, köylerimizde evlerimizdeki yoğurtlar, yoğurdun mayalanması, mandıra yoğurtları, sanayi tipi yoğurtlar, sağlığa etkisi ve Türkiye yoğurtçuluğunun sorunları gibi bölümler izliyor Bu bölümlerin hepsi de yoğurdun tarihçesinin anlatıldığı bölüm gibi önemli bir araştırmaya ve çok özel ayrıntılara yer veriyor. Arturt Ünsal, gerçekten bu bizim ürünlerimizi

bize anlatıp tanıtmada çok önemli bir görevi üsleniyor. Ve böylece bizim kırk yıllık dostluğumuz yine yazı çizi alanında yeni bir buluşmayı gerçekleştiriyor. Ama Artun Ünsal bu alanda artık bir spirinter değil, uzun mesafe koşucusu. O nedenle sanırım Ünsal ile yeni buluşmamız onun yeni bir kitabında olacak...

arolat'ın kitaplığı

1993 yılında, Dünya gazetesine gelmemden birkaç yıl sonra, gazetenin ayda bir yayınlanan Kitap Dergisi'ni yöneten dostum Faruk Şüyun, benden ayda bir kitap yazısı yazmamı istedi. "Arolat'ın Kitaplığı" başlığı altında bu yazılarım yayınlanmaya başladı. Yaklaşık 15 yıldır sürüyor. Hastalığım döneminde kısa süre ara verdim sonra yine devam ettim/ediyorum.

Bu kitapta, o kitap yazılarımdan bir bölümü yer alıyor. Göreceksiniz ki, şiirden araştırmaya, anı kitaplarından, romana ne çeşit kitap o ay benim ilgimi çekmişse "Arolat'ın Kitaplığı"nda yer almış. Belki de dağınıklık taşıyan bir çeşitlilik söz konusu. Ama bunu gizleyip saklamaya gerek yok. Benim kitapla ilgim, ömrüm boyu bu çeşitliliği ve dağınıklığı taşıdı. O nedenle de sonuç bu oldu...

Bu kitap sizde bazı kitaplarla ilgili merak ve okuma ihtiyacı uyandırırsa beni mutlu kılacaktır.

Unutmadan söyleyeyim; ben hala kitap dostluğumu, "Arolat'ın Kitaplığı"nı büyütmeyi ve dağınıklık içinde okumayı sürdürüyorum...

Osman S. Arolat

EFİL YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Dan. Yat. ve Tic. Ltd. Şti.
Vedat Dalokay Caddesi, Ulubey Sokak, No: 6/2 GOP,
Çankaya/Ankara, Türkiye

Tel : (+90) 312 442 52 10

GSM : (+90) 541 232 00 96

Faks : (+90) 312 442 52 12

www.efilyayinevi.com

978-605-4579-42-6